Isnam Taljić

Čovjek koji popravlja vrijeme

Predgovor

Prihvatio sam se odgovornog ali i veoma prijatnog posla da pročitam zbirku reporterskih zapisa kolege Isnama Taljića, dopisnika »Oslobođenja« iz Vlasenice, a onda da preporučim ili ne preporučim štampanje knjige koja po autorovom prijedlogu ima naslov »Čovjek koji popravlja vrijeme«. Zadatak je odgovoran jer je ovdje riječ o autoru koji duže od petnaest godina čitaocima »Oslobođenja« nudi reporterske tekstove kakve dotad nisu čitali; riječ je o afirmisanom književniku čije su priče pobrale

brojne nagrade, a prvi njegov roman je izašao iz štampe; riječ je, napokon, o čovjeku izuzetne erudicije, jezičkom čistuncu i znatiželjniku čije vrijeme, čini mi se, tek dolazi.

Zadatak je prijatan i stoga što se osjećam saučesnikom i »sukrivcem« u trasiranju spisateljskog puta Isnama Taljića; prijatan i stoga što mnoge tekstove u zbirci koja je pred vama čitam po treći ili četvrti put: prvi i drugi put kao urednik reportaže u »Oslobođenju«, treći put u novini — da vidim nije li se omakla koja štamparska greška, a četvrti put sada. Odmah da kažem da ne bih zaboravio: rado ću pročitati Taljićeve reportaže i peti put. U ovoj knjizi, dakako.

Neko je veoma lucidno primijetio da novinarska reportaža za mnoge čitaoce predstavlja i jedinu literaturu jer se objavljuje u dnevnoj štampi. Mislim da sa ovoliko duše u svakoj rečenici još niko od novinara u »Oslobođenju« nije pisao i da će proteći dosta vremena do pojave novog novinara Taljića.

A sada konkretnije o tekstovima — da dokažem to što tvrdim.

Prva reportaža u zbirci je »Autobus za more« i u nekoj raspravi bi mogla poslužiti kao primjer jednostavnog i jedinstvenog vođenja dijaloga. Sve je uvjerljivo i lagano, a sve, opet, ponire dublje u život nego što se u prvi mah misli.

I tako redom — iz reportaže u reportažu. I tema obična, čak i suvoparna iz Taljićevog pera teče kao pjesma i kao neponovljiv lirski zapis. Taljić to radi na svoj način, izvlačeći na vidjelo

najviše što pruža jedan događaj i jedan čovjek. Čine to i drugi, ali je pitanje koliko čitalac vjeruje u to. Taljić sve umije reći i zato mu se mora vjerovati. Njegovo pisanje — to su činjenice, to je život i čitalac u to vjeruje.

Taljićeva stvaralačka sposobnost da prodre kroz varljivi sjaj pokorice u pravi život, u ljudsko srce, došla je do izražaja u reportaži »Brđanin i more«. Vlaseničanin Jovo Tešanović je prekaljeni pomorac, ali tuguje i dan-danas za brdima Bosne, pa će reporter zapisati:

— Bosanska brda! Da se umre od dragosti. Sad, kad sam dolazio, ma, srce da iskoči! Od Sarajeva do Vlasenice prestajao sam uz prazno sjedište u autobusu.

Baš da čovjek umre od dragosti! Pa još kad Isnam Taljić zaključi: »Pred njim se otvaralo otvoreno more, za njim se zatvarala daleka i sva drukčija, u brdima, Vlasenica«. I kad pomorac razmišlja o nemirnom moru: »I ljulja se brod, pa se niz stepenice ide — uzbrdo!«.

Ovo je trenutak da se nešto kaže i o Taljićevom kazivanju, o bogatstvu njegovog jezika, o virtuoznoj rečenici koja pruža izuzetan užitak čitatelju i izazov za redaktora. Ne znam ni sam koliko sam se puta zainatio da mu nađem suvišan ili nestavljeni zarez, da ga uhvatim na rogobatnoj riječi ili na nejasnoj misli. Uzalud! Taljićevo pripovijedanje je kao bistar izvor koji se nikada ne zamućuje. On je, recimo, u stanju da u dvadeset i jednom kucanom retku raspreda kako učitelja Jevrema (početak reportaže »Očevi i djeca«) valja zvati Ješom, a da ti reci ne budu

dosadni, prazni, beskrvni. To i jeste taj Taljićev majstorluk, ta vještina gledanja i slušanja ljudi, vještina baratanja perom i jezikom. Sva spisateljska mudrost i jeste u tome da se razluči jedra riječ od suvonjave, bitan događaj od nebitnog. Sve to Taljić čini s lakoćom, kao da mu pisanje nije zadata norma iz redakcije, već lični užitak koji on upražnjava u velikoj dokolici. Zato, valjda, čitalac njegovih tekstova, ponesen zanimljivošću priče i lakoćom pripoviiedanja, može pomisliti: »Lako je njemu kad je potrefio na ovakvog sagovornika, na ovakav događaj!«. Tako reaguje i čitalac Mopasanovih ili Čehovljevih novela.

Dokaz o autorovom jezičkom majstorstvu može se naći i u »Ljetopisu Zaima Džumhura«, u tekstu »Mladost na Andrićevom mostu« i drugim reportažama. Naslovi takođe mogu poslužiti kao dokaz. »Vodovodna puška« je jedan od njih; ispod njega je priča o lovcu i njegovom lovu s puškom čije su streljačke mogućnosti dovedene u čudesnu vezu s vodovodnom cijevi i reporter taj detalj o nemuštom oružju istura u naslov, iskoristivši tako jedinstvenu priliku da bude originalan i duhovit. Autor, inače, redovno poklanja izuzetnu pažnju naslovima, pa su oni uvijek atraktivni. Valja dodati da se Taljić kao reporter pojavljuje u vremenu sve pogubnijeg i drskijeg prodora birokratskog, referatskog govora u naš život, pa i u naše novine, odnosno u radio-talase i TV-kanale. Zato njegove reportaže dobijaju u specifičnoj težini. On se podjednako trudi da u opticaj uvede i mnoge naše lijepe, ali

zagubljene riječi.

Taljić, rekoh, zasad uspješno ide na dva spisateljska kolosijeka — novinarskom i literarnom. Bilo bi dobro i za literaturu i za novinarstvo da tako nastavi. Naslov ove knjige (»Čovjek koji popravlja vrijeme«) mogao bi se mirne duše odnositi i na njega lično, jer njegova pisana riječ zaista popravlja vrijeme, pa i jezik kojim se u tom vremenu sporazumijevamo.

Kristalnu čistoću jezika susrećemo i u reportažama »Nema grada bez fudbala«, »Usudi posljednje kasabe«, »Socijalizam u Cikotama« itd. Međutim, ono što se može pročitati u poglavlju »Pamtivijeci osatskih dunđera« spada u same vrhove novinarskog umijeća: po literarnoj, dokumentarnoj i svakoj drugoj vrijednosti tri reportaže iz tog poglavlja (»Univerziteti samoukih majstora«, Priznala ih uboga carica i »Najteže je ne vratiti se«) mogle bi naći mjesto u najstrožijoj antologiji kratkih priča.

»Pričao je bez hiće, kao da je osluškivao dok odzvoni svaka riječ, premda mu je svaka odmjerena i na mjestu«, veli Taljić za Jusupa Nukića u reportaži »Nukići blago dijele«. I Taljić tako piše — da mu je svaka odmjerena i na mjestu. Poglavlje »Balade limenog pijetla: posvećeno je onoj Vlasenici koje više nema. Vlasenica je, u to ne može biti sumnje, dobila hroničara i stvaraoca kakvog dosad nije imala. Taljić nije pisao samo o onome što je prošlo u Vlasenici, već i šta je danas i šta će biti. O tome svjedoče zapisi »Ljepotica iz tamne šume«, »Evropa kraj Vlasenice«, »S drvosječama u jutro«, »Gro-

movnici crvene zemlje«, »Moj krevete bez nogara«... Kad govori o radnom čovjeku, o svojim rudarima i drvosječama — Taljić nas podsjeća na pokojnog Tihu Lešića, strasnog zapisivača o garavim komoratima.

Raznovrsnost je takođe jedna od karakteristika ove zbirke reportaža. Taljić se, tragajući za temama, obreo u šumi, među Pančićevim omorikama, u rudniku, među drvosječama i u pograničnim karaulama, na planinskim vjetrometinama, u kafanama. Okušao se i u zapisivanju narodnih legendi (»Dobra i ružna voda Ružina«, »Prokletstvo veledinskog rodoskrvnuća«, »Ulakova gromila«, »Žedna li je gora Romanija«, »Car Radojlo i Prokleta Jerina«). Pisao je i o ljudima i događajima iz narodnooslobodilačke borbe, pri čemu posebno plijeni reportaža »Komandant Dundić«, koji je trideset i šest puta u toku NOR-a postavljan za komandanta mjesta u Vlasenici (grad je u toku rata više od pedeset puta prelazio iz ruke u ruku!). To je valjda jedinstven slučaj u drugom svjetskom ratu. Knjiga ne bi smjela biti bez ove reportaže; ne samo zbog tog kurioziteta, već i zbog ljepote pričanja i izvrsno izabranih detalja.

Moje mišljenje o Taljićevoj knjizi reportaža izrečeno je na prvoj stranici ove recenzije, pa ga ovdje samo ponavljam: Knjiga »Čovjek koji popravlja vrijeme« služiće na čast izdavaču, autoru i njegovoj Vlasenici, listu »Oslobođenje« i bosanskohercegovačkom novinarstvu, uspješno otimajući od zaborava novinarsku reportažu jer ona ipak ne živi samo jedan dan; Isnam Taljić

joj na zadivljujući način produžava život do besmrtnosti.

Sarajevo, septembra 1985.

Slavko Gotovac

Istrgnute stranice

Autobus za more

Rano i prohladno ljetnje veče ispred autobuske stanice malog grada. Svijet posjedao po klupama, naklapa i čeka autobus za more.

Autobus šabačkog »Sedmog jula« uđe na slobodni peron broj »4« i iziđe; niti koga primi niti koga ispusti.

— E, viđeste!, samo svratio da nam prka... — otpljunu čiča sa šeširom.

— Iza ovog će autobus »Severtransa« iz Sombora; on će nas sve potrpati — kaza žena od koje je sinčić tražio pite; ogladnio čekajući,

a ona odbija da dâ jer je pita za more.

— E, ako nas ni taj ne primi, vraćam se kući. I ovako sam se jedva nakanio ... — opet će, otegnuto, čiča sa šeširom.

— Svoju sedamdeset i jednu godinu i mojih šezdeset i devet godina skanjuješ se, pa bi da se vratiš! — srdi se njegova žena.

— E, čustel moje babe. Neće da umre dok ne vidi mora. Ali, ako nas ne uzmu Somborci, vraćamo se, makar se još sto godina nakanjivo! — odreče čiča.

U stanicu uđe i somborski autobus. Pozastade u jedino slobodnom — jer su u preostala četiri zanoćili prazni autobusi — peronu »4«. Iziđe jedan putnik. Ne uđe ni jedan. Samo kondukter mahnu, a kroz staklo se ne ču kad reče »Puni smo«; vidjelo se po pretrpanom autobusu.

— E, eto ti sad; šta ćemo sad!? — vajka se čiča sa šeširom.

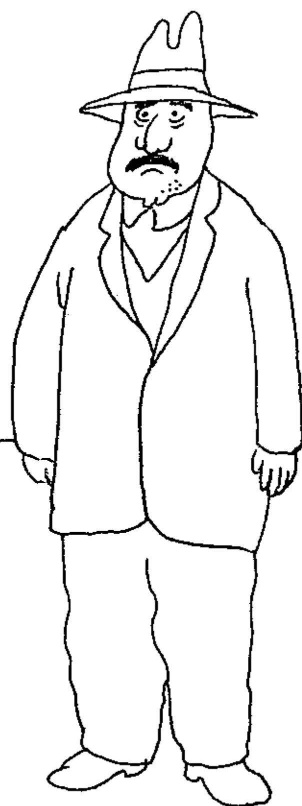
— Ima još da naiđe »Centrotransov« do Sarajeva — ubaci se mladić u crvenoprugastim pantalonama i s akt-tašnom u ruci.

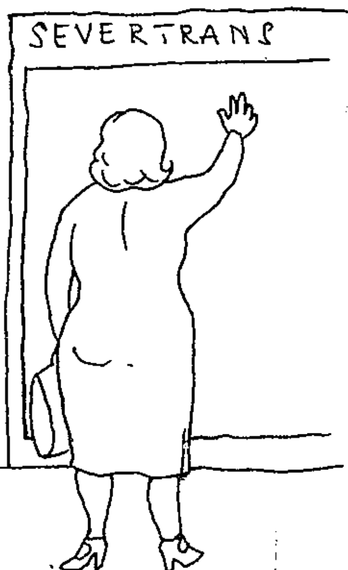
— Hoće li nas taj primiti? — pita ga čičina žena.

— Mene hoće. Ja se znam sa svim šoferima; uvijek putujem u ovo doba — odgovori mladić i preturi tašnu iz ruke u ruku.

— E, ako nas taj primi, i bolje je što nas ovi nisu primili. Ko bi izdržo u jednom autobusu sve do mora. Ovako, iz Sarajeva ćemo u voz, a u vozu ko u sobi! — važno će čiča sa šeširom.

Čovjek u šeširu iz ove priče pristao je da ga nacrtam.

Žena je okrenula leđa, a ostali junaci priče su se razbježali...
Šta ja mogu!?

— Nikad mi nisi pričo da si se vozio u vozu! — srdito će njegova žena.

— E, zaboravio sam ti pričati... — brani se čiča, a žena se duri, pa svi vidimo da joj je nepravo.

— A, kolko si se, čiča, puta ženio? — pita zdepasti čovjek, na čijoj se pojavi posebno zapaža ogromni prsten.

— A kolko bi se puta trebalo ženiti!? — buni se čičina žena.

— Sedam puta! — kao iz topa će zdepasti s prstenom.

Čičine oči zacakliše, a baba se jednako srdi.

— Baš se toliko puta ženio ovaj moj šurak! — dodade čovjek s prstenom i teatralno predstavi brata svoje supruge.

— Ih, sedam!? — pita novinar koji će potpisati ova čavrljanja a koji uopšte ne poznaje čovjeka koji ima veliki prsten niti njegovog šuraka, kako bi se dalo zaključiti po početku naredne rečenice.

— Ovo nije za neku novinsku agenciju, nego za ovdje prisutne, ali je tačno da sam imo sedam žena, a ženio se tri puta po sedam puta! — isprsi se maločas predstavljeni šurak.

— Kako!? — čudi se smeđokosa žena, koja je u međuvremenu rastvorila ceker i dala dječaku zvrk pite, ali je dječak tražio i kolač; majka odbi jer su kolači za more.

— Svaku sam, u prosjeku, po triput vraćo. Neku sam vraćo nakon pet mjeseci — pošto pobjegne ili je otjeram, a poneku sam vraćo tek poslije pet godina; kako koju.

— De, recider, koja je bila najbolja? — pita ga zet, onaj s prstenom.

— Svaka je bila gora od gore i svaka je bila bolja od bolje. A, opet, sve računaš da nađeš bolju, pa se preračunaš i skontaš da je ona ranije bila bolja! — kaže šurak.

— Kad ćeš dovesti osmu? — pita mladić s aktovkom.

— Baš sam mislio da vratim petu! — odgovori ženjenik.

Utom se ukazaše farovi slični autobuskim i svi poskakaše, ali se ispostavi da je u pitanju teretni kamion marke »om«, pa nastade trka da se zauzmu ranije pozicije na klupama, što svima ne uspjede jer nam se pridružila i nova skupina čekača.

— Viđel ti predsjednika Jovu? — pita jedan od pridošlih, brkat čovjek, druga do sebe, osrednjih godina, s tinejdžerskom vindjaknom prebačenom preko ramena.

— Kako ne viđeh kad je do mene sjedio. Ja baš namislio da na Mikanovoj svadbi sjednem u pročelje. Zet sam njihovoj kući i ugledan čojek. A oni meni da je pročelje rezervisano za predsjednika. Kakav, sad, predsjednik? I ko može biti važniji od mene kad sam obišo više svijeta nego čitava Rogosija i deset sela skupa! Pravo reci đe sam sve bio; nisi učevan, ali te poštujem ko dobrog seljaka? — obrati se čovjek s tinejdžerskom vindjaknom svom pajdašu brkajliji, pa sam nastavi: — A đe nisam bio! Ja sam prošo Ujedinjene nacije, Afriku, »Renault« u Francuskoj, Njemačku, Švicarsku, Be-

neluks, zatim . . .

— A oni predsjednika Jovu u pročelje na Mikanovoj svadbi! — privaljuje brkajlija.

— Zatim, bio sam u Austriji, i svugdi sam bio, pa da mi ne zapade pročelje!? Pitam ja njih: Koji vam je predsjednik? Vele: Predsjednik Njemačke! Ja se čudim: Vili Brant vam došo na svadbu u našu Rogosiju!? Zar vam on došo, boga vam poljubim! A Mikanov stari veli: Jok, sad ti je tamo predsjednik tvoj kum Jovo! A ja reknem: Baš ste zatucani da ne morete biti zatucaniji. Ja sam prošo čitave Ujedinjene nacije i sve druge zemlje, bio auslender i znam dokle mogu auslenderi, a vama moj kum, auslender Jovo, predsjednik! A Mikan će: Ako nije predsjednik Njemačke, predsjednik je tamo neke glavne banke!

— I, da vidiš, pristoji mu da je predsjednik! — veli brkajlija.

— Bome, i pristoji. Ja sve znam. Ja sam sve prošo, ali kad viđeh kuma Jovu — štrecnuh se. Kad se pribrah, priupitah: Jel, kako ću da te zovem — predsjedniče ili kume, a on veli: Kako ti tvoj inteligent nalaže! Tako reče i sve, tako, pomalo priča, a sve popametno, nije da se napije i da baljezga, pa more biti da i nije čistač ulica, kako sam ja o njemu mislio, more i biti da je neki — da izvineš — predsjednik; šta mu ga znaš!

— A pitala mater predsjednika Jovu sa čim je došo ovamo. S vozom, reko joj sin Jovo, pa mater — ko mater — zapomagala: Kako ćemo čitav voz parkirati u našem dvorištu . . . — uba-

ci se brkalija, ali mu pajtaš ne dade dalje:

— To je, već, štos. Nije u redu s Jovom ćerati šegu.

Čičina žena prikunjala na čičinom ramenu. Mališan grize kolačiće za more. Onaj što se često ženi šapće nešto svom zetu. Mladić s aktovkom nervozno šećka. Na staničnom peronu nas se iskupilo da ispunimo dva prazna autobusa.

— E, koliko je more ogromno; spram njeg je mala stvar što se mi mučimo mnogo čekajući! — izreče čiča sa šeširom, a to iza sna trznu njegovu ženu:

— Tako, biva, bio si i na moru! Pedeset godina sa mnom živiš, a to mi nisi prizno ... — srdila se baba.

Odmiče veče ...

(1983)

Komandant Dundić

Bila godina zadnja ratna. Njen početak. U mnogim krajevima zemlje još vođen rat. Tako i u birčanskom kraju . . .

Snijeg usuo, sipa li — sipa, krpeta; onaj teški snijeg kakav zna zapasti u januaru i u kom se i brda izgube. Još po snijegu pala noć, ali ništa nije zamračila, jer je snijeg nastavljao svoje. Elem, te guste noći u Vlasenici se zanoćili partizani. Dakako, i straže postavljene, ali je metenje snijega učinilo da stražar, tek na korak—dva ispred same Komande mjesta,

primijeti da se neko približava. Stražar bio mucav, pa na svoj način zagalamio :

— St-t-oj-toj, stoj!

Na to mu priđe čovjek zbog koga se razgalamio i potapša ga po ramenu, rekavši:

— A, zer gut soldat!

Stražar nije razumio šta mu je rečeno. Da je razabrao, sigurno mu ne bi bilo do te pohvale jer bi mu bilo jasno bar da su riječi izgovorene njemačkim jezikom i da je u grad, eto, upala njemačka vojska. Takođe, da nije baš toliko sipao snijeg, njemački oficir bi na stražarevoj kapi mogao vidjeti petokraku, pa mu ne bi naumpalo da tapše partizana na straži.

U stvari, Nijemci su, povlačeći se iz Grčke, bili obaviješteni da se u Vlasenici nalaze četnici. Bili su dobro obaviješteni, ali su partizani u međuvremenu zauzeli grad, organizovali vlast — što su ovdje brzo činili; vidjeće se zašto — a vojska, koja nije bila na dužnosti, razmještena na spavanje po kućama.

Partizanskom stražaru je nešto ipak bilo nejasno, pa je utrčao u zgradu u kojoj je bila Komanda mjesta i komandantu Vukoli Dundiću raportirao:

— Komandante, eno Talijana!

U to vrijeme se u susjednoj Srebrenici oporavljala grupa Italijana, pa je Dundić komotno izišo napolje, ne stavivši ni kapu.

Prsa u prsa, susreo se s njemačkim oficirom. Na Dundićevu zaprepaštenost, neprijateljski oficir je sasvim pribrano rekao: »Gospodine komandante, nailaze naše jedinice i treba im

obezbijediti smještaj i ishranu. Ja sam s prethodnicom došao da vam u tome pomognem, kako je i dogovoreno«. Shvativši da njemački oficir nije razaznao oznake na njegovoj unifromi i da ga brka s nezatečenim četničkim oficirom, Dundić je — njemački — munjevito uzvratio: »Gospodine, izvolite u moj štab!«.

Umjesto u Štab, na spratu zgrade, Dundić je Nijemca doveo u prizemlje, zamandalivši za njim vrata magaze, pa trknuo u komandu Birčanskog područja.

— Ljudi, Nijemci! — zavikao je.

Na to će njemu Vojo Nenadić:

— Ama, Vukola, boga mu božijeg, dokle ćeš ti tjerati šegu!

Uvidjevši da Nenadića ne vrijedi na brzinu razuvjeravati, Vukola Dundić se sjuri prema kući u kojoj je bila komanda Romanijskog područja. Ali, đavola; stražar ne da prići, traži lozinku, a Dundić ne zna, iako je baš on odredio za tu noć, pa je — u silnoj frtutmi — zaboravio. U tom i sastavi opšta pucnjava.

U međuvremenu je u Vlasenicu pristigla neprijateljska glavnina. Stražar ih je pred sjedištem Ozne pokušao zaustaviti, a kad nije pridat značaj njegovoj komandi — zapucao je; a prihvatili su partizani iz okolnih kuća. Uvjerljivo brojniji Nijemci bili su zatečeni. I oružje im zavlažilo od dugog maršovanja kroz snježnu noć. Pripovijeda se da je bila takva studen da im je oružje, u stvari, zato otkazalo. Uglavnom, u metežu su se bolje snašli partizani, pa odbili neprijateljsku vojsku na nekoliko kilometara od

grada.

Dosadašnji tekst predstavlja epizodu iz života Vukole Dundića, krojačkog radnika s Romanije, hapšenog i proganjanog prije rata, ilegalca i komuniste od 1941. godine, partizana s puškom u ruci — čim je zaratilo. A u ratu — Vukola Dundić je najviše vremena proveo kao komandant mjesta Vlasenice.

Vlasenica je u drugom svjetskom ratu, zbog svog izuzetnog strateškog položaja oslobađana mnogo puta, pa padala u neprijateljske ruke i opet oslobađana. Prvi put: 10. avgusta 1941. godine. Posljednji put: 18. februara 1945. godine. Između ta dva datuma: 1.226 ratnih dana. U prosjeku: svakih dvadesetak dana partizani su vodili borbu za njeno oslobođenje. Tako: više od pedeset puta. Ni istoričari nisu sigurni da li je sloboda u Vlasenicu stizala pedeset i dva puta ili pedeset i četiri ili, pak, pedeset i šest puta; nejasnoća s brojkama najbolje potvrđuje golgotu ovog grada.

Svaki put kad su u Vlasenici bili partizani uspostavljana je partizanska vlast. Organizovala se, obavezno, i komanda mjesta, još od onog 10. avgusta 1941, kada je Vlasenica bila prvo oslobođeno veće, sresko, mjesto u Bosni i Hercegovini. Za prvog komandanta mjesta postavljen je Vukola Dundić. Pri ponovnom oslobođenju — opet je Dundić postavljen za komandanta. Kasnije, opet — Dundić. Tako, trideset i šest puta! Vukola Dundić je čak u trideset i šest navrata bio komandant Vlasenice. Takvog komandanta istorija ne pamti.

Njegova funkcija je bila takva da je samo naizgled bio izvan fronta; obezbjeđivao je grad od vazda prijeteće opasnosti i brinuo se o svemu u pozadini — od rada organa vlasti do organizovanja partizanskih priredbi, ali to nije moglo biti ni pozadinsko komandovanje jer je, eto, i kod bi bila oslobođena, Vlasenica uvijek značila i žarište fronta.

Vukola Dundić je vođen kao borac Šeste proleterske istočnobosanske brigade — po svjedočenju njegove supruge Matilde, a osim u Vlasenici, bio je komandant mjesta i u Gračanici i Lukavcu.

Vukola Dundić je umro 1974. godine. Do kraja je ostao na kursu Partije, obavljajući više odgovornih društveno-političkih dužnosti. Posljednje godine života proveo je u Novom Beogradu, gdje je organizovao Udruženje penzionera i bio mu prvi predsjednik, a njegova supruga Matilda priča da je bio vrlo marljiv predsjednik kućnog savjeta paviljona broj »šest«.

Nedavno su u Vlasenici davani novi nazivi ulicama. Jedna od njih, ona što vodi iz same Čaršije ka Šuljkovićima i Varoši, nazvana je imenom Vukole Dundića. Tako se sadašnja Vlasenica dostojno odužila uspomeni na svog istrajnog ratnog komandanta premda se ovdje baš ne znaju cijeniti zasluge svojih ljudi, ali se u ovom slučaju takva malodušnost nije ni smjela ponoviti . . .

(1982)

Uzvodno od sunca

O Izetu Aliću po treći,

Prvi put:

U oktobru 1978. godine reportažu »Mali--veliki dječak« započele su riječi petnaestogodišnjaka: »Majku nisam zapamtio. Umrla kad sam imao pet godina. Tad mi je prekinuto djetinjstvo i započeo život. S ocem i dvije sestre preselio sam u Vlasenicu iz našeg sela Jarovlja. Otac je rijetko bio kod kuće. Sestre otišle u svijet«.

Daljnja ispovijest bila je odveć opora; toliko i iskrena. Ispričao je kako je zapao u loše društvo, pa propadao kroz sve gorče neprilike. Svašta radio. Svačim se bavio. Ništa i ničim što priliči mališanu. I pušio, i pio, i kockao se, zavlačio se po periferijskim šupama i čaršijskim magazama — da prespava, osjećajući mučninu pregladnjelog trbuha. Ukratko, dijete sokaka i ulice.

Život je tekao nizvodno od sunca.

»Tako su proticale moje godine, a moji vršnjaci završavali razred za razredom osnovne škole.«

Izet Alić nije imao nijednog razreda škole. Bio je samo — koliko se god reporter ustručavao izreći takvu tešku riječ — uličar.

»Ali sam i ja izučio neke škole, kakve na svojoj koži iskusi mali broj ljudi, a još ih je manje koji se otrgnu od takvog života. I, jednom u meni puče; rekoh: Izete, ovako više ne ide, moraš mijenjati život, treba da se pokažeš — i sebi i drugima, pa će ti se pomoći! Mogao sam zrelo razmišljati jer sam imao iskustvo i jer nisam više bio mali; imao sam dvanaest godina«.

U Centru za socijalni rad u Vlasenici nisu prihvatili ruku koju je dječak pružio. Jednostavno, nisu mu vjerovali; zar će — napokon i stvarno — napustiti stranputicu, a pogotovo da bi se još i školovao.

»Imao sam isuviše nemiran život da bi mi povjerovali na riječ, a bio sam i prestario za bukvar«.

Dvanaestogodišnjak sa svim prokockanim šansama, u lutanjima, obreo se čak u Zagrebu.

»Nad velikim gradom hvatala se noć i ja zaspah na glavnom kolodvoru. Razbudio me milicioner i odveo u prihvatilište. Tu je sa mnom razgovarao socijalni radnik. Nikad sebi neću oprostiti što nisam upamtio ime tog čovjeka«.

Susret s nepoznatim socijalnim radnikom bio je presudan. Dječak se povjerio, a Socijalni Radnik postupio potpuno po pravilu službe: saslušao pričanje, dva dana mališana zadržao u svom stanu, onako: u gostima, a trećeg dana vlastitim automobilom krenuo s njim na dalek put. Povratak je značio putovanje naprijed. U Vlasenici je pronađen staratelj i Izet Alić postao najneobičniji đak prvak, čak šest godina stariji od ostalih prvačića; njegovi vršnjaci su pohađali već šesti razred.

Tako je započeo preokret koji se može nazvati i nesvakidašnjom životnom trkom (s preponama!) u kojoj će dječak — uz dobijenu podršku — sprintati osunčanom stazom i sustizati mnogo šta od onoga što mu je usud života uskraćivao ili potpuno uskratio. U trčanju za suncem pobijediće s najblistavijim rezultatom i svojim primjerom potvrditi da ne može biti fraza maksima po kojoj nikad ništa nije kasno ni nedostižno kad se volja suprotstavi gorčinama.

Drugi put:

Telefonom je, 29. avgusta 1979. godine, javljeno »Oslobođenju«:

»Juče je Izet Alić sustigao svoju generaciju!«

Podsjetilo se na životnu priču po kojoj se moglo zaključiti da je riječ o čudu od djeteta, pa je pojašnjeno da on nije nikakav vunderkind nego da se čudna igrarija života poigravala s njim i da je uspio da se odupre. Uporedo se redovno školujući i vanredno polažući ispite, završavao je za godinu po dva razreda, s tim što je uprava Osnovne škole u Vlasenici — zbog toga što je dječak bistrinom i znanjem izuzetno odskakao — donijela odluku da preskoči čitava dva razreda. I sve to: isključivo s odličnom ocjenom. Mnogo je i čitao (»U biblioteci mislili da podižem knjige komšijama!«), doimao se odraslijim i uopšte je ulivao povjerenje, ne ostavljajući mjesta sumnji da izrasta u čovjeka iza kojeg se u prašini sjećanja gube stranputice i gorčine ranog života.

»Na kraju sedmog razreda imao sam sve odlične ocjene i iz osmog prijavio devet ispita. Za avgust sam ostavio tri, pa sam i za njih ocijenjen peticama. Sad bih volio da me prime u gimnaziju. Kasnije bih da izučim za nastavnika, da učim đake.«

Treći put; sada:

Za četiri godine u međuvremenu bilo je mnogo razloga, sve radosnih, da se ponovo piše o Izetu Aliću ali je sačekano da okonča gimnaziju. A što se razloga tiče, biće poredani po razredima njegove gimnazije.

Prvi razred završio je s odličnim, postao sekretar Predsjedništva Školske konferencije SSO, a na ORA »Sarajevo 80« zavrijedio pohvalu i prijedlog za prijem u Savez komunista!

I drugi razred — odlikaš, primljen u članstvo SKJ, između hiljadu i po đaka izabran za predsjednika Školske konferencije SSO, a i u Predsjedništvo Opštinske konferencije SSO, na ORA »Pirot 81« proglašen za najboljeg akcijaša i, uz udarničku značku, dobio specijalnu pohvalnicu Štaba Akcije!

U trećem razredu, naravno, odlikaš, bio brigadni traser na ORA »Kupres 82« — odakle je donio drugu udarničku značku za Dan oslobođenja Vlasenice uručena mu Zahvalnica »Deseti avgust« — u rangu najvišeg društveno-političkog priznanja u ovoj opštini.

Četvrti razred gimnazije: delegat na Desetom kongresu omladine BiH (gdje je Srednjoškolski centar »Milorad Vlačić« iz Vlasenice — zahvaljujući i njegovom angažovanju — dobio Kongresnu plaketu najviše priznanje omladinske organizacije naše republike), ovih dana je pomoćnik komandanta za radilište Omladinske radne brigade »Birač« u Istri na ORA »Bujština 83«, gdje je otišao sa svjedodžbom o gimnaziji završenoj s odličnim uspjehom, a u Vlasenici će ga dočekati poziv za odsluženje vojnog roka u Školi za rezervne oficire u Bileći.

— Bilo je teškoća. Nisam imao neke pogodnosti; pratila me hronična besparica s džeparcem od 300 dinara, što je malo za moju dob, ali razumljivo jer je Centar za socijalni rad sred-

stva izdvajao za moj smještaj i hranu. Sestre su me odijevale, a to što su mi se i sestre u bijelom svijetu uspjele otrgnuti od lošeg života i sad srećno žive u Švedskoj, Sremskoj Mitrovici i Novom Sadu — to me raduje više od mojih uspjeha.

— Šta poslije vojske; hoćeš li u nastavnike?

— Nisam u situaciji da se povodim za željama. Nužna mi je stipendija. Šta stipenditoru treba to ću i studirati. Vjerovatno šumarstvo, jer ću, izgleda, u »Šumarstvu« u Vlasenici naići na razumijevanje. Sve što mogu jeste da obećam da ću odužiti pare potrošene za moje studije.

(1983)

Stogodišnje priče

Dobra i ružna voda Ružina

Tamo negdje, gdje bijaše stara Vlasenica, i tamo nekad, u vilajetu davnine, nahrupi najpoganija boleština — kuga. Pomori grad i rasturi ga, da nikad na tom mjestu opet ne nastane. Ni žitelji, bježeći ka planini, ne doguraše daleko. Kuga ih pristiže i načini pustoš nad zbijegom. To se mjesto nazva Pustoše i naziv mu osta do danas. Preživjeli, nagonski se odupirući, razgulišе uz planinu. Zaustaviše se tek pod samim strmim obroncima Javor-planine — da tuguju za poharanim gradom i sugrađa-

nima. To se mjesto nazva, i danas se zove, Tugovo. Potom ljudi nastaviše planinom i za jedan sat pentranja ukaza im se vidik na zavičaj. Tu zastadoše da bace posljednji pogled. To se mjesto i sada zove Pogled i odatle se — iznenadan, kao prasak puške u nevakat — ukazuje pogled koji puca daleko: i na sadašnju Vlasenicu, i na prostore gdje je ona nekad bila, i još dalje, desetinama i desetinama kilometara, sve do Udrča i gvozdenih halki u stijenju za koje su vezivani prvi balkanski brodovi Panonskog mora. Za turskog vakta na Pogledi bi podignut han, pa osta upotpunjeni naziv — Han-Pogled.

Na Han-Pogledi, poviše vidikovca, ima česma; stamena, od kamena, na dvije lule sa studenom vodom.

Odvajkada su kraj česme svraćali putovi, a i današnji motorizovani nomadi zastaju na asfaltiranom parkiralištu, tik uz magistralni asfalt između Vlasenice i Sarajeva.

To je spomen-česma jer su po njoj uklesane riječi o dva svjetska rata. Piše da je 28. septembra 1914. godine Šumadijska divizija drugog poziva srpske vojske ovdje vodila borbe sa austro-ugarskom vojskom. Piše, dalje, da je 15. juna 1942. godine Brainački bataljon Birčanskog partizanskog odreda ovdje porazio neprijateljsku posadu. Ne piše, a pamti se, da je 20. januara 1942. godine ovdje boravio Slaviša Vajner Čiča s proleterima, pa je česma svjedočanstvo posljednje njegove pobjede jer se sutradan — i nedaleko odavde — desilo ono zbog

kog je iz šume kriknulo: S Romanije vila kliče /Nema više druga Čiče/ Ubiše ga izdajice/ U Pjenovcu kod Stanice; Čiča i još šezdeset proletera Petog šumadijskog bataljona Prve proleterske brigade prvog saziva opštenarodne vojske u istoriji jugoslovenskih naroda.

Česma se naziva Ružina voda. Nigdje nije zapisano i rijetko ko zna otkud joj takvo ime. Zna se, tek, da dugo postoji.

Uvijek su ovuda vodili značajni putovi. Išli karavani od Srebrenice i od Srbije ka Dubrovniku ili samo do Sarajeva. Poslije naglog penjanja iz Vlasenice, a uz Ploču (!) je uzbrditije nego uz nos, pred putnicima se ukazivala zaravan Pogledi, pa je ovdje obavezno činjen predah, pogotovo što predstoji bezvodna gora Romanija ili takav isti Devetak, a na Pogledi je bio dobar studenac. Vodu su pili i ljudi i konji. Ljudi bi se, valjda, prvo odmorili ili bi se i manje umorili, a konji se — neodmorni i znojavi — pojili i ubrzo crkavali. Studena voda ih presijecala.

Tako je nastao naziv Ružna voda.

A Ružina voda?

Ostalo je kazivanje da je slast ove vode poređena s jutarnjom rosom na ružama i sa ružinim šerbetom. Sačuvana je još jedna legenda. Po njoj su se tri sestre cara Lazara nakon poraza na Kosovu sakrile u birčanskom kraju. Zauzvrat, zato što nisu prokazane, one odluče da podignu tri zadužbine po Birču; svaka po jednu. Jedna izgradi manastir Papraću, jedna podiže manastir Lovnicu, jedna napravi

crkvu na Rudištima. Kad bi gotovo — sestre krenuše na jug i stigoše na Pogled. Zastadoše da se napiju vode i kad se osvrnuše — ukaza im se širok vidik. Ugledaše manastir u Lovnici, i manastir u Papraći vidješe, ali im se učini da je crkva na Rudištima razrušena. Bojeći se potjere, a želeći da i treća sestra ostavi zadužbinu, smisliše da urede vodu na Pogledi, pošto im se voda svidjela i pošto od vode nema bolje zadužbine. Na brzinu nađu majstore i narede se s njima da se izvor uredi i česma da se ozida. Tako i bi. A trećoj sestri bi ime Ruža, pa ono osta i česmi.

To su legende o česmi, zapisane ovdje po prisjećanjima mještanina Janka Mitrovića.

Ima još jedna legenda ali joj nije dosegnut korijen. Po predanju, naime, Ružina voda je kopneni kamen međaš između bura i hera. Za here se zna. Planinci iznad Ružine vode sebe i sada nazivaju herama ili erama, a sve ispod Ružine vode i redom na sjever nazivaju burama, dajući pojmu b u r o prezrivo obilježje pri izgovoru, ali se ne zna ni porijeklo takvoj intonaciji. Možda da tračak neke logike treba tražiti u onim gvozdenim halkama za brodovlje na Udrču, odnosno u pretpostavci da je dovde dopiralo Panonsko more, s obzirom na slično oslovljavanje naših primoraca i ostrvljana, ali je ovakvo nagađanje tek čeprkanje po tamnom vilajetu jer ni najstariji žitelji ne znaju odgonetnuti pojam b u r o, premda bi se za (h)erski prezir moglo tvrditi da je odraz ponosa gorštaka spram onih čije su nastambe na nižoj nad-

morskoj visini.

U svakom slučaju za studenac Ružinu vodu dugo se zna. Voda Ružine vode je čuvena i kaže se da je nadaleko bolje nema...

(1980)

Prokletsvo veledinskog rodoskrvnuća

U davno davna vremena pod utvrđenim gradom Veledinom živjeli Mađari, a kad turska sila nahrupi da pohara i pokori pola Evrope — zakratko se zaustavi i pred ovim gradom. Vični ratu Turci uvide da im otvorena bitka ne bi vrijedila jer je sav Veledin bio opasan debelim i visokim zidovima, a i bio na uzvisini; nepristupačan osvajačima, a dobar Mađarima, koji su se — iz kuća u podnožju utvrđenja — povukli kulama među zidine. Ispod utvrde ostade samo jedna baba. Njoj dani

bili odbrojani. Bila stara od starosti i rekla svojima da se njoj ne ide kuli među zidine jer joj se ionako ne živi.

Mađari ispunili babi zadnju želju i prepustili je osvajačima.

Kad Turci uvidjeli da ne vrijedi na grad napadati — nisu ni napali, nego zasjeli podalje od zidina, pa dumali i zdumali da za izdaju upotrijebe mađarsku babu.

Baba rekla da se njoj ionako ne živi.

Turci opet dumali i zdumali da babi reknu da se ona vara kad misli da se lako umire i ostavlja ovaj svijet, a ako stvarno misli da je njeno mišljenje ispravno — onda u redu: ispuniće joj želju, a to znači da je umrli čas već pred njom.

Babi se život omili i zatraži da joj kažu šta se od nje traži.

Traže jedino što se od nje može i tražiti — da oda tajnu grada Veledina jer sve utvrde imaju slabost, pa je i Veledin mora imati.

Baba odade, onako kako je ona znala i kako se i Turcima učini mogućim.

Trebalo je neuškopljenog konja, bijelog, šest dana hraniti pšenicom bjelicom i sedmog dana ga obvesti oko grada Veledina; gdje zakopa kopitom da i oni kopaju — otkriće tajnu!

Bi sve kako baba reče da će biti!

Kad sedmog dana bijelog neuškopljenog ždrijepca obvedoše oko utvrđenja — pjéna ga zali i samo je njištao od silne žeđi. Tek: odjednom zastade i zakopa kopitom. Tu i Turci stanu kopati i kad dublje otkopaše — naiđoše na vo-

dovod.

Shvativši da su razotkrili tajnu Turci presjekoše vodovodnu cijev, pa odahnuše i raskomotiše se u očekivanju bijele zastave na Veledinu. Znali su da Veledin može biti dobro opskrbljen i hranom, i oružjem, i voljom branilaca, ali da će nedostatak vode sve nadjačati.

Dani prolazili; onima gore nestajalo vode, oni dolje se razbaškarili u čekanju predaje. Takve, nebudne, Turke jedne noći iznenadi tutnjava nalik topotu konjice. Još se više Turci začudiše kad razabraše tragove potkovica. Bi vidljivo da se te noći u Veledin stekla silna konjica.

Nakon početne zabezeknutosti iskusni osvajači se dosjete podvali. Skontaše da je Veledin bio prepun ljudi i da tragovi od potkovica jedino mogu označavati da su konji i konjanici napustili utvrđenje, a potkovice na kopitama okrenuli naopako.

Tragovi su vodili preko Javor-planine i odmorna turska vojska pristiže ih u prvom klancu. Boj bi neravnopravan.

Nije vrijedio ni posljednji usklik vođe Mađara:

— Naprijed braćo! Ovo je naša posljednja muka!

Svi Mađari, svi do jednog, izginuše. A taj jedan je, u stvari, bila jedna; jedna žena. Ona jedina bi pošteđena; bila trudna. Možda zbog trudnoće, više zbog njenog potomstva — da s njim ostane i kazivanje o porazu predaka.

Tako Veledin pade a da osvajači u njeg i ne zaviriše jer produžiše za osvajanjima.

Preživjela trudnica krenu u Veledin. A nikad ne stiže. Pred Veledinom se porodi. i rodi bliznad; curicu i muškarčića. I opra ih u dva vrela. I s dječicom ostade da živi dokle je god živjela. I ne htjede se ispeti u Veledin.

Nakon što su ostali bez majke brat i sestra su, dakako, nastavili da rastu i izrasli do doba kad se zasniva brak. I...

— I, kako u blizini nije bilo njihovih sunarodnika, uzeli su se međusobno. Iz tog braka potičemo mi Đurići u Grabovici. Zbog toga što smo potomci rodoskvrnuća nekako smo svi sitni i ne doživljavamo duboke starosti — završava legendu starina Janko Đurić, onako kako je njemu ispričao njegov otac, a tom ocu njegov otac...

Davna i čudna priča o Veledinu danas ima podsjećanja u nazivima predjela oko Grabovice. Mukat se zove tjesnac gdje je satjerani mađarski vođa pozvao braću na posljednju muku. Blizancima se zovu ona dva izvora gdje je preživjela žena okupala djecu. Ostali su i opipljiviji nazivi jer je za ovo sadašnje bespuće vrlo neobično kad se njive nazivaju grad ili ulica, a seljak Milorad Đurić uopšte ne obrađuje svoju potkućnicu, čuvajući je kao svetinju, jer se tu vide tragovi kuće u kojoj su živjeli oni blizanci na kojima je ostala neizreknuta ali neumoljiva kob rodoskvrnuća. Čak i istorija ostavlja svoje pretpostavke istinitosti le-

gende — naučno je utvrđeno da su Mađari živjeli i u ovom kraju.

A šta je bilo s babom koja je izdala?

Babin kraj je, namjerno, ostavljen za kraj ovog pripovijedanja.

Baba je umrla odmah nakon odavanja tajne. Sama od sebe. Došao joj umrli čas...

(1973)

Žedna li je gora Romanija

Sjedili smo, dugo, kraj vatre, na njivi zvanoj Međa, u selu Podbirač, sedamnaest kilometara istočno od Vlasenice a starac Radovan Matić pričao i pričao.

Starac je pripovijedao o rijeci:

— Od vode što huči dolje, u dnu ove planine Birač, nadaleko neima studenije. Tako joj i ime — Studeni Jadar. Rijeka je došla iz velike daljine i dubine. Stara je priča da ovdi nije bilo vode i da se Studeni Jadar najednom pojavio. Kad se probio na danje svjetlo — kame-

nje je, od siline, bacano čak do kuća Bjelanovića, pod sami vrh Birča. Kud sam ja hodio — bolje vode nisam zateko. A pogotovo sam za rane svoje mladosti velike putovo protutnjo. Pripomago ocu. On bio gonič stoke. Svukud išli. Odgonili stoku kupovanu na vlaseničkom pazaru. Najteže je bilo goniti ka Sarajevu jer je trebalo prećerati Romanijom. Morala se preći sva žedna Romanija. Muka, golema, i stoci i goničima. Prvi svoj prelazak preko Romanije i najbolje sam zapamtio. Zato što je bio prvi i zato što sam bio bez iskustva o žeđi. Zaboravio sam kako, ali ostasmo bez vode. Moj otac i ostali goniči gasili žeđ rakijom, a ja bio nejak za rakiju, pa mi žega — od njihovog klokotanja rakije — još više mozak popila. Kud smo god prolazili, ja svraćo po kućama i isko vode. Nudili rakiju. Neima vode; popila njihova nejač. Isko im sirutke. Opet nudili rakijom; i kozija vimena presahla od spržеnog lišća, a što śe i namuzlo — namah je pijeno i nije se ništa sirilo. Kad moj otac viđe da sam zapjenio reče da ćemo navrnuti na imanje Radete Kudrete, jerbo ako iđe na toj gori Romaniji ima vode — ima u Kudrete. I bi! Cvrkno sam dva lonca naiskap i zagasio vatru po grlu i crijevima. I sad mi se čini da mi je duša zacvrčala, ko kad čelik prekaljuješ u vodi. Taj Radeta Kudreta nije bio neki bogataš, nije bio veliki gazda, ali je bio radin čojek i domaćin na dobru glasu. E, taj Radeta nam ispričâ otkud to: tolika gora Romanija i tolika po njoj ravan, a da vode neima. Tu sam pripovijed dobro upamtio.

Starac započe o riječi:

— Nekad po Romaniji bila rijeka, studena i zelena. Bio i neki beg i u tog bega bilo svega, a sve je zaimo od rijeke jerbo je imo mloge svoje vodenice i stupe. Uzimo je ušur na mlivo, a mlogo se mljelo, i dobro se okorišćavo i od stupa jerbo su se haljinke pravile od sukna a pokrivači od gubera. Beg imo ljepotu šćer. Njoj se našli mlogi prosci. Dočim, ni beg ni đevojka ne bili voljni. Beg, jerbo je svakom momku nalazio mahanu i vrebo bolju priliku. Đevojka, ona sebe davno bila obećala. Zagledala se s dilberom preko rijeke. Taj bio raspusan i ne bio dobra roda. Bio kabadahija. Ali, ona i on se zabegenisali. Svi su o tome znali, samo beg nije, a kad je i on — najzadnji — uzno, nije šćeo ni da čuje. Poručio mladiću da se njih dva ni u čemu ne mogu mjeriti, a kamoli da se u rodu orode. Toliko, i da je između njih završeno za sva vremena jerbo će on svoju Fatimu udati po svojem ćeifu. Mujo namah otporuči da će njih dva izravnati račun, kad-tad, ali izravnati, samo što će tad begu biti fertik.

Rijeka je tekla vrijeme proticalo . . .

— Onda se, jednoš, desi da beg ne vrati prosce, nego bez njene volje uda šćer. Dao je u bûre, za nekojeg trgovca iz Nove Kasabe. Ali, ne lezi vraže. Fatima ti se otme od svatova i baci se u rijeku. To, s druge strane rijeke, vidio onaj đuvegija Mujo, pa se i on bacio u rijeku. Namah ih nestade. Proguta ih brzak. Njezin otac stade pomagati, pomagljavija ga

stajala. A svatovi — ko svatovi: oni malko zahalakali, pa produljili svojim kućama. Kad su se, tako, poodmakli na jedno pola sata konjskog kasa na putu zateknu svoju isprošenu nevjestu i onog njezinog. Biva, Mujo je otimo i oteo od rijeke, spasio je, pa se oboje na tom mjestu izvukli na obalu, a kako rijeka ide prečim putom od puta — sačekali svatove. Njima Mujo kaza: »Svatovi, evo vam đevojka. Meni su je rijeka i sudbina dosudili, a beg je presudio da ide u Novu Kasabu. Reklo bi se: bog je bio za mene, a beg nije, već se beg s bogom prkosi. Ja s begom imam račune izravnati, a vama eto moja Fatima. Falična nije, nismo ništa deverali što se ne smije. Čitava je, obrazom vam garantujem da je čitava«. Tako kaza i dade đevojku.

Vrijeme je teklo...

— Kad, jednog dana, rijeka presahnu. Izgubi se, ko da je nikad nije bilo. Stadoše begove vodenice i stupe. Nikad više se ne pokrenuše. Rijeka više ne proteče. Dosjetiše se oni koji su znali za begove i Mujine međusobne poruke — da se Mujo izravnao s begom jerbo je bez rijeke beg osto bez vodenica i bez stupa i bio jednak Muji. Brzo se razazna kako rijeka presuši. Mujo se dosjetio jedinom mogućem: da uništi rijeku. Neki mu je kiridžija reko kako slaće, pa lovio međede i u trapu čuvo njihovu slaninu, ko bi god ovcu zaklo, jal kozu — Mujo je otkupljivo vunu, neopranu, pa je taku — sjernu — čuvo sa slaninom, i još je prikupljo luč. Mislili ljudi da je Mujo pomjerio s moz-

gom: samo je gomilo međeđu slaninu, sjernu vunu i daske luči, samo se time bavio. A, onda, jednog lijepog dana — a to je bilo istog dana kad je rijeka presahla — Mujo s jaranima svu onu slaninu, sjernu vunu, luč i kučina što je nakupio, sve sruči u rijekino vrelo i začepi ga. Vrelo se otimalo, rijeka ključala, kipila, pjenila se, ali je Mujo s jaranima jenako dodavo međeđu slaninu i sjernu vunu pa odozgo stavljao luč-daske, a rupice začepljao kučinom, dok ne začepi naskroz izvor. I, vrelo uvrije. Rijeka ostade u zemlji i nikad se ne pojavi na Romaniji, već tražeći sebi oduška u zemljinoj utrobi, izbi čak nad Vlasenicom, i to — od golema zora — pročepi na dva mjesta i nastaše dvije rijeke, koje se spajaju baš pred Novom Kasabom i protiču kao jena rijeka kroz mjesto Fatimine udaje, ista ona rijeka na kojoj su bile vodenice i stupe Fatiminog oca. Beg osta na Romaniji, bez rijeke jenak uskraćenom zetu Muji.

Starac je završavao o riječi:

— Tako je nama ispripovijedo, onomad, Radeta Kudreta na Romaniji. Jena od tih dviju rijeka je zelena i zove se, i sada, Zeleni Jadar, a druga je studena i zove se Studeni Jadar. Tako ti je nasto naš Studeni Jadar. A velika je blagodet imati taku rijeku. Nije džabe Austrija iz nje vodu čak do u Vlasenicu dovela i dok je sebe Vlasenica samo tijem vodovodom napijala — nikojem se Vlaseničaninu vodom zub ne okruni, a kamoli da je kojeg bubreg zabolio.

Zasjeli smo uz vatru, a ostali samo uz priču. Nismo ni primijetili da se vatra ugasila...

(1982)

Ulakova gromila

Doskora je u Kraljevoj gori bila čudna gomila, uzvišenje obraslo travom, ali neobičnog oblika, pa odudaralo od krajolika.

Imaju različita tumačenja o tom bivšem uzvišenju, ali je najčešće pominjana legenda o Ulakovom grobu — da je to grob nekog strašnog hajduka, koji je na tom mjestu skrasio i nije ukopan u zemlju, nego je po njemu nabacano kamenje, mnogo kamenja, toliko da se stvorila velika gomila (ili, kako se to u ovom kraju kaže, gromila) kamenja.

Odnedavno uzvišenja nema. Cesta od Zaklopače kroz Kraljevu goru za Partizansko polje namjerila se baš po Ulakovom grobu, rasturivši ga, ali je legendu o grobu još moguće ispričati.

Elem, kroz Kraljevu goru vodili važni karavanski putovi od Srebrenice i uopšte sa sjevera ka jugu — Sarajevu, Dubrovniku i ostalom moru, te je ova gora bila pogodna hajducima za zasjede i da, kad obave pljačku, iščeznu u šumi. Ali, vrijeme učini svoje — put izgubi važnost i hajduci odoše da traže prometnije staze i bogaze za hajdučiju. Međutim, jedan hajduk ostade. Svi znali o njemu samo da je hajduk, da je ULAK, a ulak znači baš: hajduk. I taj ulak, kojem je njegovo hajdučko zanimanje bilo i jedino ime pa će se i ovdje zvati Ulak, i taj, dakle, Ulak bijaše nezgodan. U stvari, stvaran; nije nalikovao na očuvane pjesme o hajducima, nego bi otimo sve što je stigao i od svakoga, ne birajući između bogatih i nebogatih, a rijetko mu je ko pobjegao da ga on ne sustigne i, opljačkana, ubije.

Nalježe jednog dana kroz Ulakov kraj i neki puki siromašak, sav u dronjcima, držeći u ruci priuzu na kojoj je vodio mršavo kljuse, a na ragi bijaše natovareno malo žita koje je siromašak prišparao, pa potjerao u vodenicu na Jadru, da samelje. Siroti čovjek se — što je vrlo bitno za priču — poštapao kolcem, računajući da mu se nađe pri ruci, da može paščinje rastjerati ili u sličnom zlu ustrebati, ni govora da bi mogao njime šta Ulaku nauditi. Šta može

kolac strašnom Ulaku? Ništa ne može ni kremenjača strašnom Ulaku! Zato je seljak birao bogaze kojima neće nabasati na Ulaka.

Ulak nabasa na njega!

Sav uprljan zločinom, a — pošteno govoreći — i nemajući kakvog izbora koga da opljačka i ubije u opustjeloj Kraljevoj gori, Ulak nasrnu na siromaška, da se stvar odmah okonča. I, zamahne Ulak svojom topuzinom, pa mu se učini da nije dobro zamahnuo i htjede još bolje zamahnuti, ali ga zaustavi govor sirotog čovjeka:

— Tako ti onog boga, nemoj me ubiti!

To izreče toliko uvjerljivo, pokazujući rukom iza Ulaka, da se Ulaku učini da je seljak ugledao samog boga na nebesima, pa se okrenu i zagleda u pravcu molećivog pogleda i očajnički ispružene ruke. Biva, svakakvog se čuda nagledao za hajdučije i samo još samog boga, lično i likom, nije vidio, pa i njega da ugleda prije nego što smakne još jednu žrtvu.

Dok je Ulak razgledao po nebesima, sirotan iskoristi zabunu i trže kolac, te po tintari složi Ulaka. Tako ga je dobro strefio — Ulak se samo skljoka, na mjestu mrtav, pa seljak zaždi sebe svojim nogama u stražnjicu, pa u trk, što su ga noge nosile a još više strah gonio zaboravivši i na kljuse i na žito.

Haber o Ulakovom skončanju brzo se ču. Obradova se narod, silno se obradova, ali se rašču da bi zbog greške u kolcu moglo doći do Ulakovog povampirenja. Živ Ulak smatran je vukodlakom, te je takvog trebalo zgoditi glo-

govim, a ne grabovim kolcem, pa se ne bi povampirio (ili, polampirio kako se to u ovom kraju kaže). Zato se niko ne usudi da priđe mrtvom Ulaku. Naravno, ni onaj seljak što ga je umlatio; ni za živu glavu.

Šta će narod, kud će narod, dok se ne dosjeti da, onako poizdalje, nabacaju po Ulaku kamenje. Kad su se nabacali i dobro ga zatrpali, učini im se da gromila nije velika i da bi se Ulak mogao dići i prohodati, te nastaviše bacati kamenje; i dalje: poizdaleka.

Nabacivanje kamenja postade običaj, pa je svako, još godinama i godinama, kad bi prošao, nabacio bar jedan kamen od sebe.

Tako i nastade neobično uzvišenje na Kraljevoj gori.

Kad je probijana cesta za Partizansko polje, buložerista nije htio da vjeruje u legende i s merakom naklati mašineriju, pa se gromila kamenja (ako je i bilo kamenje) rasturi, ali je za predio ostao naziv Ulakov grob, dvadesetak kilometara strogo istočno od Vlasenice ...

(1983)

Car Radojlo i Prokleta Jerina

Zakliktala Prokleta Jerina:

— O Radojlooooo! Studen me obuzela. Do noći, gledaj kako znaš: jal donesi drva, pa me vatrom zagrij, jal me sobom prigrij!

Iza jeke njenog glasa nastade muk, pa se opet oglasi prokletnica:

— Čul me dobro, o Radojloooo!

Zavlada potpuni tajac.

Svi su čuli. Čitavo selo.

Radojlo je zalud čekao neće li se još štogod čuti: Jerinina prijetnja bila je konačna. Obli

ga studen znoj, kao da mu graške po licu iskočiše.

»Olajali su me, gospodarice. Psi, nalagali. Pakost neljudska. Nisam, kunem ti se igđe ičim. Ništa ja nisam ...«

To je Radojlo samo zaustio da rekne i u sebi izgovarao. Ništa nije vikao. Jezikom nije makao da spere ljagu, da se bar pokuša odbraniti. Zort mu je bio golem, a ne bi bilo ni fajde. Ništa nije vrijedilo i da je imao šta reći u svoju zaštitu, pogotovo što nije imao.

»Jeste, ispovaljivo sam što je igđe ženska unaokolo valjalo. I Maru Jovanovice, i Petru Bogoljubovicu, i Staku — šećerku Vasilijinu, i Vasiliju — mater Stakinu, i Stamenu — šćer Bogoljubovicu, i Staku — šćerku Vasilijinu, Govu, i Jordanu sam, al još nijednu jer me Goran zateče na Jordani i šćede, i mene i nju, vilama probosti al odloži vile i zacereka se:

— Jerini ću ja tebe, skote! Na Jerinu!

Ja namah postav ko iscijeđena krpa i molјah gazda — Garana:

— Nemoj — rekoh mu. — Zet ću ti biti. Obećo sam Jordani, ženiću se s njome. Jel pošteno; i de, pruži ruku gazda-Garane, da utvrdimo za svatove.

— Isti si ti pazar, skote, tvrdio i sa Stakom, i sa majkom njenom Vasilijom, i sa svakom, cijeli dan se tom rabotom bavio, a kad se stade al s mojom Jordanom trebo si prvo sa mnom tvrditi.

— Kunem ti se, gazda ... — zaustim ja, al me prekide:

ј не добро, Радојло о о о о!!

— Kuš! Moj je obraz pošten; mora biti i u moga đeta!

— Pa, dobro, gazda-Garane; bilo — bilo, ljudi smo! — opet ja njemu.

— Batali, Radojlo, orođavanje sa mnom. Šta sam ja; seljačina iz Podbirča, ko i ti; možda sam i neki gazda, tako vele za mene, a ti nisi. A i šta će ti da budeš seoski gazda. Ti si za više vlasti. Car da budeš. Što Jerina da svakog jutra ostaje udovica, kad je ti možeš usrećiti. Što po svekolikom carstvu da traži bijesne jangine, kad najbješnjeg imade pod nosom! — tako se Garan sprdo, a znao sam da to on meni zaozbiljno privaljuje.

— Nemoj, gazda-Garane. Samo me Jerini nemoj.

— Car ćeš da budeš! Car Radojlo!

— Bolje me, onda, probodi tijem vilama; nabij me na njih, samo nemoj da moje oči vide Jerine! — to bi zadnje što mu rekoh jer na tome Garan, otac Jordanin, za sva vremena završi priču sa mnom. Znao sam Garana, ko što sam za sebe spozno da sam prekardašio s ženskinjem i znao sam da stari Garan svoju neće poreći — da će upotrijebiti sve što umije da dođe do Proklete Jerine ili da do nje doturi glas protiv mene, al me držalo vjerovanje da se neće baš ta kola slomiti na meni i da se sve na takvom zlu neće završiti. I pô godine je, evo, bilo minulo, a niko ne dođe po mene, sve dok jutros ne zazva sam Jerinin glas«.

A nikad dotad Jerina nikog iz Podbirča nije zvala. Ili joj je bilo dovoljno što strahuju od

njene blizine ili nije htjela mir svoj remetiti. Taj grad Birač, nad selom Podbirčem, bio njen najnepristupačniji grad. U njeg se skrivala kad nikog živog nije htjela očima vidjeti, kad je bježala i od same sebe, jer u toj pustoši niko je nije mogao uznemiriti. Ali, jutros, eto, zaklikta prokletnica:

— O Radojloooo! Studen me...

»Zato li gazda-Garan rasproda više od pola imanja, sve ono zemlje što je valjalo u ovoj crkavici Podbirča. Mora da je debelim parama podmitio da ostvari svoj naum o osveti za šćer Jordanu.«

Elem, Jerina je zazvala Radojla i druge mu nema — valja ići Jerini na istinu. A Radojlo za živu glavu nije htio da je sa sobom prigrije. Znao je Radojlo, dobro znao, kako su završili svi koji su se usudili da Jerinu objašu: mnoge je vidio kako se — po naredbi vlastodržiteljke — ispinju ka gradu, nijednog da se odozgo povratio. I one najžešće planištake, one što im je mokraća pjenila na suhoj goveđoj koži, Jerina je — ležeći pod njima — do zore dokusurila i ujutro ih bacala kuli niza zidine, a kamoli da ne slomi Radola.

»I još mi se podsmjehuje: Jal donesi drva, pa me vatrom zagrij... Pa, dobro, majku joj — proktelu i carsku, što ne reče samo — dođi, nego to za drva. Pa, otkud mi drva u ovoj pustošini, otkud drva kad hlada nejma, samo smreke, a i ona pođekoja. Pa, da reče: glavnju, dvije, da i naramak reče — stvorio bih, izmislio, al da te vatrom grijem svunoć u tvom ka-

menom zindanu, otkud, pobogu sestro, prokleta. Otkud u pô ljeta kad još niko ne ide čak na Udrč da skuplja drvlje za zimu i kad se hrani onime čemu vatra ne treba. Prokletnice ...«

— Pa, dobro. Tražila je vatru, imaće je! — sijevnu misao Radojlu, namislivši da se jadu dosjetio.

To što mu je naumpalo bilo je smrekovo korijenje — zadnja njegova nada da se iskobelja iz zagrljaja Proklete Jerine.

Što je bilo smreke u Podbirču, Radojlo je opkopao i otkopao, te korijenje izodsijecao. Vascijeli dan se tom rabotom bavio, a kad se stade smrkavati i opet se oglasi s Birča Jerina — pođe Radojlo za zovom kuli uza zidine, s kljusetom pretovarenim korijenjem smreke.

Radojlo se, sutradan, vratio! Živ iz Jerininog grada!

Samo, otišao je čitav, a vrnuo se poremećene pameti. Šta je bilo gore, u gradu Birču, nije se moglo zaključiti. Svašta se nagađalo ali se pomisli nisu produbljavale; nikome nije ulazilo u pamet kako je moglo biti da Radojlo živ i svojim nogama sljegne s grada Birča.

Kad od Radojlovog silaska minu devet godina i kad nastade deveta noć devetog mjeseca, Radojlu se povrati pamet i ubrzo se oženi usidjelicom Jordanom, kćerkom onog a već davno izpropalog gazde Garana. Jordana im djecu izrodi, čitav buljuk čeljadi stekoše, a negdje pred svoju smrt ispriča Radojlo nekome šta je bilo one noći s njim i s Prokletom Jerinom u gradu

i po tome osta zapamćeno da se i danas —
Birču, i po tome osta zapamćeno da se i danas-danile pripovijeda.

Jerina, kad ugledala Radolja s tovarom smrekovog korijenja, razrogačila oči, ali namah prikrila zabezeknutost; rekla je Radojlu:

— Dobro, Radojlo, carska se ne gazi, pa neću ni ja svoju. Al, noć je duga; kad se čeka da prođe — nikad da prođe. Zato ti velim: mani se ćorava posla sa svojom vatrom, a pusti se mojoj vatri. Noć će ti u uživanju brzo proći i nećeš zažaliti za životom!

Nato, Radojlo stane potpretati vatru i prilagati je smrekovim korijenjem, a Jerina se, na njegove oči, stade svlačiti — ne bi li joj, tako, postalo hladno, a i da ga svojim tijelom namami.

Radojlo je pogled s nje skidao i gledao u svoju vatru na ognjištu, a kad bi s te vatre pogledao u Jerinu — od gledanja bi ga spopadala najžešća vatra.

Radojlo se opirao. Namami li ga — gotov je; iscijediće ga, satraće ga, pa baciti niz kulu. S druge strane — pred njim je migoljila žena, mazno skidajući haljinku po haljinku. Da je obična žena, pa i nekako, već carica! Ali, na toj carici niko nije postao car, niti se nad njom može naći car!

»Radojlo, boga ti tvoga poljubim, pusti život. Šta je život seljački; ništa. Ovo je život, ova vatra od žene ispred očiju — to je život i vrijedi je odživjeti iako ću potrajati samo do zore. Joj, pomamo, carice, boginjo, vječita bi-

jela udovice joj pomamo!«

Pred njegovim očima zabjelasa se skroz gola carica. Titrala je kao vatra. Vatra od žene. Vatra! Radojlo je gorio i bio bi već izgorio i predao joj se — da ne pogleda svoju vatru na ognjištu: gasnuli su ugarci smrekovog korijenja.

Omamljen blizinom nage Jerine i natjeran seljačkim osjećajem da preživi, sav u bunili, Radojlo pripade da raspiruje ugarke, da rascjepljuje korijenje i raskrvavljenim prstima prilaže komadićke. Već je to bio lud čovjek, razapet između vatre koja se gasila (i život mu gasila) i vatre koju je u njemu potpuno raspalila gola Jerina (da bi u njemu zapalila najveću sladostrasnost života, pa da mu, sa zorom, i ta vatra život ugasi, jer Jerina svojim ljubavnicima ne oprašta; naplaćuje se životom).

Puhao je, raspuhivao žeravice, rukama ih razmiještao; sve lice oprljio, ali je obdržao: vatra se razgorjela, ona jedina istinska vatra na ognjištu, što on više nije razaznavao, jer je samo tupo buljio u plamen, zažarenih zjenica. Nije razaznavao ni pjev prvih pijetlova, ni bjelilo cika zore, ni Jerinine ponovljene riječi kad ga je ispraćala s Birča: »Carska se ne gazi, pa neću ni ja svoje!«, ništa nije osjećao.

Jerina se nikad više nije pojavila u svom gradu Birču. Nikad za nikad. I od tada se nikad niko nije ispeo u taj grad. Kako tada, tako i dan-danas . . .

(1983)

Prve i zadnje stope

Gordost na tromeđi

Vrijeme nas je htjelo. Januarski dan je bio kao majski — topao i ispunjen svjetlošću koju nisu umanjile ni magle što su se izvlačile iz male rijeke Timok i velike rijeke Dunav, pa smo se s uživanjem zaputili ka graničarskom kamenu koji nije običan kamen već samim tim to je granični, ali nije ni običan kamen međaš, nego — tromeđaš! Nalazi se u podnožju kljuna što ga Dunav iscrtava na karti Jugoslavije prije nego mu se pripoji Timok i u ovom međašu susreću se, eto, dvije rijeke i tri države: Soci-

jalistička Federativna Republika Jugoslavija, Narodna Republika Rumunija i Narodna Republika Bugarska.

Osjećaj prisustva je neuporediv. Najednom u čovjeku prokuljaju i iskupe se sva znanja o rodoljublju i ovoj zemlji, sve što je godinama saznavao i naučio; u grlu se, muški, stisnu sve lijepe riječi, nekad izgovorene ili šućene za sebe, i sve skupa titra u namjerniku, ispunjavajući ga, da bi se stopilo u iznenadnu misao o najjednostavnijoj istini — da se upravo sada, za stajanja na prvoj i posljednjoj stopi svoje zemlje, i to još na tromeđi, da se ovog trena sama od sebe odgonetava etimologija pojma »gordost«. Jer, sav ovaj doživljaj, ova doživljenost ovdje, ne zove se nikako drukjije i nigdje istinskije, nego: gordost.

Graničari su najgordiji među ljudima.

Susrećemo drugu patrolu. U šinjelima su jer su u svitanje zamijenili prethodnu patrolu u dežurstvu uz rijeke. Graničarski pozdrav, rutinsko međusobno obavještavanje o novostima u rejonu, uz današnji dodatak mojih saputnika da je njihova patrola brojčano uvećana prisustvom novinara.

Druga patrola nastavi patrolnom stazom, a mi se vraćamo nazad, ka karauli. Usput, priča graničar Boris Boškov:

— Ljudski je da budem iskren, da priznam kako mi kad sam stigao na karaulu nije baš bilo svejedno. Činilo mi se da bi bolje bilo da sam bilo gdje u unutrašnjosti. Ali, već prvi dodiri s karaulom brisali su svaku bojazan.

Sada sam pri kraju služenja vojnog roka. Radost što sam tačno izvršio svoj dug nadjačava se sa sjetom rastanka od svega što me vezuje za ovu patrolnu stazu i ove ljude iz karaule i naših sela. I ne samo to. I ovaj naš pas Armin; još bih tri mjeseca ostao kad bih mogao da ga odvedem sa sobom.

Kad se pristigne pred karaulsku kapiju — kao da se stupi u bajku. Tako je sa svakom karaulom. Dvorište, zgradice i njihova unutrašnjost, svaka stvar i svaki detalj, sve odiše brižljivošću. Zato bi, umjesto pominjanja apoteke, kao sinonim za urednost i sređenost bolje pristajalo označenje — karaula. Naravno, za ovakvom odlikom ništa ne zaostaje i ova karaula s imenom narodnog heroja Vere Radosavljević — Nade.

Pričaju graničari da je djevojka po kojoj je karaula dobila ime poginula s dvadeset i jednom godinom. Rođena je u ovom kraju i tek što je maturirala gimnaziju — otišla u partizane. Streljana 1943. godine. Na stratištu je pjevala; ponosna kćerka Negotinske krajine na koju se čuva uspomena i danonoćnim graničarskim bdijenjem nad granicom.

U vojničkom klubu, u kom je i biblioteka, televizor i gramofon s mnogo ploča, zapodjevamo razgovor. Sagovornici su Rustem Sahitaj (zamjenik komandira karaule), Mladen Malešić, Rado Džolić, Mladen Vojinović, Andrija Blažek, Buranedin Asipi, Ljube Petrovski, Zvonko Frkat, Ivan Puh, Petar Brčić, Diko Samardžić, Drago Subotić, Boris Bajna; govore:

— Kad s tim sadrugom iz patrole hodaš satima i satima, nasamo, naprijed ili iza njega, a obojica imate napunjen magacin oružja, s metkom u cijevi, onda to znači da mu vjeruješ više nego ikome i da on tebi isto toliko beskrajno, vjeruje, a obojica znamo da nam je povjereno najviše što se čovjeku ikad može povjeriti.

— Svaki graničar u dušu zna svakog graničara iz svoje karaule. Stekneš brzo povjerenje u čovjeka. Šta te god u životu kočilo njemu možeš povjeriti, a i ti o njemu znaš sve. Saznaš i imena ukućana, i ime djevojke ili djevojaka, ili njegove privatne muke i veselja, sve. Pričamo o svemu. Najviše o patroli.

— Svakog dana drugi graničar bude kurir. Ide u selo. Malo se razonodi, ali u selo ide zbog pošte, da preda pisma koja pišemo i podigne ona koja nama pišu. Ništa se ne krije među graničarima. Nema tajni ni u pismima. Svako naše pismo ide od ruke do ruke. Ili, kad pišemo, zajednički sastavljamo. Ja bih, komotno, svakom od nas mogao, u njegovo ime napisati čitavo pismo nekome njegovom, a i za mene bi mogli.

— Sve mi se ovdje najviše sviđa. Kad bih, nešto, iznova išao u vojsku i kad bih mogao da biram — opet bih bio graničar.

— Mi smo iz međusobno udaljenih krajeva, razbacani po karti Jugoslavije; ovdje skupljeni, zbliženi smo razumijevanjem, pa nam izgleda kao da smo iz istog šora.

— Meni je još malko do kuće, pa sam popisao adrese svih drugara.

— Naš pasulj je bolji nego ijedan specijalitet hotela »Ineks-Krajina« u Negotinu, a i hotelu svaka čast. Može se i repetirati koliko ti volja.

— Običaj je da se odbrojavaju dani do skidanja uniforme. Kod nas je drukčije. Jutros sam se vratio s redovnog odsustva; kod kuće sam brojao dane kad ću opet u karaulu, a i drugovi u karauli su, kažu, odbrojavali kad ću im se vratiti.

Tako zbore graničari.

Ovi mladići pripadaju dijelu oružanih snaga SFRJ koji se zove graničarske jedinice. S potpunom odgovornošću našim graničarima može se nazvati i ovdašnje pripgranično stanovništvo. Kao što s vojnicima svesrdno sarađuju pri obezbjeđivanju državne granice, tako žitelji Bukovče, Kobišnice, Prahova, Srbova sa svojom vojskom organizuju priredbe, sportske susrete, radne akcije. Posebne svetkovine budu uz Dan graničara i Dan JNA. Mještani dođu s pregrštima darova, a djevojčice iz sela izvezu maramice. Graničari pripreme uzdarja. Baš sam se zadesio u Kobišnici kad je starješina Janko Jagus učenicima Osnovne škole »Stevan Mokranjac« predao umjetničku sliku — dar graničara. O toj prisnosti naroda i Armije govore i graničarski brakovi s ovdašnjim djevojkama. Tako se, i to neki dan, oženio i starješina karaule Zoran Petrović. Zato ovdje potpuno sazvučje ima ona pjesma »Iz Krajine lepa Vlajna u mene se zaljubila«.

Treba nazad, ka Mokranjčevom gradu, dok nije omrklo, ali je graničar Boris Boškov uporan da proda štos sa svojim psom Arminom. Znao sam da neću uspjeti, ali prihvatam nagovor da psa ponudim hranom; isto pokušava i graničar s karaule kojeg pas odlično poznaje. Naravno, Armin se pretvara kao da uopšte ne primjećuje ni hljeb ni meso, a kamo li da onjuši. Potom ga istom hranom ponudi njegov vodič Boškov, a Armin, naravno, sve to smaza, baš kao pas muhu. Ako niste prokužili: pas Armin bi dopustio sebi i da skapa od gladi, a ne bi uzeo hranu koju mu nudi bilo ko izuzev njegovog vodiča . . .

(1982)

Snjegovi Šar-planine

Šar-planina je sva u bijelom. Početkom novembra nadjenuto snježno ruho ostaće joj do sljedećeg ljeta. Počela je duga šarplaninska zima.

Svjestan da ovu studen ovdje, fijuke mećave, urile vjetrova i kurjaka neće uspjeti da dovoljno uvjerljivo prenese, reporter ostaje pri pokušaju pripovijedanja o toplinama ljudskosti u ovoj studeni.

Graničari Šar-planine!

Karaula »Čestak«, 2. februar ove, 1981. go-

dine.

Iz sela Dragaš ka selu Čestak zapućuje se četvero putnika, dva muškarca, žena i dijete. Kreću rano i, prteći cjelac i prkoseći svemu što februarski šarplaninski dan nosi, uspijevaju prevaliti trinaest kilometara; toliko je bar kad nema snijega. Mrak se dobrano hvata. Oni su pri kraju puta snježnim bespućem. Ali, snaga im izmiče. Potpuno ih nadjačava nevrijeme. Smetovi od njih — malaksalih ali još živih — čine bijelu grobnicu. Do karaulskog stražara Seada Halilovića dopiru krici života nestajućih putnika. Iskusni graničar se ne da obmanuti: razaznaje da zvukovi u noći, ispunjenoj svim znakovima nevremena, dopiru s jugoslovenske teritorije i da to ljudi viču u vjetar i u noć, prizivajući. Graničar se probija do svoje karaule jer je staza kojom je maločas prešao skroz razvijana. Karaula je za tili čas na nogama. Svi hoće u pomoć, u strašnu noć. Određuje se da krene desetar Sakib Kondžić i vojnici Fehim Malaš, Branko Fluk, Đuro Radaković, Dragiša Stanković, Radosav Micić i Sejfo Hrnjica. Oni stižu do snježne grobnice i u njoj nalaze smrznute putnike.

Kako su graničari dospjeli? Kako — kad je noć bila gusta, mrkla od mraka i bijela od snijega? Kako — kad su se morali probijati kroz nanose visoke po tri metra? Kako — kad je vjetar iz trena u tren mijenjao orijentire koje je naznačio graničar Halilović. Kako — kad je, najuopštenije kazano, bio kijametski dan u noći, kakva se naziva i imenom bijele smrti.

Kako? Odgovora nema. Došli su! Na vrijeme došli, da šakama razgrnu grobnicu bijele smrti i životu vrate četvero ljudi. Zavijanim i onesviješćenim putnicima pružili su, graničari, prvu pomoć, pa ih, oporavljene i umotane u svoje šinjele, na rukama prenijeli čitav smetovski kilometar u zaselak Globočicu sela Čestak, kamo se njih četvero i naumilo zaputiti.

Pred reporterom izvještaj o tom događaju, otposlat pretpostavljenoj komandi. Na završetku je starješina karaule »Čestak« Slobodan Marinković, vojnički tačno i tečno, naveo: »Tako su spašena četiri ljudska života«.

Dok ovo zapisujem, u toplini i vedrini karaule, napolju je studen ko džam, kao da je sve zaleđeno, a snijeg jednako presipa bjelinu potpune bjeline.

Naredna patrola graničara kreće na redovni zadataka!

Graničari Šar-planine . . .

(1981)

Prva kuća Jugoslavije

Znaš šta je teško na granici i u ovoj karauli? Pri kraju sam vojnog roka i treba da pođem kući, pa je teško što mi valja ostaviti drugove i ovakvo prijateljstvo napustiti! To je teško. Ostalo ništa graničaru nije teško! — veli graničar Neven Rapaja.

— Ima li straha?

— To pitanje se graničaru ne postavlja. Kakav strah! Ima ponosa. Ima prijateljstva. Toga ima! — buni se graničar Admir Tikić.

Upozoravaju da obavezno štogod treba pri-

upitati i Ivu Opačku, glavnog šaljivdžiju u karauli, a on će:

— Zar da pričam i za novine, zar vam se dosad nisam napričao?! Dobro, reći ću nešto sasvim ozbiljno! Znate, ja bih ostao u karauli i kad završim vojni rok, ako bi se to moglo, kad bi mi dali kakav čin, vodnik da budem... — tako priča kerovođa Opačak, čiji se graničarski pas zove Ao.

Dok u topilini karaule, rasparen grijanjem radijatora, zapisujem čudno ime psa AO, drugi pas — Rak se zove — uz fijuk mećave kreće na zadatak. Kerovođa je Dragan Stanković, vođa patrole Nihad Beković, pratilac je Zahid Bećirović. Odoše kroz snježnu vijavicu u svako doba i po svakom dobu njima dobro znanom patrolnom stazom — prvim i posljednjim stopama Jugoslavije.

Drugujući s graničarima shvati se da je najsuvišnije pitati ih o teškoćama ili o strahu. To mu dođe apsurdnije nego vrhunskog matematičara pitati Pitagorinu teoremu ili šahovskog velemajstora šta je an pasan. Zato razgovor s početka teksta treba shvatiti tek kao uvođenje u atmosferu.

U karaulu »Abedin i Ganimeta Terbeši«, smještenu u vrletima između Paštrika i Juničkih planina, reporter stiže s izuzetnim razlogom: karaula proglašena za najbolju Niške armijske oblasti u takmičenju »Biramo najbolju jedinicu« u 1981. godini.

Sve u ovoj karauli u besprijekornom je redu. Možda nije odveć bitno, ali se ne može oteti

utiksu da se ne napomene: na zidovima spavaonica okačene su umjetničke slike! Zaista, ovdje sve oduševljava. Međutim, graničari se iščuđavaju čuđenju. Vele, za čuđenje bi bilo da je drukčije, ali da može i treba da bude samo još bolje. Dakle, zaista prava prva kuća Jugoslavije.

Riječ je o karauli čiji graničari iz godine u godinu bilježe odlične rezultate, pa jê drug Tito, 1974. godine, odlikovao Ordenom bratstva i jedinstva sa srebrnim vijencem. Uz priznanje Vrhovnog komandanta poredano je mnogo drugih, i Plaketa JNA, pohvala komandanta Niške armijske oblasti, diploma »Vojničkih novina« — kao najboljoj karauli u 1975. godini.

Nakon razgledanja karaulskih prostorija i jednako sređenog dvorišta (ovdje se to kaže: karaulski krug), započinje razgovor u vojničkom klubu. Sagovornici su starješina Božo Marković, vojnici Zoran Tomas, Radomir Ristanović, Stojan Ristov, Jovica Nakovski, Vebi Ćerimi, Zoran Vučić, Branko Pjević, desetar Zoran Milačić, Mustafa Mandžić. Svi ističu unutrašnji red i disciplinu jer bez toga nema ostalog rada, pa tako vojnik shvata šta treba raditi i bez nekih posebnih naređenja. Svjesni su, svaki, gdje su i zašto su tu gdje jesu, a njihovo je da uzvrate spremnošću postojanog stajanja na prvoj liniji — na braniku domovine. Otuda i ne može biti lošeg vojnika. Jedan drugoga sustiže. Međusobno se poštuju. Zavole karaulu i zavole granicu, pa se graničara ne može dragovoljno premjestiti u drugu jedinicu. Vojnici

vode računa i da ostave nešto svoje, da onima koji će doći na njihova mjesta bude još bolje. Jer, graničar je uvijek na dužnosti, ali ima i dovoljno vremena za razonodu uz televizor, radio, gramofonske ploče, štampu, čitanje knjiga iz karaulske biblioteke, na šta se nadovezuje raduckanje na uljepšavanju karaule i rad u bašti, pa su ubrane nemale količine zelene salate, luka, boranije, krompira, paradajza. Time se, dakako, ostvaruju i značajne uštede, a doprinosi se i čuvanjem lične opreme, odjeće, obuće, produžavanjem vjeka tehničkim sredstvima i naoružanju.

Graničari posebno ističu saradnju sa svojim komšijama — seljanima iz Pruša i carinicima s obližnjeg graničnog prelaza za Albaniju. Najsvježiji je primjer kad im je mještanin Ram Pruši motornom testerom izrezao drva.

Priča za sebe u priči o karauli »Abedin i Ganimeta Terbeši« jeste njen starješina Božo Marković. Počeo je na karaulama prije šesnaest i po godina i u bespućima Paštrika i Juničkih planina ostavio mnogo od svog života, ali postao i pravi graničarski vuk, veteran koji zna svaki kamen i grm i ama baš sve o životu na granici. Zato sada kao bajke zvuče priče starog graničara kad vojnicima govori o minulim vremenima jer njihova karaula ima i radijatore, mašinu za pranje rublja, čak tri vrste frižidera, a o televizoru i o kojekakvim blagodetima vremena ovog da se i ne troše riječi.

— Momci, ručak! Graničarski pasulj s faširanom šniclom! Za večeru ćemo lovački krom-

pir! — poziva kuhar Branko Pjević.

— Vidjećeš, novinar! Boljeg ručka nisi pojeo. Prste ćeš olizati! — javi se nestašni Ivo Opačak, kerovođa onog graničarskog psa Ao, a ispostavi se da se šaljivdžija nije šalio...

(1981)

*Drugarski,
rudarski
i šumarski*

Evropa kraj Vlasenice

U brdima, negdje na razmeđu vlaseničke i srebreničke opštine, predaleko i od Srebrenice i od Vlasenice, gazimo asfaltnom cestom. Koju godinu unazad ovdje nije bilo ni kozije staze. Koliko je bilo bespuće najbolje objašnjavaju ljudi iz tog — doskorašnjeg — bespuća: »Nije zasviro ni tranzistor!«. Ni tog tranzistora, maleckog, što bi se izgubio u gorštačkoj šaki, a kamoli nečeg što radi na struju. Nije bilo struje. »Sada, drugar, imamo sve, šta ti duša zaželi. Zaviri u kuće, pa ćeš vidjeti. Ništa nije bolje

ni u Sarajvu ni u Biogradu.« Kad se i zaviri — uvidi se da nije bitno dvaput ispušteno »e«. Znaju ovi ljudi i za Beograd i za Sarajevo, i u kućama im je namještaj i tehnika kao po stanovima u tim gradovima, ali kažu Sarajvo i Biograd tek-tako, možda i iz navike ili što im je po ćeifu. Uostalom, ovdje s lakoćom izgovaraju i dozlaboga tešku riječ kakva je — eksproprijacija. Ta im je stalno na umu i najčešće je i pominju, a vidjeće se i zašto.

Tutnje kamiončine po maločas pomenutom asfaltu i stresaju sa sebe crvenkastosmeđu prašinu. Sve je u toj boji. Sve prljavocrveno. Pa drmnula još i kišurina i zakuhala od prašine kaljužu na asfaltu. Mladi rudar kao da je osjetio šta novinaru titra na usnama a iz nekakve nazovi pristojnosti ne izlazi iza zuba; reče:

— Ne valja psovati ovo blato. Kilogram takve zemlje košta sedam stoja.

To je on, doduše, pretjerao. Cijena kilogramu takve zemlje je četrdeset para, a kako je nemoguće vagati nasitno — mjeri se hiljadama tona — važnost vodičevih riječi je opravdana. Zato, neka se i cipele oštete, ali neka i psovke za zubima. Po srijedi je, naime, blato zamiješano od boksita.

U ovim brdima — boksit i samo boksit. Brda i brda boksita. Dokle god pogled puca — boksit. A kad se čovjek nađe na nekom od kopova — izgubi se osjećaj mjere za prostor. Jedna brda nestaju (ruda se odvozi) druga nastaju od jalovine. Stotine hiljada tona zemljine utrobe prihvataju damperi i kamioni dok gorostasni

Evropa kraj Vlasenice

Први рудари малог
рудника који је
наједном постао
Рудници

električni bageri mijenjaju reljef.

Mladi inžinjer Pero Kovačević govori dok stojimo u epicentru kopa »jedan«:

— Skinuli smo pedesetak metara jalovine. Sada smo na nadmorskoj visini od 652 metra, uskoro ćemo sići na 552. Ispod je boksit, stotine metara u dubinu i ukrug.

U žargonu stručnjaka ovi rudnici se nazivaju boksitnim eldoradom jer se boksit obično sreće u manjim, džepnim zalihama.

Desilo se — ta ruda i njeno kopanje — za ovaj kraj kao grom u sunčani podnev.

Počelo iz neba pa u rebra, iznenada i brzo se nastavljalo, premda je moglo biti i drukčije. Jer, još je austrougarski geolog Kacer konstatovao da ovdje rude ima. Kasniji rijetki naučnici pri svojim svraćanjima tvrdili su da je rude malo i da je nekvalitetna. Tako je tekao prazni hod vremena i oticali dani u Paležu, Gunjacima, Nazdi, Podravanju, da bi, ipak i nekako, tada takođe siromašna vlasenička opština izmogla — prije sedamnaest godina — pola starog miliona dinara da otvori rudnik. Biva, haj Alija nek je više vojske, pa makar da bude imalo šićara. I podugo je išlo s tezgerama i ručnim kolicima, a ruda prodavana željezarama kao sredstvo za razblaživanje šljake. Smatrano je da je nekvalitetna, da bi vrijeme ispostavilo drukčiji račun — pokazalo se da su ovi boksiti kvalitetni i da su to najveća nalazišta rude za aluminijum budućnosti čija je sadašnjost i na našim prostorima započinjala.

Mali rudnik je najednom postao — Rudnici, a interesovanje za njih ogromno. Tako je Evropa došla u selo Palež, selo Gunjake, selo Nazdu, selo Podrvanje. S Evropom — asfalt u bespuće i sve što je u kuće obarahije donijelo ono Sarajvo i Biograd.

Ali baš ispod seoskih kuća bila je ruda na kojoj se upravo najviše zasniva koncept stvaranja jugoslovenske aluminijumske industrije.

Zbog toga selo Palež više ne postoji. Selo Gunjaci i selo Nazda postojaće još koji mjesec. Kuće su porušene i ruše se. Ognjišta, upaljena unazad mnogih vjekova, gasnu. Boksit, »stvar od opšteg društvenog interesa«, šta se može. I to kad su s Rudnicima dobili blagodeti o kojima nisu mogli ni sanjati i kad su se pozapošljavali kao rudari i podobro zarađuju — valja im da odu. Seoba. Eksproprijacija. Stvar od opšteg društvenog interesa. Gase se ognjišta. Grdni milioni se dobijaju — da se izgrade nove kuće i obezbijedi život bolji nego što su imali na svojoj posnoj i teško orivoj zemlji.

Dokle je plug sezao bila je neplodna zemlja. Odmah ispod pluga geolozi su naišli na crvenkastosmeđu boju dragocjene rude zvane boksit...

(1976)

Ljepotica iz tamne šume

Tužno je gledati iždikljalu travu na putu, na cesti makadamskoj. Biva: taj je put služio i odslužio svoje. Napravljen zbog ljudi i vozila, a ostavljen i od ljudi. Jer, ako i ima nekog u ovoj vrleti onda ti gorštaci idu prečicama. Putovima za kamione nije dostupno kud je nozi — čovjekovoj ili zvjerkinoj, pa se ovakvi putovi prave na brzinu i kud je priroda iole pristupačnija. A ova cesta je mrtva i prepuštena bujicama da je isprovaljuju i travuljinama da dokrajče njen bivši bijeli zmijoliki trag.

Fićo je uporan. Stenje, ali se penje. Iza nas — povaljana trava. Kraj nas — šuma i šuma.

— Ovo prostranstvo naziva se sliv Štedrića i ovdje je šuma sječena do 1969. godine. Kad je sječa prekinuta — i put zaboravljen. I popravljen je zbog odvoza trupaca — tumači tehničar Sveto Andrić, rođeni Kragujevčanin koji je iz srca Šumadije poodavno došao u Vlasenicu uokolo koje uistinu šume šumuju, pa i ovaj Štedrić izgleda štedro, kao da u njemu nikad nije zaječala sjekira niti testera zadrndala.

Ponegdje u malom automobilu ostane samo vozač Dragan Petrović, rukovodilac JUR »Jelovica« iz »Šipadove« Radne organizacije »Birač« u Vlasenici, da izmanevriše mjesta gdje je put baš prestao biti put i da ubrzo opet primi još nas dvojicu putnika.

I, napokon: pred nama rampa. Ugovorena oznaka da nas iščekuje nekoliko drugara. Upoznavanje: Mitar Kandić, šumar, Huso Selimović i Velija Jašarević, seljani ,Mirko Delić, inžinjer.

Otprilike smo prevalili dvije trećine maršrute. Prema jugoistoku, još dublje u dubokoj šumi, cilj je ovog putovanja koje je ovijeno koprenom uzbuđujuće tajanstvenosti. Utisak je — dok idemo naprijed šumom — kao da vraćamo vrijeme, kao da će ovih još nekoliko kilometara — sada pješačenja — pred nama predstavljati putovanje unatrag, vjekove unazad, hiljade godina, čak milione godina susreta u prošlosti.

Iz pogoleme knjižurine »Šumskoprivredna

osnova vlaseničkog područja«, ispisane mastiljavom kaligrafijom, u bilježnicu je — doslovno — prepisano: »Gospodarska jedinica Gornji Jadar, odjel 173, mjesto Crvica — Donji do. Ukupna površina: tri hektara. Nadmorska visina: 1.054 metra. Nagib terena: do 30 stepeni. Geološka podloga: krečnjak, tip: smeđe šumsko zemljište. Uzgojni oblik: prebirani. Smjesa: omorika (Pančić) 60%, bukva 20%, jela i smrča po 10%. Podmladak: dobar, zdrav. Napominje se da je ova sjemenska sastojina stavljena pod zaštitu države kao prirodna rijetkost, i to odlukom Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u Sarajevu (broj 148/55, 10. 2. 1955).«

Samo toliko. Nigdje još ni slovca, pa ova reportaža, u neku ruku, ima i naučnu misiju: nigdje u udžbenicima, niti u nauci nije registrovano da u ovim brdima postoji dika naših šuma, svjetski endem picea omorika — Pančićeva omorika.

Veli Velija Jašarević:

— Po čuvenju, jer je meni pričo moj đed po pričanju svog oca, a to se zbilo za Austro-Ugarske Carevine, neko je posjeko to drvo, pa je moro prodati stotinu ovaca kako bi namirio globu.

I Huso Selimović zna starinska svjedočanstva:

— Kravi se bušio rog i u njeg metala trijeska od te homore. Matere su trijesku stavljale šćerima u učkur, a ljudi ih svojim naočitim ženama kradom ušivali u haljinke — da ih to

drvo spašava od uroka, a u drugom slučaju od belaja. Jer, krava je muhanata, a cura i žena, opet, same traže griješna deverata.

Izgleda da je bila slaba fajda od vražbine jer je znano da se u narodu tako gata s komadićem tisovine, pa se, eto, mislilo da je to neobično drvo, ta homora, da je tisa. Otud je i brijeg pod kojim se nalaze ovdašnje pančićke nazvan, i sada se zove, Tisovnjak.

Ipak, i Velija i Bego i šumar Mitar sad znaju da to nisu tise. I još veoma mali broj ljudi, na prste ruku ove trojice da se izbroje, zna da ovdje bitiše svoju vječnost ovaj tercijarni relikt. Navraćao je, kažu, i čuveni profesor biologije iz Vlasenice Esad Maslić; rekao je odmah: »Jesu, to su Pančićeve omorike!« i nijedne još nije progovorio; samo je šutio i divio se pogledu.

Pred ovim nebeskim drvećem ima se osjećaj kao da traje vječnost ili kao da vrijeme stoji; svejedno. Pod brdom Tisovnjakom zaklonjena veličanstva prirode. Ne na brdu, nego strmoglavo ispog njeg, pa ne prkose gromovima i vjetrovima. Možda su baš tako i uspjele opstati a da prolaze vremena, hiljade i hiljade hiljada godina. Same, samcate u svojoj ljepoti.

Iz daljine se čine kao da je na golom stablu izrastao bršljan. Ili kao najizduženiji čempresi. Kao zemaljske strelice zapete u nebesa, pa, kad bi se odapele, moćne da dostignu najdalju zvijezdu. Iz blizine su, već, drukčije. Još ljepše. Kad se stane ispod stabla pogled ne može da im dosegne vrh. Tolike su i takve su da im se

ljepote ne može nagledati.

I najljepša žena izgubila bi sjaj u suočenju s ovim nimalo izvještačenim prirodnim davanjem. Zato se poseže za knjiškim znanjem i podsjeća na podatak da je ovo drvo visine i do četrdeset metara. Ali, i taj detalj zatren propadne; nije riječ o bogomoljama i neboderima pa da se za mjeru uzme metar. Mjera im je — koliko je god slabašna — ipak riječ, već i zbog toga što se čine još visočijima od tih četrdeset metara. Možda je to tako zbog potpune uspravnosti i vretenastosti, možda i zbog pregolemog ushićena i divljenja koje čovjeka ispunjava. Pa se sav osjećaj ljepote najednom pomiješa sa sebičnošću zato što nas nekoliko ovdje zatečenih znamo da smo od rijetkih koji su doživjeli ove Pančićeve omorike.

U takvim mislima i u glasno izraženom zadovoljstvu da će ovi redovi ispraviti nepravdu što se ni u usko stručnoj literaturi ne zna da i u vlaseničkoj opštini postoji ovo veličanstvo prirode — prođe desetak kilometara forsiranog hoda (u stvari: trčkaranja za hitrim šumarom) nazad do fiće, koji je uspravljao koji sat ranije povaljanu travu po napuštenom putu, na cesti makadamskoj.

Nekome usput naumpadne kako se ne sjetismo da ponesemo koju sadnicu, ali odšutismo takvu misao . . .

(1975)

„Marakana“ boksitnih kopača

Crven boksit i od njeg bijeli aluminijum. Crveno bijela kombinacija nameće fudbalsko poređenje, pa i u naslovu »Marakana« beogradskih crveno-bijelih, mada u biti nema blage veze, nego je stadion odabran samo kao poređenje — da se čitaocu iole pojasni čitanje. Jer, dok stoji na rubu između nastajućeg kopa Kosturi i nestajućeg kopa Šumarnica reporter se omišlja hoće li se po količinskim ciframa shvatiti veličina posla ovih ljudi ovdje što mijenjaju reljef, likvidirajući čitava brda i stvarajući

praznine u zemlji koliko za još jedno brdo — da bi iskopali i transportovali rudu, a, jednovremeno, načine nova brda — da bi odložili jalovinu.

Kop Šumarnica više ne postoji. Ljudi s mašinama raznijeli su, u ogromnom promjeru, zemljinu utrobu do dubine od 140 metara, odvadivši šest miliona kubika jalovine da bi otkopali milion i sedamsto hiljada tona boksita, a kad je sve to učinjeno — ostao je džinovski krater koji odgovara upravo grotlu stadiona »Crvene zvezde«. Potom su isti ljudi s mašinama prešli, prošle godine, na novi kop zvani Kosturi — da otkopaju rudu čija će količina biti približna onoj sa Šumarnice. Zato se amfiteatar Šumarnice uočljivo smanjuje, koristeći kao odlagalište jalovine s tog novog kopa.

Kop nov, ali je ime radne jedinice staro; ne samo zbog administrativne procedure i ne zato što bi bilo nezgodno da se zove »Kosturi«, nego su rudari željeli da sačuvaju uspomenu na svoju »Šumarnicu«, legendarni kop »jedan« vlaseničkih Rudnika boksita.

Da nije »Marakane« u mislima neupućeni bi ovdje pogubio predstave o veličini. Sve je ogromno: i mašine, i kopovi, i odlagališta, a najveći je ipak onaj što se odozgo, iz ptičije perspektive, čini najsitnijim i od kog je visočiji točak njegovog utovarivača — rudar!

Zato, evo poznanstva s trojicom crvenih rudara. S toliko njih zbog toga što proizvodnja boksita zahtijeva lančanu povezanost više poslova, a najbitnije karike u tom boksitaškom

lancu jesu savjesno obavljeni poslovi minera, damperiste i rukovalaca utovarivača. Kratko ćemo, koliko traje njihova duhanska pauza; oni su rudari radnog kolektiva koji je najveći proizvođač boksitne rude u Evropi i oni kad rade — rade, ne dolazi u obzir zabušantska narav. Dakle: Mujo Hodžić, miner, Mlađen Đurić, damperista, Milisav Simić, rukovalac utovarivača; tim redom su im poslovi po takvom redosljedu:

— Gore ti je s minom nego sa ženom. Sa ženom, na kraju krajeva, moreš ispraviti grešku. S minom nema da se griješi. Opucavao sam ih svaki dan, dvadeset godina, na hiljade, pa me evo, pričamo, nisam načinio greške — veli Mujo, 52-godišnji palilac mina, najstariji u Rudnicima jer je bio među prvom desetoricom koji su — jula 1959. godine u vlaseničko-srebreničkim brdima zakopali prve krampove po boksitu i bio kopač četiri godine, pa prešao u lagumaše i ostao u neposrednoj proizvodnji, premda je za svoje pionirske zasluge mogao steći kancelariju. — Staro društvo je penzionisano ili je na drugim poslovima, a ja — još u snazi. Otkako rudarim sve pješačim na posao, što je petnaestak kilometara tamo i ovamo. Doktori vele da mi je japija dobra. Miner se ne smije trovati rakijom i sikirancijom. Minerovo je da je pribran. Nikako drukčije.

— Pošto smo naslonjeni jedan na drugog, a na nas šoferi koji transportuju rudu i donose krajnji efekat, dobro znamo svoje radne obaveze i izvršavamo ih. Znamo i prava. Svaki današnji rudar je i dobar društveno-politički rad-

nik. Ja sam u Savezu komunista od 1977. godine. Sad sam predsjednik zbora radnih ljudi. Nije više da radnik sve pita, nego se i on pita i odlučuje, i ne samo o sebi i svome dinaru — kazuje Mlađen, koji damperom upravlja već sedam godina.

— E, baćo, treba se imati radna disciplina, pa da se do kraja bude radnik. Dobro treba se i zafrkavati. Ja sam veliki šaldžija. Ali s poslom: na ozbiljno. Zapiši da svi nisu taki. Oni koji nama pripremaju teren za kopanje oni znaju da nas zeznu: »Geosonda« je istražila ovaj kop i pogrešno utvrdila zalihe pa naši stručnjaci, naporedo dok ja otkopavam jalovinu ili rudu, na istom mjestu vrše istrage. Ta dva posla ne idu skupa, a primorani smo jer proizvodnja ne smije stajati — priča Milisav, koji slovi za jednog od najboljih radnika.

Još vele da su međusobno dobri. Jarančine su. Kažu da zarade koliko urade: od stotinu i dvadeset do dvjesta i pedeset crvenih stoja; onih novčanica po sto dinara, pa se — zbog iste boje boksita — u njih preračunava lični dohodak. Sve trojica imaju porodice i djecu školuju, a podjednako im važna i ova zajednička im porodica — rudarska.

Mahali su rukama za pozdrav nastavljajući svoje poslove i s vrha kopa izgledali kao fudbaleri s vrha tribina »Marakane«, u stvarnosti svog posla nimalo slične fudbalerima . . .

(1982)

S drvosječama u jutro

Radio-televizija Beograd. Prvi program Radija. Tačno je pet časova. Jutarnje vesti...« ti...«

Jednovremeno s udarcem o gong zabrekta i autobus koji će nas povesti s drvosječama na jutrenje.

— Sad po Sarajevu prvi tramvaji razvoze odsinoć zakasnjele ljude; ostalima je još rano! — veli Josip Došić, prekaljeni šofer, koji nema kojim putom po Jugoslaviji nije vozio, pa zna i duše mnogih gradova znane ponajbolje baš

ljudima koji se obrenu u njima ne vodeći brigu koja su doba dana. Takav je život kamiondžija. A već osmu godinu ovaj krupni Došić, osim kad poveze poneku ekskurziju, ne osjeća bilo takvih gradova u kojima su tramvajdžije umjesto pijetlova. Skrasio se u brdima, u Vlasenici, i razvozi s posla i na posao ovdašnje »Šipadove« drvosječe.

Noć već izdala, izblijedila, ali ni suncu ni traga. Ni žive duše po ulicama Vlasenice. Spuštamo se prema Tišći. Magluštine pritisle asfalt i uspavale pijetlove. Još nije zora nego je onaj tajanstveni osjećaj nekakvog međuvremena u kom preostaje mrtvilo noći u iščekivanju da cikne živost dana, a to su oni trenuci što se prelijepo nazivaju prasak zore ili (a manje lijepo) proskozorje.

»Tačno je pet časova i dvadeset minuta...«

Grmi iz malog zvučnika: »Kad sam bio mlađan lovac ja, jedna me je...«. Autobus već u Tišći i okrećemo kod zadnje kafane, odakle iziđe pet-šest ljudi.

— Što to nejma Marka? — pita Josip Došić, gledajući na retrovizor.

— Samo ti kreći, a Markana eno đe sadijeva sijeno; uzo odmor! — ču se objašnjenje.

I, priča stade. Samo brujanje autobusa u pravcu sela Jeftića.

»Udarac o gong označio je pet časova i trideset minuta...«

U Jeftićima se autobus ispuni. Ali, tek poneko pokoju progovori. Šumar traži da se pojača radion zbog pravnih savjeta slušaocima.

...tačno je pet časova! Jutarnje vijesti...

Возач у трци

С дрвосјечама...

A reporter bi da je radio što tiši, da je isključen, da bi osluhnuo i osjetio govor ovih ljudi što su preduhitrili svitanje i sa svojih brda sišli do autobusa koji ih odvozi u druga brda.

— Uradil šta sinoć, moj Janko? — provali neko tišinu koja nastade kad završi emisija za koju se zanima šumar.

— Ma, jok, kakav on — kako li ti što, prošo se toga...

— E, da mi je bila tvoja svastika pročuo bih se, pofalila bi se i svojoj sestri! — odbrusi provocirani Janko.

I sve tako. Izleti tek pokoja masnija, ali — kako je Radio-Beograd povećavao minutažu satnice — snom mrgodni ljudi su se raskravljivali, pa poče dobar eglen. Svaki koji se priključi govori povišenim glasom, ali ne iz srdžbe, već onako, da svi čuju koliko je spretan u začkoljicama. Nema ljutnje. Samo smijeh. Utom i minu penjajne u Vlasenicu.

»Tačno je šest časova. Jutarnji dnevnik...«

Opet, tačno u sekund, Josip Došić ubaci u brzinu i još puniji autobus - sa šezdesetak ljudi — zaputi se uzbrdo, u planinu i u susret novom radnom danu.

I sunce poče krvariti. Osjetiše se prve zrake; omamljujuće, uspavljujuće. Ali, što od muzike do daske, što prepucavanjem, smijehom i oštrim vazduhom, razbi se drijemež.

Autobus duboko u šumi, u srcu planine.

— Sad smo na hiljadu i trista metara bosanske visine! — objašnjava Josip Došić, pa pritisnu srednju papučicu:

— Radojicina omorika! Hajdemo, sjekači!

Sjekači iziđoše i taman što u ušima utihnu njihov žamor — nova stanica:

— Smrčevac! Barajteri, u zdravlje! — i njima će.

Iziđoše i barajteri.

(»To su oni što šproncaju balvane i zakivaju ćufluke« — objašnjavaju šta su barajteri, a za narednih nekoliko sati nagomilalo se tih riječi ovog izuzetno bogatog žargona izmiješanog njemačkim, turskim i našim jezikom; jer, sve ovdje ima svoje neke čudne nazive koji čovjeku, opet, brzo postanu prisni).

— Đedovača! Furmani ,na poso!

Iziđoše i furmani. Josip Došić ugasi motor. Autobus se ispraznio. Posljednja, dakle, stanica puta s drvosječama u susret jutru.

Napolju kao da je januar. Vazduh takav da nenavikao ne smije udisati potpuno ni kroz nos. Preoštar. Prečist. Predobar.

— Šta cvokoćeš? Sad će ovdje i snijeg, sa septembrom, pa da se ne digne do juna. Znao sam ga, po jarugama, nalaziti i u avgustu, pa snijeg na snijeg, na prošlogodišnji, zapadne ... — veli umjesto da nazove dobro jutro, Miloš Vuković, pa zazva na doručkovanje u stražari. A doručak je bio: gljive na platni šporeta fijakera. Miloš, naime, ovdje noći probdijeva. Kao vuk samotnjak. Trideset godina je u šumi, sve bio, sve radio, pa zavrijedio lakši posao: stražari. Petero mu djece. Kćerka se udala, a sinovima riješio da dâ diplome. Jedan mu tek maturirao gimnaziju, s peticama, pa će u Saraje-

vo, na medicinu. Inače, stražar Miloš Vuković nema nijednog razreda škole.

Furmani upregnuše konje i odoše. Iz daljine je dopiralo zujanje motornih pila i čuli se hrapavi glasovi upozorenja: »Sklanjaj se-eee! Pa-daaa!«. I, čuje se: padaju stabla.

Kamioni drndaju; već se odvoze trupci.

Stara šuma, isprepletena listopadnom i četinarskom, gubi mir od ljudi i mašina u svojim njedrima. Novi radni dan uveliko je otpočeo.

»Sedam časova. Dobro jutro, djeco...« — još se čuje radio iz autobusa i odzvanja najavna špica emisije za djecu s vještačkim pjevom slavuja.

Nikola Đurić, koji je ovo jutro pozdravio prije nego je ono i svanulo (radi kao štalar, pa i on spava na radilištu) ispruži šaku:

— Pipni mi prste. Slobodno, de, pipni. Hladni. To je od motorke. Petnes sam godina njome sjeko i gotovo još toliko, prije sikirom. A kolko sam stabala oborio? Otkud znam kolko sam stabala oborio! Jes, i sin mi radi na istoj sječi, s motorkom, ali su njegovi uslovi neuporedivi s mojima; sade je mnogo bolje. Al, opet, šuma je šuma; siječeš ti nju, sieče ona tebe.

Miris prženih gljiva, mirisi šume i — odjek nakovnja. Za nakovnjem, u autentičnoj kovačnici, Rešo Musić. Osamnaest godina kovač. Famelijarno je kovač. Gluhonijem. Govor čita s usana, a nesviklome na njegovo mahanje odgovara olovkom. Na papiru ostaju krupna slova: »Potkovo sam hiljade konja. Jesam, hiljade, pa to puta četir. Jesam, zadovoljan sam, i

zaradom i drugovanjem, a za Novu 1977. dobio sam i stan u novom soliteru u Vlasenici...«

Dan je osvajao. Šuma odjekuje; razbuđena. Planine jeka stoji.

Nije bila namjera čekati da dan istekne i da se s Josipom Došićem, autobusom, vratimo u Vlasenicu. A, i svako se o svom poslu zabavio — da zaradi po učinku. Pa sjedosmo u kabinu jednog od kamiona koji odvlači balvane i koji nema radio-aparat.

I, iznenadna misao: Možda je baš ovaj šofer FAP-a, ovaj mladi brko Mustafa Babić prije koji mjesec i baš odavde odvukao i trupac od kog je sačinjen papir po kom je odštampan ovaj tekst...

(1978)

Gromovnici crvene zemlje

Tako je to s našim vremenom: ni minerski posao nije više što je nekad bio!

Novo vrijeme briše stare teme, pa ne važi ni ona da miner može samo jednom pogriješiti.

— S nama ti je bilo: ako pogriješiš — gotovo je za sva vremena i grešnik sebe ne ispravlja jer mu zakašnjela eksplozija mine odnese onaj jedini život. Rećemo, opali se pet-šest mina, a jedna ne opali, priđe čovjek, a ona drmne sveko nebesko vrijeme. A sad su te mogućnosti svedene na ne znam ti tamo koju nulu iza onog

»nula zarez«. U slučaju da mina slaže, da ne opali, tu je detonator, tu je štapin, tu retarder — da spriječe nesreću. Ali, ja ti time nikako neću da kažem da miner ima pravo na grešku. To pravo nemamo. Ovo je poso u kom se ne smije zatajiti ni šeprtljiti. Zato nismo ni normirani... — veli miner Dragomir Klještan.

— Jeste, zakon nalaže da miner mora biti pouzdano lice, da nije sklon alkoholiziranju, da nije mlađi od dvadeset i jedne godine, da — kad dođe na radno mjesto — sve probleme, svoje i svjeske, zaboravi i misli samo na svoj poso... — dodaje miner Selman Bećirović.

— Prvo se postane pomoćni kopač, pa se tri godine radi kao kopač rude, da bi se polagalo za palioca mina. I inžinjera i tehničara mogu dati na naš poso, mogu biti mineri, ali prvo im je da uz nas praktičare provedu tri sedmice kurisanja! — pridodaje miner Milan Milanović.

Trojica predstavljenih minera imaju čageta visokokvalifikovanih palioca mina u Rudnicima boksita »Vlasenica«, s radnim mjestom na površinskom kopu Podbraćan, u brdima na razmeđu opština Srebrenica i Vlasenica. Najkraće, mineri. Može i lagumaši. Za njih trojicu tehnolog za bušenje i miniranje Dragorad Stojković, glavni njihov poslovođa Rifet Muratović i rukovodilac kopa Sakib Sulejmanović kažu da su ljudi bez mane, radnici što svoje zadatke obavljaju s potpunim nivoom svijesti i odgovornosti koju im nameće njihovo minersko znanje i zvanje.

— Dnevno opalimo i po sedam hiljada kila

eksploziva na više minerskih polja i na više etaža. Jedna tona eksploziva daje pet hiljada kubika minirane mase. Svaki palilac mjesečno potroši bar deset-petnes tona eksploziva. Pa, sad, izračunaj: to su čitava brda koja mi raznesemo. Al, nije sve u toj količini ove crvene rude. Važnije je ostalo: da ne nastradaju ni ljudi ni mašine, da ne dođe do zarušavanja u jami, a posebno da se postigne što finiji granulat miniranog boksita... — kaže miner Klještan.

— Šesnes je godina kako sam miner. Bivalo je i teško. Sad nije. Podugo mineri nisu i bušači. Bušenje vrše posebni ljudi, s alatkama koje prolaze kroz tlo ko kroz sir da prolaze. Naše je samo oko samih mina! — dodaje miner Milanović.

— Kolko je god ovaj poso opasan, tolko sam ga i zavolio. Baš ta riječ: zavolio. U početku sam imo zorta. Strah iziđe kroz praksu. Sve strave i strahovi ishlape iz čovjeka! — pridodaje miner Bećirović.

Miner Milan je rudarski veteran. Ima jednu manje od pedeset godina i od minerâ Dragomira i Selmana stariji je po dvije decenije; ima sina njihovog vršnjaka. Druga dvojica su, dakle, vrsnici, nerazdvojni još od škole, a jednako dobri drugovi i sa starijim kolegom. Članovi su Saveza komunista; Bećirović je i u Opštinskom komitetu SK. Zarađuju po dvanaest-trinaest hiljadarki mjesečno. Rudnici im riješili stambeno pitanje, a sva trojica imaju po dvoje djece; Bećirović baš danas dobio sina.

— Ako smo se dovoljno narazgovarali —

da mi idemo. Kamioni u etaži čekaju na naše miniranje, pa da vuku rudu! — upozorava miner Selman, ali priznaje da je to rekao više onako, zbog efektnosti detalja za kraj reportaže. Ipak, nije dugo trebalo čekati da zaista pripreme minsko polje.

Potom je zemlja zatutnjala i nebo se zadimilo, pa zaprašilo; reklo bi se: smak svijeta! Kad se sve smiri, začu se smijeh. Trojica gromovnika su se, grohotom, smijala. Oni to vazda tako. Vele, iz minerske radosti . . .

(1982)

Moj krevete bez nogara

Ima u njihovom poslu nečeg kao božijeg, samo što su oni nimalo imaginarni i što je njihovo stvaralaštvo puka očiglednost, a i stižu — što se, ono, kaže — baš gdje se bogu za leđima i gdje je i bog rekao zbogom. Pravcati su pioniri novog po odvajkadašnjim zabitima, samo što ta mekana riječ nikako ne paše uz ove ljudeskare od brda odvaljene, tvrdih ručerdi i tanahne duše.

Kad smo se iznapričali i svašta nešta ostalo razbacano po bilježnici, pa poustajali i izišli na-

polje da se rukujemo zapazismo da prostorija za naš razgovor i nije baš malena, ali se doimala ko kutija šibica — toliko jê, svojim obimom i opštom svojom pojavom, ispunilo njih šest-sedam.

Neće biti ni šest ni sedam, nego ih je bilo ravno osam: Omer Dautović, Neđo Sušić, Ahmet Musić, Milorad Golić, Aljo Ibrišević, Selim Musić, Boško Stjepanović, Edhem Hota.

— I kud ti ne naumpade da to zapisuješ na heftu prije, pa bi bio s nama na pravom licu mjesta. Posadili bi te u FAP-a i da s nama malko lunjaš, pa da odemo na dernek u Vrsinje. Boga ti poljubim, kako nam je bilo u Vrsinju! Ma, mi završili, skroz i prije roka, naših osam kilometara njihovog puta, a oni s nama bolje nego s najrođenijima. Ko da smo sve sami ministri. Odjednom su tri brava priklali i pustili da im se krv razlije po cesti. To — da im put bude berićetan i nas majstore da obdare veseljem i pečenjem. Zagudilo ćemane i sasula harmonika, a Vrsinjani se ufatili u kolo, i to ga posred puta igraju. Ne da poskakuju, već se đilitaju i sve se ibrete: »Vidi, majku mu, naša cesta. Stvarno, naša cesta. I to prava cesta!«. A za sofrom uzo riječ njihov aktivista Ibrahim Kasumović i sve se nama iz »Gradnje« obraća, sve nas dragovićima nazivlje. Svo nas Vrsinje, brate, držalo ko malo vode na dlanu. Dođe čovjeku nezgodno. Nismo mi neki da smo za počasti, samo svoj poso radili. Ono, jeste da smo svojski uradili.

— Pomenuti Ibrahim Kasumović, vrijedan,

da ga nema takog. Svo je selo digo na noge čim smo se s mehanizacijom zaputili da im put proputimo. Revnosno su uplaćivali pare našoj firmi i njihovo nije bilo da se išta brinu, ali je svakim danom bilo njihovih petnes-dvajes da rade s nama, a baška što su nas hranili i dvanes nam jagnjadi okrenuli.

— Mi se zovemo JUR »Gradnja«, OOUR »Šumarstvo« »Šipadove« Radne organizacije »Birač« u Vlasenici. Gradimo šumske putove. Tim putovima se, bezbeli, izvozi šuma. Ali, i ti putovi se navode na sela. Namjerno se skreće s kraće trase da bi se sela spojila sa svijetom. Ima nas ukupno sedamdeset i dvoje zaposlenih. Imamo i dobru mehanizaciju. Zato, osim godišnje tarife u izgradnji putova koji se vode pod potrebama preduzeća, preostane vremena da gradimo i za treća lica, to jes da postavljamo putove koji su izvan djelokruga potreba naše firme. Sela se otimaju za nas kao izvođače.

— Zna biti i zafrkano. Radi se na otvorenom prostoru, uvijek si na vjetrometini, na nevremenu. Međutim, golemu radost stvaramo u ljudima. Dok gradiš taj i taj put, nije važno koji, svaki, pa pogledaš ustranu — ugledaš radovanje ljudi. Kad se vidi to zadovoljstvo, zar da se i ne radi sa zadovoljstvom. Hej, moj brajko, kolko znači tim ljudima to što praviš put do njih!

— Pijuke, selo, prije deset godina imale osamdeset i tri numere, sad spale na četeres. Onih četeres i nešto kuća — napuštene i srušile se. Sad stigo put i mlogi žali što se raselio. Vra-

ća se narod roditeljskom ognjištu; iskusili grad, pa bi nazad. Mogu ti nabrojiti pet-šes tek napravljenih kuća, a među njima piši i moju. I ja novu načinio, osam puta devet, a zar bih mogo tolku kuću kuću zavaljati da nisam imo puta i sve s kamionima mogo pribaviti. I tako dalje, da ne pričam kad je stvar jasna s tim putovima po brdima i selima.

— A u jenom selu, na veselju, jedan naš radnik razbi čašu o cestu, pa ga mi zaružili. Nato domaćini pred njeg izniješe punu gajbu pive i vele onome: »De, ljubimo ti naravu, sve ih porazbijaj, da uživamo kako pucaju na našoj tvrdoj cesti; do juče nam bilo ni puteljak, krava se u njemu zaglibi, a sad — cesta, tvrđa od srče«.

— Kad smo završili u Neđeljištima veli, kraj sofre, tamošnji Muhamed Čamdžić: »Drugovi, kad sam čuo da će biti put, reko sam da neću žaliti umrijeti, a evo puta i evo se meni proživljelo bolje nego ikad!«, a tamošnji Boško Stanišić, u svojoj zdravici, reče: »Put je rađanje. Đeca će nam se prestati otimati u gradove i na svojemu će svoju đecu rađati. I meni će se moj sin vratiti. I mi stari bićemo zdraviji. Neće nam biti do doktora ko ne znam ti đe stići!«.

— Jašta, i u Neđeljištima je bila prava svečanost. I kad je put završen i kad je put građen. Eto, dobrim dijelom imanja Muhameda Aljukića probijan put. I naša firma i Mjesna zajednica Donji Zalukovik davali pare, a on ni da čuje. Reko je svima: »Dajem za narodno

dobro jer i ja prestajem biti pasivan«.

— Sedam godina bio sam u »Vranici«. To je, more se reći, svjeska firma, ali se u ovoj »Gradnji« bolje radi. I zaradi se dobro. Otkako sam ovdje, a treću sam godinu, radio sam na izgradnji stotinu kilometara seosko-šumskih putova. Dokle smo god kilometre dovodili, tu smo dovezli i prvi kamion. Iza nas su krenuli i autobusi; i oni prigradski — iz Vlasenice, i oni iz Beograda — JAT-ov autobus vikendom dovuče sezonce do pred samu kuću. I šta je samo auta kupljeno po tim selima, i šta je djece nakupovalo bicikla, i to u takvim zabitima đe se mislilo da auto neće zatrubiti ni biciklo zazvonckati.

— Jesmo složni ko jedan. Ne kaže se džaba da samo složna braća pute grade. Naš JUR je izgrađen od velikog drugarstva. Nismo međusobno familija, ali kad se pogledaju svatovi nekog od nas — vidi se da je mladoženja zazvo više svojih iz »Gradnje« nego rođene rodbine. Uglavnom smo mladi svijet. U prosjeku, trideset i koja. Najstariji su nam Juso i Ljubisav, a oni nisu stari. Najteži nam je Adem Kreštalica; trijes i pet kila preko stotine, ali je u proporciji sa svojim buldožerom TG 170, teškim dvajes i dvije tone. Jes, brate, ima i zajebancije; kako je ne bi bilo. A znamo i dobro zapjevati. Biće da nam najmilija pjesma ne smije u javnost. Ta ti ide ovako: Mala moja, moja gara /Moj krevete bez nogara/ Sjargaj ovce ispod smrče /Ne daj gari da se mrče/ Ne daj gari pod jalovca/ Jer je gara dobra ovca...

— Ako ti nije bilo dosti priče — imamo mi još doživljenog. Imamo vremena da raspredamo. Valja zimu prezimiti besposlen...

Sad je snijeg i ne mogu se putovi graditi. Zato je većina ovih ljudi na zimnici, odnosno na naradi, to jeste: sadašnje snjegove su odradili ljetos, radeći — spočetka sezone pa sve do sadašnjeg snijega po deset sati na dan. Zimi rade jedino kad treba proprtiti putove (ljeti se putovi propućuju!). Preostalo vrijeme — odmaraju. Što reče poslovođa Aljo, griju se svojim ženama uza slabine. Stoga se njihova zakonita djeca rađaju isključivo uz kasnu jesen. Baš je nekidan putar Hasan dobio sina, juče je i rezervni vozač Čedomir dobio isto — sina, a biće ih još; i kćeri dolaze u obzir. Valja ostalima Čedi i Hasi na babine. Da se malo i zapiju, pa zapjevaju šumarsku himnu, a ta im je ona:

Mala moja, moja gara
Moj krevete bez nogara...

(1983)

Zanimanje, vozač zida smrti

Očevi i djeca

Zapisujem u vrhu prazne stranice, tek radi orijentacije u bilježnici, sagovornikovo ime i prezime: Jevrem Prodanović, ali se oglasi upozorenje za ispravku:

— Nemoj Jevrem, stavi Ješo.

Ispriča kako je dugo stanovao na spratu zgrade Socijalnog, a Fatima, koja je baš u prizemlju radila kao kurirka, čitav dan po Vlasenici tražila Jevrema Prodanovića — da mu uruči poziv za neku sjednicu, i nije ga našla, ali se dobro zacrvenjela kad se, kasnije, ispos-

tavilo ko je taj Jevrem Prodanović, jer joj je davno učio brata, zatim bio učitelj i njenoj djeci.

— Stani, stani. Neko me zove i Jevremom. Ne znam ko me, ono, zvaše Jevremom. Da, da, jedan kolega iz škole zvao me tako, ali je on, poodavno, odselio iz Vlasenice.

Dakle, ispred Prodanović treba da stoji Ješo. U stvari, najbolje je samo: učitelj Ješo, pa će svaki Vlaseničanin znati o kome je riječ iako obojica konstatujemo da ni Vlasenica nije više od onih mjesta gdje svako zna svakog.

Kad bi u Bosni i Hercegovini postojala ona akcija s nazivom »Najdraži učitelj« nikako se ne bi mogla zaobići Vlasenica i učitelj Ješo. Vlaseničani čak smatraju da bi učitelj Ješo trebalo da i pobijedi u takvoj akciji jer po svemu odgovara kriterijima kakve posjeduje najdraži učitelj. On je za sve Vlaseničane takav, bez obzira je li ih učio ili ih nije učio, uči li ili ne uči njihovu djecu, premda — uz poštovanje ostalim marljivim učiteljima — žale što ih Ješo nije učio (oni koje nije) i žele da im djecu uči (svi bez razlike). Proizilazi da je u Vlasenici Ješo Prodanović maksimalna mjera za učitelja. Možda ima i boljih, možda ima i dražih, a učitelj Ješo je sigurno najbolji i sigurno najdraži učitelj. I to — po svemu. To je već jednom u ovom tekstu saopšteno, pa valja i obrazložiti. To je vrlo teško, jer reportaža o učitelju Ješi u sebi se gradi duge nizove godina, svakodnevno se s njim susrećući, a piscu ovih redova učitelj Ješo — da se razumijemo — nije bio

učitelj, što je dobro jer je pisanje lišeno subjektivnosti, mada će sav tekst izgledati baš navijački, a, u stvari, nije. Učitelj Ješo je, uopšte, takav svojim djelom.

Došao je u Vlasenicu prije tri decenije i jednu godinu. Za to vremena u Vlasenicu su dolazile desetine i desetine učitelja i odlazile, ili iz Vlasenice ili iz struke, a učitelj Ješo odavno već uči i djecu svoje djece. On ima Vladana i Seku, sada mladića i djevojku, koje mu je rodila njegova Ksena; to su njegova rođena djeca. On ima još mnogo djece kojoj nije otac, ali su podjednako, njegova djeca. To, uostalom, nije nikakva spisateljska mudrost jer svaki iole valjan pedagog svoje đake shvata i prihvata kao svoju djecu. Jednostavno, učitelj Ješo je učitelj s najdužim stažom u Vlasenici, pa su izrasla za đake djeca njegovih đaka. Baš će u septembru, ko zna po koji put u svom cikličnom ponavljanju razreda, opet učiti đake u drugom razredu, a u toj generaciji njegovih lanjskih prvačića su i Senada Redžić, Adin Džamdžić i Rašid Kičić, čije je tate učio u prvom, pa u drugom razredu, u trećem, pa u četvrtom. Očevi i djeca učitelja Ješe! Mora da je neizmjerljiv ponos takvih roditelja.

— A učitelj sam postao slučajno. Sasvim slučajno ... — kaže, što sada izgleda nevjerovatno, pa pojašnjava da je morao — nakon dvije godine provedene u Beogradu — bataliti studije ekonomije jer mu je otac morao zamandaliti opančarsku radnju u Užičkoj Požegi, a on, sa završenof gimnazijom, zapucao u Trav-

nik, gdje je, načuo je, učiteljski tečaj.

— Kurs je već trajao četvrti mjesec i preostala su bila samo tri mjeseca. Ima da zahvalim direktoru Ivi Despotu, Džemalu Mešiću i profesoru Veleboru (prezimena ne mogu da se prisjetim) što sam primljen. Tada sam u Travnik ipak ponio ono najvažnije učiteljsko: neke predispozicije za ljubav prema djeci, naslijeđeno od mojih učitelja Ljubice Popović i Toše Ristivojevića i profesorice Dane Bošković. Prvo učiteljsko namještenje dobio sam u Vlasenici. Sad mogu reći da je Kosjerić moje rodno mjesto, da sam u Titovom Užicu proveo prvu mladost, da je u Vlasenici započela moja druga mladost koja i dalje traje i koju ovdje želim odživjeti do kraja. Ovdje sam samo prva dva dana bio došljak, a trećeg mi je izgledalo kao da sam rođeni, toliko mi se narod svidio i tako me primio.

Nekidan je učitelju Ješi uručena Povelja »Deseti avgust«, u rangu najvišeg opštinskog priznanja.

— To me raduje. Smatram da jesam zaslužio, ali je lijepo što su i drugi zapazili. Povelju Vlasenice primio sam s golemim ponosom. Rukujući se s predsjednikom opštine Ademom Mekanićem, osjetio sam i dragu obavezu da i dalje radim koliko mogu.

Za svoj rad s djecom, učitelj Ješo ima podosta zvaničnih priznanja. Glavni je u vatrogasnom podmlatku, pa ima Srebrnu medalju Vatrogasnog saveza. Glavni je u podmlatku Crvenog krsta, pa ima zlatni znak Crvenog

krsta. I da se ne nabraja gdje je sve glavni jer je hitar čovjek, svugdje stiže, a možda mu pomaže da ostane mlad i sa svoje pedeset i četiri godine i to što je godinama — u svojoj školi — predsjednik Pionirske organizacije!!!

I u takvim aktivnostima je dio obrazloženja zašto je učitelj Ješo najučitelj.

Dalje, on pjeva, skače, igra, sve čini sa svojim đacima, najradije im daje petice, i tome slično; to i slično, manje-više, čine svi dobri učitelji. Princip je, znači, isti, ali su — što pjevao onaj — sve ostalo nijanse. E, te nijanse (to je ono što odmjenjuje čarobne štapiće!) čine da se roditelji otimaju da im djecu— koja čim se rode imaju završen fakultet — u prvom uči učitelj Ješo.

— Jeste, mnogi su napustili učiteljski poziv. I ja sam mogao. Bio sam nuđen za direktora Komunalnog preduzeća, za upravnika Gradske biblioteke, ali: ja izvan škole — ne. U školi su djeca. Sva moja djeca, bez izuzetka, izrasla su u poštene ljude. Bez obzira na društveni položaj koji su zauzeli — svi su vrijedni i svi svojoj djeci stvaraju dobre uslove za život. Ostaću uz djecu, da im i dalje pomažem u njihovom stasanju u ljude.

Ovo je učitelj Ješo lijepo rekao i najbolje bi se uklopilo za završetak, ali valja pomenuti da je Jevrem Prodanović završio — pod svoje stare dane — višu pedagošku i da u njegovoj radnoj knjižici stoji: »zanimanje: nastavnik

razredne nastave«; tako novi zakon sankcioniše naše dobre stare učitelje . . .

(1983)

Nema grada bez fudbala

Nema grada bez fudbala!

Tako će reći Sejfo Saračević na kraju ovog teksta.

A što se samog teksta tiče, njemu su doprinos u pravi čas — dok je pisan — dale »Vlaseničke novosti« objavivši caku s naslovom »Subordinacija«:

»Predvodeći fudbalere iz Vlasenice u trijumfalnom pohodu iz međuopštinskog ranga u Republičku ligu Bosne i Hercegovine, trener »Boksita« Sejfo Saračević uobičajio je da —

isprovociran dijeljenm pravde — na svakoj utakmici uzvikuje: Ua, sudija! Primijećeno je da je to počeo činiti i čini sve češće (i sve žešće!) otkako je na funkciji predsjednika suda.

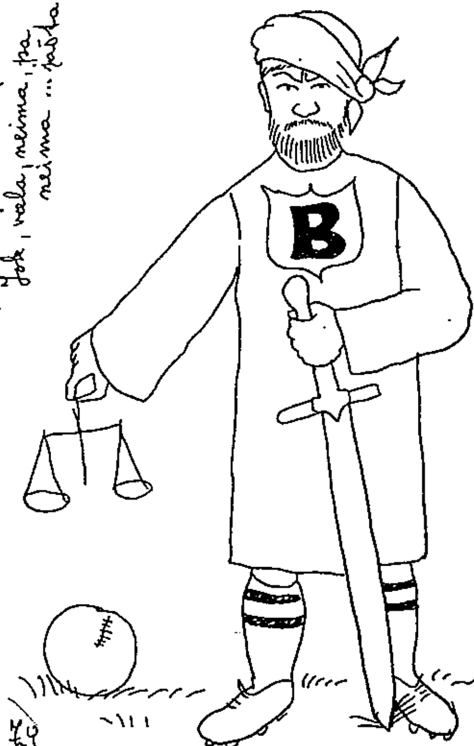
Tek toliko, da se zna ko je — ko...«

Zbog neobavezne a redovno ljute rubrike »Čovječe (ne)ljuti se!« ovdašnjem novinskom uredniku Zoranu Jovanoviću uspjelo je da više puta dogura i do predsjednika Komiteta. Sada, međutim, neće stići ni do Suda, i to ne samo zato što Jovanović nije pravnik, nego zbog toga što pecnuti Sejfo Saračević nije nikakva ljutibaba; on je, jednostavno, predsjednik suda koji — kad je u ulozi fudbalskog trenera — zna ljuto viknuti protiv nepravednih odluka svojih fudbalskih kolega.

Ili, nakon jednog skorog sudskog procesa, kog je vodio kao sudija pojedinac, Sejfo Saračević je primio pismo kojim tužiteljica zahvaljuje na poštenom postupku iako nije dobila presudu.

Ili, dok smo se ovih dana družili sa Sejfom Saračevićem i u njegovim privatnim satima prilazili su mu i natenane iznosili nevolje radi kojih se sude a on strpljivo slušao i odgovarao da neće biti nikakvih problema ako je sve po zakonu.

S odmjeravanjem pravde počeo je kao pripravnik prije deset godina i nakon godinu dana postao sudija, uporedo noseći nedjeljom popodne majicu s brojem »šest« ili »osam« Fudbalskog kluba »Boksit«. I kad je, prije deset mjeseci, izabran za predsjednika Suda, odagnao je

„Nema grada bez fudbala"!
Jok, vala, neima, pa
neima ... pašta!

primisli o nespojivosti sa svojim amaterskim opredjeljenjem fudbalskog trenera. Govorkanjima da je u najmanju ruku nezgodno da se ugledna i odgovorna funkcija miješa sa skakanjem s klupe (dok vodi utakmice) i popodnevnim trčanjem u kratkim gaćama s igračima po bašćama (dok vodi treninge) tresnuo je o zemlju i još jednom pokazao da građani malog grada ne moraju biti i malograđani. Ostao je, naime, trener »Boksita«.

Kako Vlasenica na to gleda? Vlasenica baš gleda, i to tako što se sva (ili dobrim dijelom svojih žitelja) subotnjim popodnevima preseli u gledalište Stadiona sportskih igara i navija za »Boksit«. Upravo, navijača nikad nije bilo više a primamili su ih nikad bolji »Boksitovi« rezultati. A za uspjehe je — u prvom redu — zaslužan Sejfo Saračević.

Desi li se »Boksitov« plasman među republičke ligaše — značiće da je Sejfo Saračević ostvario svoj san. Čast i odgovornoj a uglednoj funkciji. Čast i porodici; uostalom, supruga Mubera se bavila sportom i igrala u najboljim danima košarke u Vlasenici, kad je »Boksit« čak tri puta osvajao prvo mjesto u Republici, a sada je novinar, pa ga može razumjeti. I svemu ostalom poštovanje; on i stigne da odgovori svim obavezama, ali tek ljubav prema fudbalu znači mu pravi usklićnik. Sve, sve, ali — njemu je »Boksit«!

Sejfo Saračević je inspirator fudbalskog čuda u Vlasenici. Baš čuda jer je »Boksit« još prije godinu dana tavorio u nižem rangu, pa

samo u toku te jedne, 1984. godine ispeo se s jedanaestog mjesta na sam vrh tabele Međuopštinske lige, te — debitujući u regionalnom rangu, najesen osvojio prvo mjesto koje je branio čitavo proljeće i na kraju osuјećen sramno, što je težak šamar sportu jer je način igre Vlaseničana dosegao i samu ljepotu!

I dok je učio gimnaziju u Vlasenici, potom studirao prava u Sarajevu Sejfo Saračević je igrao u »Boksitu«. Zato je razumljivo da zna mnogo o fudbalskoj igri i da je autoritet igračima. Tako su, vjerovatno, i prihvatili da ni najboljem na prethodnoj utakmici nije osigurano mjesto u timu sljedeće subote nego da je svaki samo član ekipe od dvadeset igrača i da je važan i svaki detalj između dva prvenstvena kola — od ponašanja na treningu do ponašanja u slobodnom vremenu, pa ako se išta poremeti — najboljem nema mjesta ni među dvadesetoricom najboljih. Ima u tome neke tajne veze, sportske opčinjenosti kojoj je jedino gonetanje nogometno — u nadigravanju i igranju za pobjedu makar se u žarkoj želji i gubile utakmice ali da se dostojno predstavlja rodni kraj i grad. To je i motiv igračima i sva satisfakcija treneru za sate i sate nesanice (kad iz tima udalji nezamjenjivog) i dane i dane odricanja (od svega što je podredio fudbalu).

— Nije sramota izgubiti utakmicu. Sramota je ako se igrači ne raduju igri i ako na igralište ne istrče s odgovornošću da predstavljaju svoj grad, kao što je sramota ako se naši navijači raziđu s uvjerenjem da se igrači nisu za-

ložili za pobjedu.

Neće se ovdje raspredati detalji nesumnjive stručnosti trenera Saračevića; samo da se pokuša skicirati vatrena ljubav bez ikakvog koristoljublja ovog 34-godišnjaka prema svom gradu.

Kad je uvidio da neće spriječiti ispisivanje ovog teksta — insistirao je da se makar objave i imena »Boksitovih« fudbalera; ne prezimena — koja sportistima, inače, brišu imena. Dakle: Džemal, Miodrag, Izet, Aco, Safet, Azir, Radomir, Ekrem, Miroslav, dva Hazima, Mijo, Sulejman, Zaim, Suad, Radenko, Rajko, Emir, Armin, Suljo, Janoš i Dževad. Zasluge svakog poistovjećuje sa svojim. Isti takav je, tvrdi, doprinos predsjednika i potpredsjednika Kluba — Sadije Hadžića i Pere Kovačevića, te nezamjenljivog klupskog domaćina Saliha Kičića a samo za nadimke najvatrenijih navijača, koji predstavljaju prošireno Predsjedništvo Kluba, trebalo bi papira i papira.

— Rang u kom se takmiči mjesni klub određuje i nivo gradskog u tom mjestu. Nema grada bez fudbala! — kaže Sejfo Saračević, jedan od nepopravljivih Vlaseničana o čijoj bi se nezajažljivoj zaljubljenosti u svoj grad — i onih koji žive izvan Vlasenice i onih koji su ostali — dala sačiniti čitava knjiga a njeni bi redovi umogome nalikovali ovonapisanim ili bi se gotovo mogli prepisati, pa njima pripisati — samo što bi svjedočili o drukčijoj varijanti vezanosti s rodnim gradom i bili varijacije iste teme.

Neobičan grad Vlasenica mada bi — ako bi nekog kišnog ili vjetrovitog dana neki putnik ovdje nabasao — nepućeni brzo zaželio da se otputi . . .

(1985)

Vodovodna puška

Jednocijevka Rašida Ferhatovića čak je rasklopljena do najsitnijeg šarafa ne bi li se pokazao kakav zapis ili neka slična tajanstvenost. Ništa nije nađeno. To je samo produbilo misterije o toj pušci koja ne nosi ni lijevo ni desno , niti podbacuje ni prebacuje — nikad ne maši.

I sam vlasnik kao da je podgrijavao takav mit. Nije se bunio što se njegovom oku ne pripisuju streljačke sposobnosti i dopuštao da se šire nevjerovatne pripovijesti o njegovoj pušci

čija je jedina cijev — tako se barem govorilo i drukčije istine nije bilo — načinjena od vodovodne cijevi preostale od raskopavanja austrijskog vodovoda.

Stario. Starila i »vodovodna«. Po njegovom licu bore kao tupom britvom utisnute. Po njoj se otvarale rupice i to tolike da su mu lovci iza leđa i njih zadijevali poljske i šumske cvjetove; nije se jednom desilo da trzne pušku s ramena i — kad u brzini pokuša svezaprednju i zadnju mušicu — opazi bijele rade, čak i šumske karanfile da se klate po cijevi. Ali, i tad bi »vodovodna« gruhnula a kobac pao kao gromom spržen ili lisica ostala prikovana na proplanku kao da je i nju grom saždio.

Kad su u pitanju takve štetočine — izgledalo je da »vodovodna« ima rafalnu paljbu, a kad je u pitanju plemenita divljač — rijetko se oglašavala. Zaboga, on nije bio lovac na meso nego lovdžija za prave lovačke priče.

Red je da se opriča jedan od lovova kad nije dizao »vodovodnu« na sve i svašta, to jeste kad nije ubijao štetočine ili divljač kojoj je trebalo prekratiti muke ili onu koja je svojim škartom mogla remetiti sklad produženja vrste; da se isprića lov u kom je birao.

Pošto je ovo i pričanje o jednocijevnoj pušci nazvanoj »vodovodna« najbolje je ispripovijedati posljednji lov s tom pročuvenom puškom.

Bio je to, po svemu, veliki lov makar i sa takvim krajem kakav se zbio.

Lov na diku bosanskih šuma — na srndaća.

Otkako je dobio penzijicu Rašid Ferhatović

je sve rjeđe boravio u svojoj kući, koja se nalazila među ostalim čaršijskim kućama, a sve češće i noći provodio u malom vagonu koji je preostao od izgradnje šumskog puta ka Sokolini, pa se — taj put — namjerio i kraj njegove njivice u Zalukavlju. S mirovinom odlučio je da se mane alkohola, pa mu je boravljenje u Zalukavlju došlo kao poručeno da se zabavi raduckanjem na malom imanju. Zasijao svačeg pomalo. Zasadio i nešto voćnjaka. Nabavio i neku ovčicu. To ga je zavelo i potpuno je preselio iz porodične kuće u putarski vagončić.

Kraj malog vagona u Zalukavlju i začela se ova priča koja je i okončana u neposrednoj blizini, ali je trajala pune tri godine.

Prvi put ga primijeti u proljeće kad je na njegovom nevelikom imanju počela rasti prva zob. Bio je gotovo lane i došao je u smiraj dana da njemu — lovcu nad lovcima — tamani usjev. Baš zato što je takav lovac i baš zato što je mladi srndać bio slabašan i usamljen — nije ni halaknuo da bi ga preplašio nego mu prepustio da brsti i lišće mladih sadnica. Da li se tad začela misao o lovu, da li je već to bio početak tog lova koji se nastavljao iz sutona u suton, čak i zimi — kad mu je ostavljao so i sijeno, strijepeći neće li pojesti neka druga zvjerka. Tek, srndać bi dolazio. Dani se nizali, počele se redati i godine — jedna, druga, počela i treća godina otkako je jedan te isti srndać dolazio na lovčevu njivu. Čak su se i gledali. Lovac je bio siguran da je i srndać »znao« za njeg, da ga je opažao, da je zaustavljao pogled

na njemu i mirno ga gledao.

Od malog usamljenog laneta srndać je stasao u pravog ljepotana.

Tog trećeg proljeća njihovog poznanstva srndać je imao rogove kakve iskusni lovac nije mogao ni u snu zamisliti.

— Kapitalac!

Često je sebi u bradu izgovarao tu ocjenu, uvjeren da takvih rogova nema.

I, dakako, javio se lovački instinkt. Možda se taj instinkt javio — ako ne već i prvog — drugog predvečerja srndaćevog dolaska u Zalukavlje i samo se potvrđivao i snažio njegovim ponovnim i ponovnim dolascima u smiraje dana. Ali, već su postali mnogo više nego lovac i srndać, postali su svoji, naviknuti jedan na drugog. I, zar da pucanj prekrati prijateljstvo? I, mogu li srndaćevi rogovi, obješeni na drvenom zidu Rašidovog vagona, nadomjestiti nesvakidašnje druženje? Ako ne sami rogovi, može li preparirana srndaćeva glava produžiti poznanstvo čovjeka i zvjerke?

— Nije to — to! — govorio je u bradu ganut živom slikom svog ljepotana.

Koliko god poeta u duši — racionalan čovjek je i prosudio da je najbolje da se poznanstvo skonča.

Srndać se bio potpuno osmjelio i počeo i usred dana dolaziti u Zalukavlje; gubeći orijentaciju s vremenom kao da je gubio i kad je bio u pitanju odnos prema prostoru: pojavljivao se komotno, pasao djetelinu ili pšenicu bez opreza i uz samu cestu. A takvog ga je mogao ustrije-

liti i najnevještiji lovac koji može slučajno naići (a naići će, što ne bi naišao kad kraj vagončića često prolaze lovci idući u Studenu Goru). Takvog ga mogu rastrgnuti i seoski psi (koje gazde vežu tek u predvečerje, a po danu im dozvoljavaju da se komotno šeću koliko se god protivilo takvom ponašanju seljaka).

Uporedo se javljala i sumnja. Zar da puca u svog srndaća? Zar će to biti lovački? Zar se neće tako upisati u sekciju onih koji u lov idu radi mesa? Zar... Sumnje su se rojile i potirale opravdanja koja su presuđivala u korist razloga da treba pucati.

Psi su se po danu vrzmali po Rašidovoj njivi. Lovci kao da su češće prolazili kraj njegovog vagona idući put Sokoline. To je i srndać opazio, pa počeo izostajati; znala su proći i po dva-tri predvečerja a da se ne pojavi. Ali, došao bi četvrtog dana — i to u po dana, kad ga je mogo ubiti najslabiji strijelac i stići troma vaška prebijenih nogu.

I — najednom je lovački instinkt prevagnuo.

— Treba pucati!

Odluka je bila konačna.

Lovac je rano ujutro trećeg proljeća svog viđanja sa srndaćem zaključao vagon i sišao (tako reći, strčao je) u čaršiju, pronašao dvojicu dobrih drugara da mu se nađu pri ruci — da ih rasporedi: jednog od potoka, drugog od šume, ako bi se srndać preplašio da mu se isprijeće, pa zvjerka neće imati kud nego će ostati na brisanom prostoru i predstavljati ne-

promašivu metu.

Elem, dva jarana zauzela busiju. I Rašid se pritajio na čeki. I srndać se pojavio. I vladala tišina predvečerja. Moglo se čuti kako trava raste i kako se kruni pšenično klasje u kasnoproljećnom sutonu. Sve kao da se moglo čuti. Ferhatović je dobro čuo otkucaje svog srca. Drmalo je. Zato se krajolikom — poput tenkovskog udara — čulo kad je »vodovodna« slagala.

»Klap!«

Klapnulo je kroz lovčeve uši prvi put otkako je lovac i otkako ima svoju »vodovodnu« koja ne može promašiti ni komarca u letu a kamo li da može slagati, ali je klapnulo.

Srndać se trznu kao najmuklije ranjen, malo i zasta u pokretu, ali su se njegovi napregnuti mišići opustili i poleti kao strijela iz zapetog luka — pravo ka potoku, na hajkača koji halaknu što ga grlo nosi, pa se srndać uvi i u zraku zakrenu i u svom bijegu namjeri na hajkača koji je stajao na prosjelini prema šumi. I drugi hajkač se razgalami. Srndać opet zaokrenu i pođe ka potoku ali ga odozdo odbi galama. Povici su ga satjerali s dvije strane. Postojala je i treća strana srndaćevog svijeta. Na njoj je bio čovjek s puškom. On nije galamio. Uz njegovo rame i desni obraz bila je priljubljena puška. Cijev joj se bljeskala od crvenila raspadajuće dnevne svjetlosti. Srndać zastade. Lovac povuče »horoza« na pušci. Srndać poletje prema lovcu, izbirajući najgore od tri moguća

zla prolaza u daljnji život. Lovac pritisnu obaraču.

»Klap!«

Sada se nije raščulo kao maločas kad je vladala tišina. Sada su se čula dva hajkača, sada je praštala pšenica, sada je srndać cvilio, sada su hučale Rašidove uši, ali je lovac razaznao izdajničko »klap!« time što se ne razliježe pucanj.

Dok je srndać promicao mimo njeg i zamicao u pšeničnu njivu, iz koje je za tili čas nestao u čestaru, lovac istom brzinom odvoji pušku od ramena i obraza, strgnu je, prihvati objema rukama za kundak, a cijev provuče ispod žile na prvom drvetu i svom silinom povuče; povuče još jednom. Kundak se rascijepi a cijev ukrivi i konačno izgubi pravost, tako da je ni najbolji puškar ne bi mogao ispraviti ni popraviti.

Ona dvojica hajkača su se čudila šta to lovac učini . . .

(1985)

Brđanin i more

Svako se živ zabezeknu kad se u Vlasenici pojavi hrpa razglednica iz Honolulua.
Otpremio ih Jovo Tešanović ranijim jaranima, pa oni mjesecima nosili te šarene i daleke slike i dizali nos. Jer, čak su iz tog Honolulua i baš njima upućene!

Sjedim ljetos s tim Jovom u kafani na vlaseničkoj periferiji potpuno ubijeđen da će, za razgovora, cijediti kakav viski, ali naruči domaću rakijicu, pa odmah postade jasno i zašto ne zasjedosmo u čaršiji već baš na periferiji,

uza same borove između kojih počinju brda.

— Bosanska brda. Da se umre od dragosti. Sad, kad sam dolazio, ma srce da iskoči. Od Sarajeva do Vlasenice prestajao sam uz prazno sjedište u autobusu.

Uz priču smo prebrodili sijaset nautičkih milja, a Jovo se svaki čas vraćao Vlasenici u kojoj je bio i Indijanac i kući dolazio razbijene glave, svojem dječaštvu s praćkom, podbijenim nožnim prstima, i pričao o okolnim brdima po kojima je znao svako drvo.

Dozvolićete, ipak je i neobično to što je Jovo Tešanović pomorac, jer je Vlaseničanin i jer je Vlasenica sva na brdu i među brdima, i kroz ovaj gradić ne protiče ni potok, pa je ovdašnje mladiće samo vojni rok natjerivao da neki — ali samo zakratko — postanu mornari.

— Postao sam mornar dok sam hodao s podbijenim prstima na bosim nogama. Možda tada nisam nosio ni dječiju mornarsku majicu, ali sam čitao »Zabavnik«. To je ono vrijeme kad se najodraslije, najsmjelije i kad je sve naj, jer je sve tako u stripovima. Pa mi je postalo jasno da neću moći biti pravi Indijanac, a ni Flaš Gordon, jer se o kosmonautima još premalo znalo. Preostalo mi je da budem mornar! I opasno i romantično! Redovno sam slušao »Emisiju za pomorce« Radio-Zagreba, pjevao dalmatinske pjesme, a u prvom razredu gimnazije s DTV »Partizan« — za četiri i po hiljade dinara — vidjeh more! Pogotovo je tada sa mnom bilo gotovo! Kad sam završio gimnaziju maštanja su mogla prerasti u stvarnost, a i

želja da radim muški posao vukla me morima. Pisao sam novinama i pitao gdje su škole za pomorce. Nije mi odgovoreno u štampi nego je odgovor stigao na ličnu adresu i 1. oktobra 1966. godine rekoh roditeljima šta sam naumio, pa pravac za Kotor.

Pa je stekao zvanje inžinjera brodskih telekomunikacija, zatim završio asistenturu radiotelegrafiste i dobio zvanje oficira veze. Postao upravitelj radio-stanica svih kategorija. Pred njim se otvaralo otvoreno more, za njim se zatvarala daleka i sva drukčija, u brdima Vlasenica. Isplovio je iz norveške luke Stavanger ka San-Džordžu na Njufaundlandu, Kanada. »Kozara«, duga 195 metara, 40 hiljada tona nosivosti, brod za rasuti teret: boksit, pšenicu, ugalj; prvi brod s njim iz Vlasenice, mladićem iz dubokog kopna, a svuda mu naokolo širina mora, pa je još silnije počeo čeznuti za kopnom — mornarska stvarnost nije bila nimalo slična maštanju o jahtama ili pričama o moru. Pa nova mora, okeani, mora, brodovi. »Kruševac«, »Kosmaj«, »Šumadija«, opet »Kozara«. Pa to preleženje ekvatora, kad se tek postane pravcati mornar, pa najrazličitije luke.

— I svaka je luka, uvijek, kao moja prva pristanišna, svaka novi San-Džordž, gdje tražiš kopno a Vlasenica predaleko.

I sva ta stvarnost mornarskih pripovijedanja o slatkom životu nakon slanog mora, pa i ti grande viskiji koji se ispijaju jer se nema šta drugo, a dao bi ih tri sanduka za polovinu zagorjele vlaseničke kazanuše; pa i to kad more

iskezi očnjake i ljulja brod pa se niz stepenice ide — uzbrdo i kad ne preostane ništa osim da se praviš hrabrim. Ali, plovi se, plovi, pošto u narednom San-Džordžu čeka pismo iz Bosne.

— Najbolje se ovako spozna da ne može prestati ljubav prema Bosni da ta ljubav nije flert.

Ovamo čeka i sinčić Džeronimo, i kćerkica Marija, a oboje su kao iz dječijih stripova, pa majka čeka, pa otac, pa sestra, pa žena čeka, pa oni jarani s već izlizanim ili pogubljenim razglednicama Honolulua.

— Kad ne možeš da uhvatiš neku od naših radio-stanica, znaj da si predaleko i da ćeš na toj razdaljini od kuće ostati danima i mjesecima. Tada se bure uskovitlaju u čovjeku. Ali, šta se može! Tu si gdje si. Skraćuješ, u polusnu, rastojanje, a i sve što si dalje od kuće time si joj sve bliži. Što si dalje — prije ćeš stići na odredište i početi se vraćati. Rijetka je silnija ljubav prema zavičaju kao u tim situacijama. Ali, svikne se. Dovijamo se nekako. Radio-telegrafijom uspijevamo pratiti rezultate fudbalskog prvenstva Jugoslavije. Svaki od nas pravi tabelu, pa po tabeli navijamo za svoje timove. Ne znaš ni ko je dao gol, ni kako se igralo, često ni ko sa kim, ali se prepiremo pa se meni učini da sam ponedeljkom u vlaseničkoj čaršiji i pred kioskom »Oslobođenja« čekam novine.

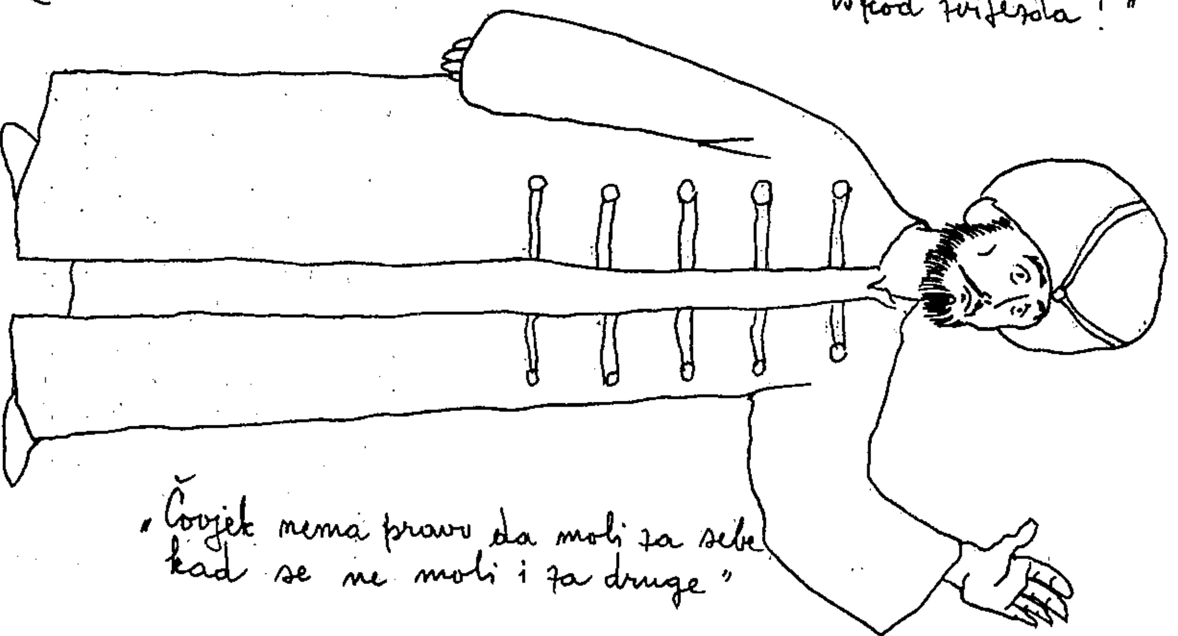
Vlasenički momci kažu da mu je upala sjekira u med, jer mu je uspjelo da stigne daleko, a on, opet, o toj Vlasenici, najobičnijoj, ali njegovoj.

Sada je Jovo Tešanović opet na nekom moru i nekom brodu Jugoslovenske oceanske plovidbe, daleko od rodbine i rodnog kraja, koji u ovim danima podsjeća na svoju prošlost tek rakijskim kazanima čiji dim upotpunjuje zimsku sumaglicu. Odstoka je jedini vlasenički pomorac dobio i stan u Kotoru, pa Džeronimo i Marija iščekuju tatu gledajući u onu magličastu nit pučine gdje se more i nebo gube — postajući jednaki. A kad tata naiđe — potrpaće se u autobus i prestajati do Vlasenice u kojoj se brda ne mire s nebom nego ga paraju...

(1976)

Ljetopis Zaima Džumhura

Ako, nekim načinima, tekst iz novina preživi prvi i jedini dan svog stvarnog života — u desetoj godini njegova crna slova izblijede, a novinski papir stvarno skroz požuti. Ali, slova su još čitljiva pa ih prepisujem: »Prođe Zaim Aliustić sve svoje učiteljske nezgode i zgode i kad se najzad obre u Vlasenici ne ostade ono za šta je škole učio i čime se bavio — ne primiše ga za učitelja. Postao je kancelarijski čovjek. Ali, ostale i duboke brazde njegovog prvog i pravog poziva — da vaspitava mlade i bude

„Čovječe pazi
da ne ideš malen
ispod zvijezda!"
„Čovjek nema pravo da moli za sebe
kad se ne moli i za druge"
T. U.

uz njih, pa se posvetio dramskom amaterizmu«.

Prepisanim riječima započinje reportaža »Život i predstave na amaterskim daskama«, koju je ovaj reporter objavio prije okruglo deset godina; na taj zalijepljeni isječak iz »Oslobođenja« nadovezuje se svojevrsni ljetopis Zaima Džumhura.

— Ja sam u stvari, Zaim Aliustić. Imam 45 godina, otac troje djece: Muhamed (16 godina), Emina (17) i Lejla (2), muž Delvetin, na radnom mjestu sekretara stručnih službi Mjesne zajednice, i svašta nešto sam još od važnog i nevažnog, a ispred svega mi je što sam glumac amater, usput i ljetopisac Zaim Džumhur.

Pošto je cijela stvar tek upola pojašnjena, opet ima riječ Zaim Aliustić:

— Dok sam učiteljevao po selima osnivao sam dramske sekcije i davao priredbe, ali sam vodio i ljetopise tamošnjih škola i sela jer su škole bile stožeri sela. Zapisivao sam sve što nije važno i što je važno, s namjerom da se ne zaboravi. Začas se zaturi i ono što se juče desila, a i mali događaji malih sredina, nebitni za istoriju svijeta, mogu lijepo svjedočiti o učešću malog čovjeka u razvoju ljudskosti. Kad sam prestao biti učitelj, a u Vlasenici ostao dramski amater, preostalo mi je da vodim pozorišni ljetopis. Ima se o čemu pisati. Pozorišni amaterizam je uvijek povezan s ljepotom i sve je dobrih namjera. U međuvremenu sam uznao za Zuku Džumhura, čiji sam način pričanja u detalje usvojio kao najprikladniji i dozvolio sebi da zabilješke potpisujem kao Džum-

hur iz Vlasenice.

Toliko od Zaima Aliustića; slijedi listanje kaligrafski ispisanih stranca ljetopisa Zaima Džumhura:

Početkom 1979. godine održala se premijera Ćopićevog »Vuka Bubala«, a »sutradan su glumce, koji su se namjerno šepurili po vlaseničkim sokacima, susretali građani i tapšali ih po ramenima«. Slijedi zapis o jednoglasnoj odluci amatera da sav prihod od predstave pošalju postradalima u zemljotresu na Crnogorskom primorju. Potom se u Vlasenici održava Festival amaterskih pozorišta BiH, pa su u ljetopisu desetine i desetine potpisanih amatera iz raznoraznih gradova. Jedan od njih, tada totalno anoniman, Travničanin Rusmir Agačević Rus, hemijskom olovkom kliče želju za novim susretima s Vlasenicom i namjeru da Vlaseničanima besplatno ustupi na igranje svoj igrokaz »Ljudi ko vozovi«.

Vrijeme prolazi i primiče se Nova godina. Glumci amateri iz Vlasenice pretvaraju se u djedove mrazove. »Bio sam presrećan što sam i u bolnici podijelio paketiće. Tako treba. Neka su nam djeca zdrava. S oboljelim mališanima dogovorio sam se da više neće u bolnicu, ali da ćemo svi dobro jesti, lijegati i ustajati rano, umivati se i raditi fiskulturu, izlaziti na svjež vazduh i biti umjereni u svemu. Pita me jedan mališan: »Što si nam, Djede, donio Novu godinu bez snijega?!« Odgovorih: Kad bude noć, doći će Nova godina i biće bijeli!«. I, osvjetlao sam obraz svih kolega mrazova — naveče pade

snijeg!!!«

I u martu 1980. bilo je dobrog snijega a u selu Gornji Zalukovik zakazana prva pozorišna predstava. »Mi došli, a nijednog gledaoca. Čekali, načekali se, pa autobusom nazad. Nismo odmakli ni dvjesta metara, a sretnemo kolonu fenjera i baterijskih lampi. Zaustavimo autobus, a ono: žene, starci, djeca. Dokle? Na priredbu! Primimo ih, za autobusom u rikverc. Dok smo pred publikom odijevali kostime i šminkali se — iskupi se puna stara škola. Poče program bez podijuma, zavjesa i dekora. Prava partizanska priredba. Bolja nego da su nam sva pozorišna pomagala. Mi igrali, publika s nama, a jednako pristizali novi gledaoci. Kad smo završili — narod jednako sjedi, ne mrdaju i traže još priredbe. Mi, šta ćemo, pa — sve iznova!«

Mjesec kasnije u Vlasenici je premijera Agačevićevog igrokaza »Ljudi ko vozovi«. »Treba nam i crvenkasta kokoš, ali: kako je naći, kad je u Vlasenici zabranjeno držanje peradi. Ipak, krenemo od kuće do kuće, dok nas jedna žena ne nasjetova: Zdogovorite se sa sanitarnim inspektorom, on će reći kome je progledao kroz prste i đe ćete naći kokoš. Tako i bi. »Najesen se s tom predstavom (nošena je i kokoš zvana crvenka!) putovalo u Jablanicu na novi festival amaterske drame. Neposredno pred putovanje za pripadnike Saveznog SUP-a, koji su bili na terenu u vlaseničkom kraju, izvedena je predstava, a »zauzvrat je lično drug komandir u milicijskim kolima s radnih mjesta

u Šekovićima i na kopovima boksita priveo naše glumce Metheta Kajevića i Duška Nikolića, pa smo bez kašnjenja i u kompletnom sastavu krenuli i stigli u Jablanicu. U Jablanici, pred sam naš nastup, javljaju da je sala krcata. Na pozornici muk. Čeka se samo razmicanje zavjesa. Kad, na scena graja! To naša raja, amateri iz Travnika, s Rusmirom — čiji tekst igramo, dogurali da nas bodre, pa pravo iz kombija — nama na pozornicu, da nam uliju hrabrost: i jesu.« Na završetku predstave: »Kao da puške zapraštaše! Aplauz. Na pozornicu skoči pisac naše komedije Rusmir Agačević, al ne može da govori, plače. Prolama se aplauz. Mi ostali na pozornici i pjevamo s publikom. Kasnije se ispostavilo da su naša igra i divna jablanička publika natjerali žiri da prekroji već određene pobjednike i da našoj dramskoj sekciji pripadne status amaterskog POZORIŠTA!«.

Uz ove zabilješke zalijepljen je katalog predstave s fotografijama svih aktera, a ispod su Džumhurovi stihovi: »Kad vrijeme prođe i učini svoje / Sjeti se likova što na afiši stoje«.

Novo pozorište dobija krila i gotovo svakodnevno održava predstave. Često se gostuje, a »prilikom nastupa u Bijeljini, jedna trudnica — smijući se našem komendijanju — od silnog smijeha dobi porođajne bolove, tako da je pravo iz pozorišne sale prebačena u porođajnu salu«. Potom, ubrzo nakon premijere nove komedije, »izbjegavajući zasjede 'plavog' i poznajući lozinke 'crvenog', dođosmo na položaj i

počesmo s nastupom. Utom složi kiša. Nijedan teritorijalac ni da se makne s mjesta iako su u blizini bili šatori. Završili smo po dvostrukom pljusku — od kiše i od aplauza«.

Pošto ima Gornji, Vlasenica, dakako, ima i Donji Zalukovik, pa je i tamo trebalo stići s pozorišnom predstavom. Ali: »Bila je ledena studen u sali zadružnog doma, u kom se nije ložilo dvadeset godina jer u njemu nisu izvođeni nikakvi programi. Hladno i glumcima, hladno i gledaocima, pa se sjetimo da zovnemo seoskog harmonikaša. Dovedoše ga začas, on rastegnu harmoniku, a mi se — s publikom — uhvatismo u kolo, pa se obostrano zagrijasmo. Predstava je tekla bez cvokotanja!«.

Slijedi zapis o predstavi u selu Derventa, gdje je onoj crvenkastoj kokoški dojadilo da bude glumica, pa sa scene prhnula u publiku, ali je gledaoci uhvatili i primorali da nastavi glumatanje. U drugoj sveski ljetopisa opisano je kako je kokoš crvenka najzad okončala karijeru, postavši tragični lik komedije jer je platila glavom na panju, a »najviše se osladio Fajko Ćakišić«. Zalijepljena je i originalna tužba Opštinskom sudu građanina Ahme F. kojom tuži »sve redom glumce«, tražeći za nadoknadu »kokoš iste visine, težine, starosti i da svakim danom nosi bar jedno jaje, a u prvom redu da je crvenka«. Na koncu konca, kokoš je plaćena u gotovom, postignuto primirje s tužiocem i ad acta stavljen slučaj crvenke — nakon što je igrala u dvadeset i pet predstava, više puta pozirala pred TV-kamerama, obišla Beograd,

Zrenjanin, Bijeljinu, Višegrad, Prijepolje, Ključ, Jablanicu, Han-Pijesak, Kladanj i dvanaest vlaseničkih mjesnih zajednica.

To o crvenki zapisano je u drugoj svesci. I, kako je ljetopis glumca Zaima Džumhura zasad ispisan u tri sveske, u ovom tekstu je pozornost zadržana tek na prvoj. Na kraju te, prve sveske: »Za pisanje ovog ljetopisa odvajam vrijeme da se ne bi zaboravili detalji našeg rada i da po njima novi naši glumci amateri možda steknu uvjerenja o ljepoti predstava i života na amaterskim pozorišnim daskama«.

Zbog tih i budućih vremena red je u tekstu o ljetopisu Zaima Džumhura pomenuti stare i dalje aktivne pozorišne amatere: Ismet Topčić, Avdo Tihić, Živana Đurković, Dalibor Ostojić, Berta Altarac, Fajko Ćakišić, Verisa Hadžić, Sakib Alikadić, Zoran Jovanović, Milka Mutavdžić, Nermina i Omer Ombašić, Esada Sulović, Boško Nastić, Salih Saračević . . .

Slijede ljeta i nastavljaju se opisi, a valjda neće zamjeriti pravi Džumhur — Zuko; ako je štogod nagrđeno — nije Zaimovom krivicom, jer je on sve lijepo-fino isprepleo slova po riječima i rečenicama . . .

Zanimanje, vozač zida smrti

Jedan šareni dio svijeta uporno se kotrlja od grada do grada, od vašara do vašara ili drukčije prigode, stane, zastane da razapne šatre i da ih opet sklopi — vašardžije, artisti ili kako ih već nazvali, najveći su skitači kroz život. Oni žive na točkovima, njima su drumovi dvorišta, poljane i šume umjesto bašti, oni su vječiti putnici, mnogo čudni i mnogo dobri ljudi.

Oni dolaze i odlaze i vraćaju se, a u tom šarolikom metežu opsjene i dragih malih laži, papirnatih ruža, treštanja muzike i veselog pro-

ticanja života postoje i veoma ozbiljna zanimanja čiji i naziv graniči sa životom: vlasnici trapeza smrti i zida smrti.

Tu varanja i prevare nema.

Cijena ulaznica je desetak dinara, s druge strane — ulog je život; jer, artista s trapeza i zida smrti uvijek se pred nastup izljubi s najbližima.

Ko su ti ljudi?

Ovo je pokušaj odgovora nakon nedugog druženja sa Petrom Nađom, vlasnikom najpoznatijeg zida smrti na svijetu.

Priča Nađ:

— Artistička tradicija u mojoj porodici duga je četirsto godina. Ja sam, nekidan, u našem autobusu, na putu, napunio četrdeset drugu godinu. To znači da u ovakvom poslu ne mogu još dugo ostati atraktivan. Tu je potrebna mladost. Trudim se da stvorim djeci ono što ja nisam imao. Želim da im dam i školu. Ali, naša djeca, nas artista, nisu kao druga djeca. Pitaš naše dijete šta želi da bude, kaže: kočijaš, da kroti konje, kasnije i motore. Ja imam četvero djece. Saša je rođen 1955, Jovica tri godine kasnije, Nenadu je trinaest godina, Brankici sedam. Sve četvero idu na zid smrti, i ja, peti; svi zajedno.

— Rođen sam u cirkusu, rastao i sve bio u cirkusu, dorastao da samostalno nastavim. Za zid smrti opredijelio sam se prije sedam godina. Dobio ga u zamjenu za dječiji karusel, koji je bio vrlo lijep i posao je dobro išao, ali se živjelo previše mirno, nezainteresovano, bez

nemira. Zato sam prešao na zid smrti. I na njemu tragao za nečim novim, neviđenim. Po svojim nacrtima izgradio sam potpuno vertikalni zid, prečnika deset i po, visine šest i po metara, pa uveo novinu: istovremeno dvojica motociklista i jedan automobil na zidu smrti u spiralama smrti.

— Šta je najbitnije? Volja, sigurnost, smjelost da se poslije padanja, da se nakon teških padova ponovo ispne na zid. Zbog toga mnogi odustanu. Ostanu rijetki. U ovom poslu je, isto toliko, važna publika. Néma prevare, vozač zida smrti dokazuje sebe u potpunoj stvarnosti i njemu je potreban aplauz; osjeća ga u zaglušujućoj buci motora i mukloj tišini kad se motori ugase kao vrhunac potvrde vrijednosti.

— Stalno sam, s porodicom, nastanjen u Smederevskoj Palanci, Ulica Palanačke čete 35, ali u toj nepokretnoj kući budemo najviše mjesec za čitavu godinu. Naš je dom na točkovima. Moja djeca promijene desetine i desetine škola po gradovima i gradićima širom Jugoslavije dok ne završe osnovnu školu. To je veoma nezgodno, naporno, ali su to bistra djeca. To je takav, lutajući život. Kad svi odmaraju — mi radimo, kad svi rade — i mi radimo.

— Moja supruga Dragica nije iz artističke porodice, ali sam je upoznao u cirkusu i ona se sad ne bi mogla prilagoditi drukčijem životu; luta s nama u malom konvoju koji godišnje prevali sedamdeset hiljada kilometara.

— Dokad će trajati ova profesija? Neće izumrijeti, nikad neće. Artizam uvijek ostaje. Um-

jetnost traje. Možda samo u izmijenenom obliku. Sada pripremamo novi program, nešto neviđeno, što konkurencije nema To pripremanje traje dvije godine. Sve mora štimati prije nego što motori zatutnje pred publikom.

Tako govori Petar Nađ, artista po zanimanju i po genima, nekadašnji cirkuski dječkić, klovn, fakir, gutač vatre, igrač trapeza smrti (prvi u Jugoslaviji bio na trapezu smrti bez zaštitne mreže), sada vlasnik i vozač zida smrti, privatno: prijatan čovjek, koji o nesvakidašnjem zanimanju govori sasvim obično, ali i s ljubavlju, kao kovač o kovanju, kao pjevač o pjevanju, kao šumar o šumi, kao . . .

Trebalo je upoznati Petra Nađa i njegovu porodicu! U mnogolikosti neobičnih neobičnosti ovo je, ipak, najneobičnija jugoslovenska porodica: četvero djece i njihov otac vozači su zida smrti. Atribut koji određuje taj zid vazda je prisutan kao stvarnost bez varanja. Takve porodice nema nigdje, ne samo u Jugoslaviji.

Možda se priča o njima mogla kazivati kroz blještavilo reflektora, aplauze, brektanje motora i sjaj kombinezona. Ispričana je tiho jer su Nađovi tiha i skladna obitelj, po tome slična mnogima od nas, po svemu ostalome — potpuno drukčija od svih. Pa, Jovicu Nađa, sina Petrovog, motociklističkog asa, lijepog momčića, 20-godišnjaka s pet godna radnog staža vozača zida smrti, pitam — da li je srećan.

— Jesam — kaže Jovica — srećan i zadovoljan. Nađem vremena i da se provedem. Volim sport, boks posebno. Kad boravimo u Puli

pomalo se družim sa Matom Parlovom; mnogo ga volim jer pošteno boksuje u profesionalnom boksu. A želje? Volio bih da moja sestrica Brankica završi fakultet.

Toliko od Nađovih, kao pokušaj upoznavanja. Jer, što reče — ispravno — Petar Nađ:

— Naš život nije roman. To su romani; o neimaštini, gladi, mukama, o ljudima koji nas ne vole i koji nas vole, o radostima, razočarenjima, tugama, o sreći. Sve je to život. Ide se dalje. Nekad se mora prikočiti, nekad dati gas — da se živi!

S Dragicom Nađ nisam razgovarao. Vozači zida smrti izljube se pred nastup, uvijek se oproste kao da se nikad neće sresti. Četvero njene djece i njen muž upravo su se bili oprostili s njom; ko zna koji put. Ona se, potom, kao što uvijek čini, povukla u kućni autobus, u svoje misli i prizivanja nečeg: boga li, sreće li, čega li — samo da oni opet prežive.

Ovaj put, kao i uvijek, svih petero vratilo se Dragici Nađ.

Kako li je Dragici Nađ? Kako? Dok šalje njih petero u cirkusku šatru u kojoj varanja i prevare nema.

— Ona nije iz cirkuza. Upoznao sam je u cirkuzu. Sad se ne bi mogla prilagoditi drukčijem životu. Luta s nama! — kaza umjetnik Nađ.

Ona luta s njima...

(1978)

Pamtivijeci osatskih dunđera

Univerziteti samoukih majstora

Ranoproljećnih dana uzaludno je po Osatu tražiti dunđere. Rođeni pečalbari su se odazvali lijepom vremenu i razišli se širom Jugoslavije poradi svog dunđerluka.

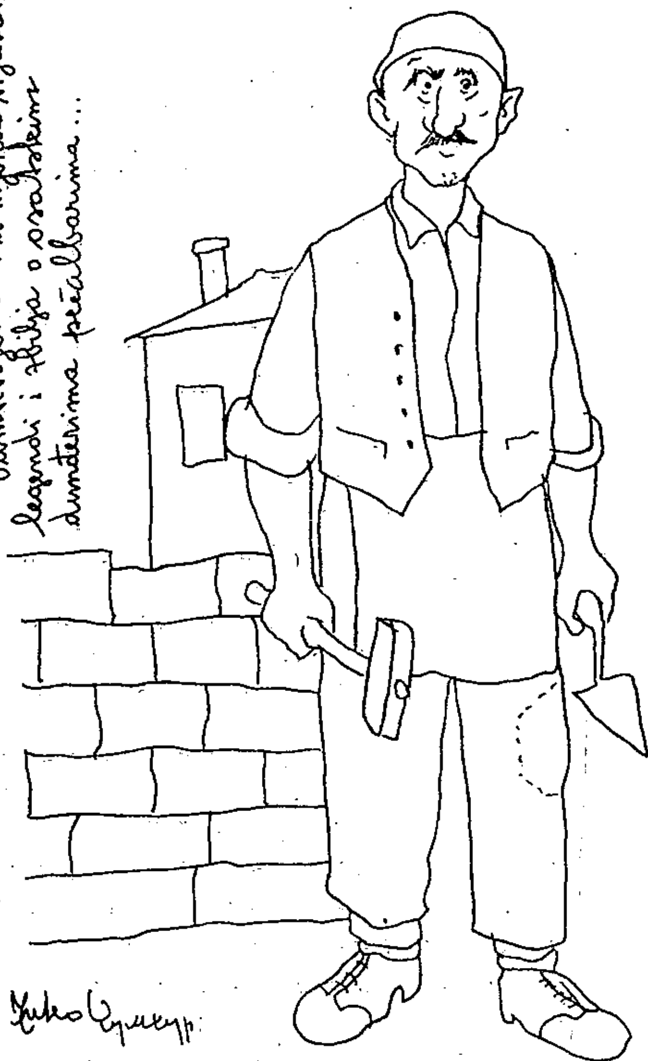
Reporter je, zato, po Osatu lunjao za februarskih snjegova, s uvjerenjem da mnogi više ne zimuju u zavičaju, ali i da svi nisu obezbijedili zimski posao u primorju ili da zbog drugih razloga dobar dio osatskim majstora ipak čeka u svojim kućama da studen popusti, pa da krenu u pečalbu.

Dunđerluk je od pamtivijeka životno opredjeljenje ovih ljudi. Ili, kako to, bolje, kaže majstor Jusuf Alić:

— Kad se naše dijete rodi, umjesto da ga babica pljesne po guzici šakom, zaplače kad mu se to učini mistrijom, i na taj način se rasplače nad životom i obraduje životu. Kad navrši godinu samo od sebe se prihvati čekića kao igračke i kobajagi kleše. Čim jakne, čekić postane alatka od koje se više ne rastavi — kao od sudbine koja se prenosi s koljena na koljeno. Kao dječkić krene u dunđerluk — da miješa malter. Kasnije se napreduje, sve do dunđera i od samog preduzetnika, odnosno majstora s registrovanom zanatskom radnjom. Jes, ima ih, piši, okolo trista sa svojom firmom, a svaki zakonom ima pravo na po pet radnika i dvojicu šegrta, što je skupa, piši dvije hiljade i četir stotine ovako zaposlenih.

Ni ta cifra nije konačna. Osatski kraj trenutno ima znatno više od dvije, a možda malo manje od tri hiljade dunđera. Baš Milan Maksimović, predsjednik Savjeta Mjesne zajednice Skelani, koji najbolje zna prilike i zvaničan je da to izjavi, veli da majstori koji imaju registrovane zanatske radnje drže po deset-dvadeset radnika (što bi se reklo: na divlje) i još kaže da su se mnogi odavde odselili, ili da su prešli u građevinska preduzeća.

U svakom slučaju, nijedan dunđer nije registrovan u birou za zapošljavanje, pa, zahvaljujući dunđerluku, Osat ima više zaposlenih

Pamtivijek – i u njemu rijaset
legendi i zbilja o osaćkim
dunđerima pečalbarima …

nego opština Šekovići, na primjer, ili razvijeniji Han-Pijesak.

— Imo sam i po sedamnes radnika kad ni na jenog nisam imo pravo. Sad, jel, imam prava. Naše prijavljene firme zovu se malom privredom, jel. Moja pokretna firma zove se Zidarsko-tesarska radnja »Dobrak«. Od završene škole imam ukupno tri i po razreda, ali sam, rećemo, izgradio više škola po Jugoslaviji. Položio sam majstorski ispit i u životu se, jel podučio, pa sve znadem praktično i teoretično. Ima dvejes i tri godine kako držim svoju firmu. Gradim svakud, po Srbiji, Crnoj Gori, po Bosni, u Vršcu, gradio sam karaule po granici. Stotine sam građevina izgradio. More kuća i za sedam dana, jel, da se završi; da bude useljiva. Nije majstor ko odjenom nije i tesar, i klesar, i zidar, i armirač, nije koji ne zna i maltariti, i japiju krojiti, i molovati. Mi samo take majstore preznamo i samo se taki more dunđerom nazvati. A o mojemu životu, kad smo već započeli, tri ću dana da kazujem, pa da, jel, bine malo priče ... — govori dunđer Ramo Ibišević.

Da se ne poseže za rječnikom turcizama u odgonetanju pojma »dunđer«. Drug Ramo, dunđer, bolje je objasnio, a riječnik i ne vrijedi; objašnjenje je (»Dunđer je drvodelja, tesar i zidar ujedno«) zastarjelo. Da bi opstali u vremenu i bili konkurentni na tržištu — osatski dunđeri su prihvatali i usvajali saznanja arhitekture i građevinarstva, upotpunjujući — praksom — svoje univerzitete. (Što se, pak, uni-

verziteta tiče, studenti građevine i arhitetkture uče od osatskih dunđera, konkretno se zadržavajući — i uvažavajući je — na brvnari iz Osata; ovo tek tako, neka se zna!)

— Jerbo, svakim danom nešto novo izlazi za ovaj naš poso, pa nam se valja prilagođavati. Jerbo, svi smo samouki, sve smo postigli kroz praksiranje i praksa nas naučila da znademo ocijeniti šta valja kad nauka štagod smisli. Nas svi preznaju. Svi stručnjaci pred nama kapu skidaju. Na noge se ustaje kad se kaže osatski dunđer. Jerbo, da ne valjamo i pošteno ne radimo, ne bi i armija s nama sarađivala na najisturenijim dijelovima teritorije dok joj gradimo karaule ... — kazuje Milan Mitrović, pred kojim i sami Osačani, zbog njegovog poluvjekog dunđerluka ustaju na noge.

Dunđer, dakle, znači SVEMAJSTOR. Može i: velemajstor građevinarstva i arhitekture bez diplome najviših škola teorije.

A Osat? Gdje je Osat?

Osat je područje u opštini Srebrenica. Od Tegarske rijeke, pa uz Drinu, graničeći se s planinama Pribićevac, Nesmoter i Čauš. Ovdje su sela po imenu Buljalovići, Liješće, Skelani, Radoševica, Klotijevac, Žaboklica, Kalimanovići, Dobrak, Donji Gaj, Pribidoli, Peći, Abdulići, Bešorevići, Blazićevići, Boljevići, Božići, Crvica, a po dunđerluku je najčuvenija Osatica, pa je ta Osatica dunđerski os Osata. Kraće, Osat danas — to su sela koja pripadaju srebreničkim mjesnim zajednicama Skelani, Radoševići, Kos-

tolomci, Krnići, Crvica i Osatica, u kojima živi oko trinaest hiljada žitelja, podjednako Srba i Muslimana.

Najveće je selo Skelani, zvano Skela. U Skelanima je mnogo novih fasada: superlijepa ambulanta, osnovna škola, stanica milicije, kancelarije mjesnog ureda, komforan restoran i podosta dobrih kuća. Gradi se i nova pošta, a počeli i radovi na izgradnji fabrike limene ambalaže. Taj »Energoinvestov« proizvodni kapacitet koštaće blizu dvjesta miliona dinara i do kraja ove godine treba da zaposli 250-300 radnika, mahom žena; ova fabrika, u dogledno vrijeme, trebala bi otvoriti novu fabriku. Tako započinje nova osatska priča, po kojoj se, eto, gradi i po Osatu, a ne samo da Osačani drugdje grade. A Osat do prekjuče, to je drukčija priča.

— Šta da ti pričam. Imaš oči. Sam si vidio. Kraj skliješten kanjonima. Ko slike po zidovima vise kuće po gudurama i po isprelamanim brdima. U prostom faktu da se od nečeg moralo živjeti treba tražiti porijeklo osatskog opredjeljenja za dunđerluk i pečalbu. Kraj je siromašan prirodnim davanjem, izuzev ljudima; bogat ljuckim marom. Svi su radini i čestiti. Nejma ih da čekaju na birovu; i dalje se daju u dunđerluk, nastavljajući tradiciju ovog kraja koja traje od pamtivjeka kao i kraj sâm! — veli pominjani Milan Maksimović.

Pamtivijek! Ta je riječ najčešće odzvanjala ušima dok sam boravio u Osatu. Pamtivjek — i u njemu sijaset legendi i zbilja o osatskim dunđerima pečalbarima . . .

Priznala ih uboga carica

Osatski majstori su ćudljivi. S kojim god sam započinjao razgovor — zapinjalo je. Ali, nisu pristajali ni da im se legitimišem. Na riječ su prihvatali da sam poradi besjede zapucao u Osat. I, kad valjda odmjere nekim svojim mjerama kroz sporo pričanje, koje je više šutnja i mjerkanje sagovornika nego što je bilo razgovor, i kad već pomislim da neće biti fajde — pokuljaju riječi: čas mudre, čas raspjevane, čas dječački povjerljive, čas oprezne, dok se — najednom — sva ta označenja ne isprepletu i raz-

govor potekne kao Drina, brzo a široko, pa krene priča od pamtivjeka.

— Helem, prokleo nas car Lazar, a preznala Prokleta Jerina...

Te 1389. godine, kazuje legenda, pred sami boj na Kosovu, kad je car Lazar osmatrao bojno polje i brojno stanje svoje vojske, namah mu zapadne za oči da nejma Osačana, te ih sve očima traži, a njiha ne bi.

— Đe su Osačani? — zagrmi care Lazo.

— Nejma njiha! — odgovorile velmože.

— Vidim da njiha nejma, nego pitam: đe su? — zavrišta Car.

— To ti, Care Gospodare, niko ne umije kazti! Đe su? Svuđe su; eto đe su Osačani. U pečalbi, razišli se kud koji a na sve strane.

Pa Car zavapio:

— O Osačaniii! Kletva vas moja uvijek pristizala i svuđe vas pratila, a kunem vas ovijem riječima: Dabogda vazda drugijem gradili, a sebi ništa nejmali, vazda gazdinstva po svijetu podizali, a sami ne bili gazde!

Toliko od cara Lazara — za izdajstvo radi kog ispašta samo Vuk Branković.

Nasuprot — druga legenda, ali samo da upotpuni prokletstvo dunđerskog zanimanja.

— Helem, nas preznala Silna Jerina; baš ona, koja nikog i ništa nije preznavala, pa joj je pravo ime i bilo Prokleta...

Te tamo godine neke, davne i daleke, a brojka joj se ne zna niti se brojka može znati jer je sve legenda, bî Silna i Prokleta u nekoj žalosti i baš se zatekla u Osatu, na svojemu gradu

Đurđevcu, pa izdala zapovijest svoju, a njena uvijek bila jača od božije:

— Nemojderte da kogod propjeva po Osatu. Jenbo, ogrebenali ste ga propjeva li koji. Odoše vam glave. Napose je što ću vam i kuće potrti i ognjišta vam zatrti, za vijeke vjekova; amen!

Al, jes vraga; hoće đavo da proćera svoje. Pripjeva se Kaliman-vojvodi. Zapjeva brte, što ga bijelo grlo nosi. Bio Kaliman dunđer nad dunđerima, otrešen, silan, jak ko zemlja. U takog se Kalimana zatekla radost. U kuma se našlo muško dijete; prvo se bilo podalo ženskinje, izrodilo se devet pišura, a deseto, pa — muško. I zar da ne zapjeva kum Kaliman! I ne da ga zapjeva, nego kliknu, pa Jerina — gori na Đurđevcu — mišljaše da vila kliče. Razgleda Prokleta: al, nikog na nebesima; zagleda i dolje: a, ono: ispod nebesa zemaljski stvor Kaliman klikće li klikće, pa kad pozastane s pjesmom — podvrisne:

— Evo moje glave, a pjevati moram!

Nato Jerina reče:

— Viđi njiha, viđi njiha, mater im dunđersku. Onaj Kaliman glavu daje, samo da se moje porekne. E, nećemo tako. Nećete se glava lahko riješiti!

I pozove Prokleta Jerina pjevdžiju Kalimana. I dovedu joj svezanog Kalimana. I ona ga odriješi i kaza:

— Neću namah glave! Hoću da mi na Okovcu stvoriš vodenicu i hoću da mi iz ote vodenice na moj Đurđevac-grad dođe vruć kolač. Za sve ti dajem dvades i četiri puna sahata. Ako

učiniš rečeno, onda ste, bèli, majstori i — živi-te! Ako li se ne učini rečeno, onda ću učiniti ono što ću učiniti i što sam namjerila s Osačanima i Osatom...

Kaliman-vojvoda je svoje proćero: zapjevo kad mu se prošćelo. Sad mu se šćelo i živiti, pa se djenu na poso. Za dvanes i nešto sahata bi vodenica na Okovcu, na najpoganijem mjestu đe ikad more ikaka vodenica biti. Zavrti se vodenički kamen i izmlje meljaju za Jerinin kolač. A dok se kolač još peko, svi se Osačani iskupiše, sve se živo izreda između Okovca i Đurđevca, postavi se narod sve jeno uz drugo, pa, s dlana na dlan, i dođe kukuruzni kolač na Đurđevac-grad, a da ga studen i duljina između Okovca i Đurđevca ne ohladi; dođe vreo Jerini na ruke i opuri gospoju po dlanovima. Stane Prokleta halapljivo jesti. Potom će ti, preko zadnjeg zalogaja, prevaliti:

— Svakome sam živom došla glave, samo vama nisam doskočila. Ja vas preznam: dunđeri ste nadamnom i činite svoj majstorluk. Od mene vam je prošteno, za vijeke vjekova; amen!

Tako rekla Prokleta Jerina, preznavši Osačane, a ko da ih prezna — već ona.

— I danas danile, eno: gore, na brdu, grada Đurđevca; njegovih razvalina. I danas danile, eno: dolje, na Okovcu, vodenice; njenih razvalina...

Baš su mi ove dvije legende ispričane. Mora da su u ovom kraju još mnoga predanja očuvana, ali su Osačani našli za shodno da se

zadrže tek na ovim ispripovijedanim jer su njih najbolje sačuvali. Rekao bih: s predumišljajem, kao nemuštu potvrdu i odbranu od tegobnosti svog dunđerskog zvanja. Jer, vele Osačani, njihov poziv je nepriznat. Ne cijeni ga se koliko bi trebalo. A uvijek su — dok drugima grade krovove nad glavom — izloženi milosti neba, bez krova nad svojom glavom, na kiši, na snijegu, na propuhu, od zvijezde do zvijezde, jer im radni dan počinje čim stane svanjivati a prekidaju ga kad dobro omrkne, ne provodeći nijednog petka ni sveca niti državnog praznika, spavajući gdje se snađu, a nevolje s onima kojima grade kuće posebno su poglavlje dunđerskih muka.

— Nije da se ne zaradi; zaradi se, dobro, al su te crne pare. Druge nam nejma, ni drukčijeg posla. Što se kaže: šta radio — to i patio. Radi ovo što znaš, a da bi bio dunđer moraš zafoljeti poso i pošteno ga raditi. Nikako drukčije... — veli Radovan Milanović.

E, o mukama i radostima osatskih dunđera u još jednoj reportaži, uz najavu da će biti riječi i o jedinstvenom dunđerskom jeziku, o čemu će prvi put javnost detaljnije saznati pošto je taj jezik i stvoren da bi bio — tajan...

Najteže je ne vratiti se

Sadašnji dunđer je gospodin! — veli 63-godišnji umirovljeni dunđer Drago Vujić. — Dak sam ja, za bivše Jugoslavije, išo u majstoriju, to je bila muka. Bud si nepismen. a nepismen čoek je ko prangija; pogađaš gradnju kuće, uzmeš - bajagi - onu tupu tesarsku olofku u ruke, pa — bajagi — računaš; te voliko će za ovo trebati para, te voliko će trebati vremena za ovo, te se zezneš u računici; bude: jebo ćar fajdu. Bud, dirinčiš vas dan, a kad legneš — do pô noći se gicaš i ćeraš vaške sa sebe, a od

pô noći čekaš kaće svanuti — da ideš na poso. A tek gazde čije smo kuće gradili; mi goli proleteri, oni prave gazde; gonili nas ko bog đavola. Kad se godiš za kuću, gazdi si dobar. I kad stigneš do pô kuće, još si gazdi najbolji. Al kad vidi da privodiš kraju, tad počnu dunđerske muke. Nema šta gazda nije bio kadar učiniti, tegobno je bilo dunđer biti.

U ovim riječima starog majstora Vujića treba tražiti porijeklo jedinstvenog jezika osatskih dunđera. Da bi se zaštitili od domaćina, da drugi ne bi znali šta dunđeri zbore, Osačani su stvorili svoj, pečalbarski, odnosno dunđerski jezik. U brošuri »Bratunac i okolina u mojim sjećanjima« autor Đorđe Beatović se dotiče i tog jezika i naziva ga banalačkim.

Osatski dunđeri taj naziv ispravljaju izričito: nije banalački nego banjački. Dalje šute, izuzev što dodaju da je taj jezik od pamtivjeka.

— To je naš tajni jezik. Ne odajemo ga jer nas čuva. Niko ga takog nejma i ne zna ga. Zato je i stvoren. Zato ga i tajimo! — bio je kategoričan majstor Ratko Savić.

Riječ po riječ, i ovdje se raskravio razgovor sa Osačanima, pa su zaključili da i neće biti zgoreg ako se ponešto i rekne Ne čini jezik jezikom pedesetak riječi, čije će prijevode odati, a ne čita ni sav narod, pa i da čita — i štampa se da bi se zaboravilo šta piše.

Iskustvo ih je naučilo da po izgledu ocijene domaćina s kojim treba da nagode gradnju, a ako im se ne svidi — najstariji dunđer rek-

ne: »Skaman trem, otaži!«; time se daljnje pogađanje prekida jer ta rečenica znači: »Ne valja gazda, idemo dalje!«. U protivnom, ako im se gazda učini dobrim, rekne se: »Skaman šuman, nabanjaćemo kaštu!«; ako se i ostali dunđeri slože s tom rečenicom — kuća se gradi jer rečeno znači: »Dobar je gazda, gradićemo mu kuću!«.

Zato što su kućevlasnici bili bezobzirni prema majstorima, dunđeri su ispred kuće postavljali svog čovjeka, a kad izvidnik ugleda gazdu — vikne: »Čkoi skamnjak«, pa najstariji dunđer dovikne ostalima: »Da se banji!«; dakle: »Ide gazda!« i »Da se radi!«. Desi se da izvidnik dojavi i: »Otaži, skamnjak očkoio!«; biva: »Prekini posao, gazda otišao na drugu stranu!«, pa su dunđeri mogli da predahnu i da ispuše po zavijušu, dok »Nickam folinjati!« znači »Nemoj govoriti!«.

Nekad treba dati oduška a da to domaćin ne razumije. Svidi se, tako, dunđerima gazdina kćerka ili sama gazdarica, pa kad im već ništa konkretnije ne mogu — mogu bar sebi razgaliti i naglas izreći požudu: »Šumna vajza!« ili »Šumna tremka!«, što će reći: »Ja, dobre li djevojke!«, a u drugom primjeru se isti kompliment odnosi na udatu ženu, dok »skamno« znači suprotno — da nešto ne valja.

Evo još dvije biser-rečenice: »Nahanio pjevača, pa se poločio burać!« i »Nahanio se šije, pa se poločila fantara!«, a znače: »Najeo sam se graha, pa me zabolio trbuh!« i »Napio se rakije, pa me zaboljela glava!«.

Dunđeri porciju varenog graha nazivaju pjevačem, a glava je — fantara. Na banjačkom hanež je jelo, haniti znači jesti, Aćanka je Ciganka, bratija — sjekira, bičažica — britva, buke — hljeb, viza — voda, vatra — žar, kaćuralica — oči, olanjati — oprati se, tirita — pismo, gradi tuz — so, usnaći — brkovi, ckama ćem — vuk, čkuljan — zahod.

Dakle, kao nekakav bućkuriš raznih jezika, a opet i s riječima kojih nema u drugim jezicima. Studiozno proučavanje neka bude posao nekom lingvisti, a reporter još samo da dâ naznake za odgonetanje naziva »banjački«. Najme, »ruka« se po banjački kaže »banjalica«, a »raditi« ali i »tući se« — »banjiti«. Možda se neka paralela može uspostaviti i s njemačkom riječju »bauen« koja znači »graditi«, dok je sličan i glasovni spreg istog značenja na engleskom jeziku.

Uglavnom, »banjački« je nastao davno zbog sigurnosti sporazumijevanja osatskih dunđera u pečalbi, ali se sačuvao i još im dobro dođe pošto rade i grade i u najzabitijim zaseocima.

Sada dunđeri grade i veće građevine po velikim gradovima ili učestvuju u poslovima kao partneri većih ili velikim građevinskih firmi; slijede tok vremena i osavremenili su se s mehanizacijom.

Osatski majstori uglas kažu da je njihov posao vrlo težak. I dalje se potucaju od nemila do nedraga, idući s građevine na građevinu, ali najveći problem imaju s Upravom za društvene prihode Skupštine opštine u Srebrenici.

— Dunđeri odlaze ne vraćajući se. Izgrade sebi dom daleko od Osata. A, čuj, čoječe, nije lahko otići. Najteže je otići a ne vratiti se. Divlji je ovo kraj, ali — lijep. Naš. Rođeni. Borici, brda, Drina, Tara ... — raznježio se Ratko Savić, tvrdeći da bi išta drugo radio da se ovdje šta može raditi. — Zemlja je slaba, osim u Dobraku. Oslušnuti treba imena ovih sela: Kostolomci, Crvica, Krnići, Pribidoli. Zemljom se ovdi samo nejač i nemoć bavi, a otprave se živi od dunđerluka.

— Ratko, čujem da Ti je sin u građevinskoj školi? — pitam, a on odgovara potvrdno, pa namjerno pitam: zašto?

— Zato što je građevinarstvo najsigurnije zanimanje. Ako nema šta da se gradi, ima da se ruši. Uvijek u našem poslu ima posla. Najbrže će dobiti poso, a dobro je da bude i školovan.

I — ovdje se krug zatvara! Ratko Savić, koji tvrdi da bi se sutra odrekao dunđerluka kad bi se ičim drukčijim imao baviti, dao je sina u građevinsku školu, pa će ga preksutra povesti na svoja gradilišta, uza se, kao školovanog dunđera!

A mart je i osatski dunđeri su već napustili Osat. Vratiće se u decembru. Tek da prezime. Pa opet Jovo nanovo. Neće se svi vratiti. Neki će i sebi sačiniti kuću izvan Osata. Ali, mnogo će ih se vratiti. Kao što se Osatu vraćalo od pamtivjeka — da bi se iznova odlazilo ...

(1983)

Vakat kao fakat

Nukići blago dijele

N amjernik se sit nahoda i ogladni hodajući
d najbliže autobuske stanice u Kaldrmici
o Nukića. A, i to je tek otkako se sviklo na
utobuse, otkako su oni učestali i otkad zasta-
u u Kaldrmici. Prije: četvrtkom pješke na pa-
ar u Novoj Kasabi ili još dalje — čak do Vla-
enice, preko brda i dolina, zbog poslova oko
lasti i krupnije trgovine na vašaru.

Obradive zemlje je u Nukićima malo. Šuma,
onako, državna. Ljudi opstajali marom, vred-
oćom prkosili i privređivali, pa se ne može

reći da se slabo živi. Živi se, čak i lijepo živi, sve uočljivije po mjerilima izvan izolovanosti i onako kako ostali svijet živi. Stare navade se kidaju, pogotovo najstariji običaji, koji su se ovdje otimali vremenu istrajnije nego drugdje. Zbog toga smo i ispješačili u Nukiće — da zabilježimo baladu o posljednjoj patrijarhalnoj porodici u Bosni i Hercegovini.

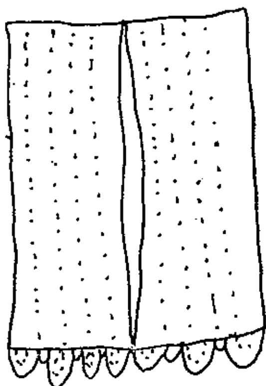
Bio je ljetni podnev. Kokoši se prpile u prašini, a prašinu dizala razdragana dječurlija, veseljem nadglasujući uporni plač najmanjeg dječačića. Njihovu igrariju s osmijehom je posmatrao starac bijele brade u odijelu od, kao svjež snijeg bijelog čadorbeza. Svojom pojavom podsjećao je na Jusupa Nukića kakvim su nam ga opisivali i kakvog smo zamišljali.

Sve do početka ove godine osamdesetero Nukića živjelo je okupljeno. Sedam muških glava bilo zaposleno po preduzećima, a preostali pri snazi u Nukićima radili na imanju. Sve je bilo kao zadruga, snažnija kudikamo od zvanične zemljoradničke zadruge u Vlasenici. Tačno se znalo šta je čiji dio posla i čega se ko morao striktno pridržavati. Zarada svih sakupljana je na jedno mjesto, a porodicom i svim mogućim pojedinostima rukovodio i raspolagao najstariji član Jusup Nukić.

Jusup Nukić nas uzva u kuću i ponudi mjesto kraj sebe na šiltetu uz niski prozor. Dok dlanom o dlan, jedna od nevjesti iznijela je šerbe, potom je stigla i kahva doljevuša. Ispijajući fildžan za fildžanom sve prozirnije tekućine (iz ibrika se doljeva vrela voda u džez-

Obradive zemlje u Nukićima je malo. Šuma, ionako, državna.

Zuko Џумхур

vu s ispečenom kafom) i pušeći na dugi čibuk, starina nije zazirao od naše ljubopitljivosti. Pričao je bez hiće, kao da je osluškivao dok ne odzvoni svaka riječ, premda mu je svaka odmjerena i na mjestu.

Sad je najstariji među Nukićima. Starješina porodice postao je golobrad. Bez nausnica, starješinovao i znatno starijima. Takva mu se sudbina zalomila. Prije pedeset i dvije godine umrije mu otac, a starješinstvo je — po običajnom pravu — moralo preći na njeg. Počeo je izdavati naređenja, raspoređivati poslove, raspolagati novcem. I niko nije njegove poricao, jer je njegova bila zakon.

— Baš u doba kad sam se zastarješinovo s krajem prvog svjeskog rata, mloge porodične zadruge su se raspadale. Naša nije. Bila najčvršća. I mi bismo se, kašnje, razišli da za drugog rata nisu pomrla četverica mojih amidža. Za svakim ostala po žena. Sa svakom amidžinicom — sitna djeca. Kad sam moro starješinovati dok nije bilo golemih muka, mogo sam ih obdržati na okupu i u nuždi, prikriliti ih i nahraniti hljebom.

Tako se patrijarhalna porodica — o kojoj se u školi uči da odlikuje prelazak iz prvobitne zajednice, dosad jedinog ostvarenog besklasnog društva, u feudalizam — u Nukića održala i u socijalističkom sistemu, koji je, u školi se uči, prelazni stupanj u drugo besklasno društvo — komunizam, a taj paradoks ostvaren, eto, zbog sile prilika i zbog vrletnosti sela.

Ali, godine su i u Nukićima prolazile. Nosile svoje. Djeca četverice Jusupovih amidža odrastala. Novo vrijeme ih odvodilo kaljavim seoskim putom daleko od sela čije su prezime ponijeli tamo gdje nebo nema zvijezda, jer ih zamračuju neonske i ostale velegradske lampe. Pa ti novograđani iz bijelog svijeta slali crne pare na zajedničku gomilu u Nukiće sve dok im daleki svijet nije postao prisan a Nukića zajednica sve nepojmljivija. I u samim Nukićima, dakako, dešavale se kojekakve promjene. Patrijarhalna porodica nametala se kao tegoba i sve vodilo raspadu. Tako je, prvih dana ove godine, otpočela dioba svega što Nukići posjeduju. Sve se raspoređuje na pet jednakih dijelova. Na popisu je i sedam kuća (ima ih i u Sarajevu), stotinu goveda, tri stotine ovaca, devet štala, pet vagona žita, vagon suhe šljive, više od dvjesta hiljada dinara gotovine. Diobe se čine mirno i bez prisustva sudskih organa.

— Ionako bi do toga došlo, prije ili kašnje, sigurno, najdulje za godinu. Bolje je što se dijele sade, dok sam i ja u životu ... — riječi su zadnjeg starješine posljednje velike socijalističke partrijarhalne porodice. — Šta se tu more; ništa. Ja sam dulje od pola vijeka bio zakon, a ljucki zakon je ništa naspram zakona vremena.

Supermoderna vršalica za pšenicu, u kojoj se najprisutnije ogledaju označenja vremena

ovog i ubuduće će ostati u zajedničkoj upotrebi, time i dalje — zajednička im svojina ...

(1970)

Socijalizam u Cikotama

Koračajući prema Cikotskoj Rijeci reporter se pristetio Todora Ilinčića, susreta s njim četiri godine ranije i priželjkivao ponovno viđenje— da Todora priupita pitanjem koje je onomad postavio.

Došli smo, tada, uoči 25. maja u Cikote jer je sutradan obilježavan 28. rođendan Dvadesete romanijske brigade, formirane u ovom selu. Dan prije ratničkog prazinka u Cikote je došao i tadašnji republički poslanik Neđo Stevanović, Cikoćanin, pa iskoristio priliku da se

vidi s rođenim biračima i porazgovara o problemima. Kad: na sastanku — problem do problema, ali se iznose uvijeno, niko ništa konkretno, dok ne diže dva prsta Todor Ilinčić, ratnik i dugogodišnji odbornik; uze riječ i reče je: »Dosta je obećanja. Nemamo puta, nemamo vode, ambulante, osmogodišnje škole, struje nemamo«, nabrojao Todor i još upita: »Kad će socijalizam u Cikote?«.

A da je Todoru dogorilo uvjerili smo se sutradan, kad tadašnji dopisnik Sarajevske televizije iz Tuzle novinar Dragoljub Maslić dođe u Cikote s — autom! To je bila prvorazredna senzacija! Dok se dlanom o dlan, oko fijata 1.300 sjatio se buket dječurlije. Zagledali su auto, bojažljivo mu se primicali, pa ga pipkali vrhovima kažiprsta, kao da dirkaju guju ili žeravicu ljutu. Ta dječica su možda od svojih učiteljica i čula priče o autu, ali su ga tog dana prvi put vidjeli. Stariji Cikoćani su se samo zgledali i u čudu gledali čovjeka s kamerom, šuteći divljenje i prijekor dokle je automobil dotjerao. (Vratili smo se s Maslićem i osvjedočili se kud se probio: između bukava, pa preko polja i vododerina, ponegdje se ukaže i nešto nalik stazi za volovsku zapregu.)

Toliko su te Cikote bile Vlasenici za leđima. Petnaestak kilometara bespuća od vlaseničkih gurabija i slipa, što su ih petkom po noći — tim danom je u Vlasenici pijaca — cikotska djeca u slast hrumala, dok su iz tame, dokle je njihov vidik sezao, žmirkali svici ili svjetla, svejedno, grada u kom su njihovi vrš-

njaci mogli da uče i peti razred i svu osmoljetku, čak i gimnaziju. I tek bi, kao u pripovijetkama idiličnih realista, poneki otac prihvatio za ručicu srednjeg sina i doveo u Vlasenicu, na nauke, a ni u najpričljivijoj priči nije se moglo desiti takvo blagostanje djevojčici; to — jok!

Cikote čine posebna i razbacana sela Šadići, Peševina, Cikotska Rijeka, Durići, Mršići, Pijuke, Šadići, Hurići, Dragaši i Mramor. U njima je ukupno 2.200 domaćinstava (otprilike, kao u Vlasenici) pa su i Cikoćani postali svjesni svoje ujedinjene snage. Zasukali su rukave tvrdih ručerdi. I — u akciju. Zato sada Cikote nisu one od prije četiri godine. Da se čovjek nađe u čudu kad se opet u njima zatekne.

U Cikotama smo ponovo na poziv nastavnika Osnovne škole »Dvadeseta romanijska brigada«. Milina vidjeti školu; zgrada lijepa, gradska, novcata, osmorazredna. Spomen-škola romanijskim ratnicima. Izgradili je seljani uz pomoć zajednice. Htjeli i put do škole; tri hiljade njih ga je prosijecalo, ali nisu mogli dalje sami. Zatajili su neki drugovi.

— Jesu ti drugovi krkali naše janjce i uz šišu i ražanj nam mozgali, ali nam trijezni ništa ne pomogoše! — kaže Todor Ilinčić, s kojim se opet nađosmo u školi, ali školi kojoj nije ni nalik ona ranija.

I, kad je njihova odsanjana škola trebalo da proradi, u centralnoj školi u Vlasenici snašli su se time što su dobili džip od Rudnika boksita, pa nastavnike potrpali u džip i onim,

kakvim-takvim, putom u Cikotsku Rijeku, na nastavu, i nazad u Vlasenicu, na konak.

— Šta je muke bilo! Zaglibe se točkovi, ali mi svi mladi; znali smo ga i nositi. Jeste, džip nosali. Novine su o nama pisale da smo najneobičnija škola! — priča učitelj Slavko Mrakić.

I ova muka po Slavki i njegovim kolegama prošla je. Od prethodne jeseni uz školu stoji zgrada sa stanovima za nastavnike, s tepisonima, tapetama, bojlerima. Dobrovoljnim radom seljani doveli vodu u školu, a ubrzo će česmu u svaku kuću. Kao što su i svojim entuzijazmom i ličnim prilozima izgradili i lijep mostić na Cikotskoj rijeci, kao što su se nakanili i na obimnu i skupu akciju elektrifikacije. Već u školi i nekim cikotskim selima svijetle žarulje i djeca znaju da to nisu vlasenički svici. Zarekli se Cikoćani da će 1. maja u dvije hiljade i nešto petrolejskih lampi fitilj biti zauvijek uvučen i utrnut.

Ipak, pitanje Todoru Ilinčiću, ono njegovo poslaniku Neđi, malo izmijenjeno: je li socijalizam došao u Cikote?

— Jeste! — kaže Todor. — Kad sam vidio da je izgrađena trafo-stanica rekao sam sebi: evo ga, moj Todore — socijalizam! Rekao sam: Todore, ti si građanin dvadesetog vijeka i očevidac socijalizma na selu. I moji seljaci su isto — građani dvadesetog vijeka! Sunce ti žeženo, ne može biti mala stvar to što smo uradili!

Škola, vodovod, most, stanovi s tapetama,

struja. Akcije nastavljaju. Pokrenuli i večernju školu za odrasle. Uči ih Miroslav Gajić, učitelj Gajo, koji se u ovaj kraj vratio nakon osam godina i koji je nedavno u Cikotskoj Rijeci sačinio priredbu kakvu ni Vlasenica nije imala: s recitalom revolucionarne poezije, igrama, pjesmama, skečevima. Njihov Gajo organizauje i igranke, a ni toga ovdje nije bilo.

I tako dalje. Sve se ne može ni zabilježiti. Samo, mnogo im je zapelo za taj put. Da ga je do Vlasenice napraviti, pa makar!

— Koliko god trebadne našeg rada i para — tu smo, da se i taj problem otpiše — kaže Hasan Hurić, dugogodišnji odbornik ovog kraja.

Nekoliko dana kasnije zaveden je samodoprinos za izgradnju puta ...

(1976)

Ispit iz života

U gizdavoj donjozalukovičkoj dolini, jedna naspram drugoj, stoje dvije škole. Stisnute su u komotnosti krajolika. Jedna je nova, prostrana, prava gradska, kakve su sada mahom škole po našim selima, ali i manja zgrada izgledom uvjerava u svoju nekadašnju namjenu, nalikujući kao jaje jajetu silnom mnoštvu ranijih — predratnih i izaratnih — seoskih školica.

Na velikoj zgradi stoji spomen-ploča, kao spomen na staru školu i 24. oktobar 1944. go-

dine kakav se u njoj zbio.

Umjesto spomen-ploče na staroj školi — vrata izrešetana mecima prije tačno trideset i pet godina...

Bio je, dakle, 24. oktobar, godina 1944. Tek je, u stvari, započinjao taj dan, tek minulom gluhom granicom ponoći počeo da se nagovještava kada je započeo pakao za tridesetak partizana zatečenih u maloj školi u selu Donji Zalukovik.

— To što je započelo oko ponoći i trajalo dok dan nije osvojio, to se ne može opričati a da kazivanje — onom ko ovo nije preživio — iole rekonstruiše film događaja. Niko od nas zatečenih nije ranije bio u takvoj situaciji, niti smo — mi preživjeli — u kasnijem životu doživjeli teže trenutke. Ti trenuci su imali trajanje vječnosti.

Ovako, u pero, veli Milovan Stanišić, a težini riječi treba pridodati ličnu dramu ovog čovjeka, kad je — poslije rata — ostao bez vida, ali, sjećajući se oktobra četrdeset i četvrte, kaže: »Nikad teže kao tada«.

Konačnost rata se primicala. Beograd je zakoračivao u čevrto jutro slobode — kada se tridesetak partizana, članova tek formiranog Narodnooslobodilačkog odbora za Donji Zalukovik, partijskog i omladinskog rukovodstva, te boraca terenske čete zanoćilo u školi. Prethodni dan bio lijep, organizovana i uspjela kosidba, a naveče bila igranka u školi. Neki borci otišli po so u Šekoviće, a oni što su ostali povukli su se na počinak u potkrovlje.

Možda je tek bila minula ponoć kad se jednom od dvojice stražara učinilo da je nešto šušnulo u kukuruzištu. Zapucao je iz puške. Istom usnuli partizani su se razbudili, izišli vani, ali je sve bilo mirno, pa su se vratili. Međutim, ubrzo je i stvarno šušnulo i napala četnička prethodnica.

Stražar Luka (Davidov) Stanišić ispalio je metak, što mu je uzvraćeno rafalom u tijelo.

Prva smrt u donjozalukovačkoj noći ponovo je trgla u potkrovlju usnule partizane.

Četnici su već uletjeli u školu i pucajući krenuli ka potkrovlju. Uzvraćeno im je, a kad su se primakli — mitraljezac Svetozar Stanišić je na njih bacio bombu, pa je napad odbijen.

Nastupio je tajac koji se opet prolomio pucnjavom.

Tutnjalo je, tako, osam punih sati, u kojima je tridesetak partizana ispisalo nevjerovatnu odu života.

Na jednoj strani njih tridesetak a to je manje od trideset, s jednim puškomitraljezom, sa sedam okvirova municije (u svakom po trideset metaka), ostalo naoružanje — puške, sa po trideset, dvadeset i pet, četrdeset metaka, kako u kojeg. S druge strane: četiri do pet stotina četnika, predvođenih zloglasnim majorom Mirojem Jovanovićem, pa Jankom Bašićem, Boškom Miletićem.

Milovan Stanišić se sjeća svakog detalja, do u tančine pamti šta se dešavalo, ali počesto, pritusnut takvim sjećanjima, rekne: »Ponovo

je nastao pakao, to se ne može opisati«. ...

Bivalo je to nakon što je borba u nekoliko navrata jenjavala i kad se naslućivalo da će četnici odustati, ali su oni navaljivali iznova i sve razjareniji.

I dan je već progledao, noć ustuknula, dobro se razdanilo, lijepo jesenje sunce moćno sijalo.

Pa, tada, četnička komanda: »Paprača, juriš!«.

Sasulo je odasvud; bombama, puškama mitraljezima. Napuljezalo se stotinjak četnika u tijesnu školu. Osuli su mecima po tavanici, pod noge zatočenim partizanima. Ali, odozgo su još pucali; gore se još živjelo.

Onda je potpaljena slama.

Dim je štipao oči, dim je gušio, a njima je nestalo municije. Nato je Drago Prodanović izvukao dvije bombe i razdijelio metke sa fišeklije puškomitraljeza i borba je nastavljena s tom posljednjom nadom. Iza toga se ništa nije imalo izgubiti, tek — život!

Opet — pakao. Pakao — opet.

Uz Luku Stanišića, poginuli su: Stanko (Ignjatov) Trišić, Spasoje Nikolić, Đuka Čonjić, teško ranjeni: Nikola (Ristin) Stanišić, Drago (Kićin) Prodanović. Ostali su, nakon što su ostali i bez posljednjeg metka, pohvatani.

Čudnom igrom sudbine nekoliko partizana je preživjelo, ali jedanaest ih je otjerano u nepoznatom pravcu i za način i mjesto njihovog kraja nikad se nije saznalo; to su: Radivoje Jović, predsjednik Narodnooslobodilačkog od-

bora za Donji Zalukovik, Obren Lakić, sekretar Odbora, Luka (Mitrov) Stanišić, komandir terenske čete, Svetozar Stanišić, vodnik voda i puškomitraljezac, Miloš Trišić, Nikola Lazić, Mirko Reljić, Stojan Prodanović, Milisav Tešić, Radomir Tešić i Ljubosav Tešić.

Svi partizani zatečeni u školi u Donjem Zalukoviku 24. oktobra 1944. godine bili su nekad đaci te škole, pripadali mahom njenoj prvoj generaciji, koja se počela školovati 1931. godine. Trinaset godina potom život ih je ponovo sastavio u njihovoj školi i taj predmet što su oni svu noć polagali zove se herojstvo, čovječnost ili: borba za slobodu. Polagali su pred domovinom. Niko nije pao na ispitu. Svi su položili, među njima i petnaestoro što je položilo svoje živote.

A u Beogradu je svitalo četvrto jutro slobode!

U Donjem Zalukoviku, u komociji pitome doline, stisle se dvije škole. Na maloj i staroj i sad stoje vrata izrešetana 24. oktobra 1944. godine. Na velikoj i novoj školi spomen-ploča s tim datumom, a uz nju firma: »Osnovna škola »24. oktobar«, Donji Zalukovik . . .

(1979)

Usudi zadnje kasabe

Gradovi su kao i ljudi u njima — smrtni su.

Gradovi se i grade da bi ljude nadživljavali i vijek svog trajanja mjere vjekovima u kojima su sadržana pokoljenja i pokoljenja njihovih žitelja. Ali, nijedno trajanje nije vječno već, naprosto, prolazno i podrazumijeva dotrajavanje, pa je skončavanje gradova sažeto i neminovnošću davne izreke po kojoj vakat kule niz kotare gradi, vakat gradi, vakat razgrađuje. Vakat kao fakat!

Sporije od svojih žitelja, ali i gradovi umi-

ru, pa ih je zasvagda sijaset nestalo.

To je i najkonačnija sličnost između ljudi i gradova. a iz takve uporedbe, pak, ima i jedna različitost: gradovi su drukčiji od ljudi; mogu da ožive.

Evo o tome pričanja o Novoj Kasabi, drevnom naselju koje se hvata u čudno kolo svog usuda, s mogućnošću nekih mitskih simbolika i vezanosti, na primjer, s onom ptičurinom feniks, što u pepelu nestaje i iz pepela nastaje. Ili, ako je takvo poređenje odveć isforsirano ili je iz prekrupnih riječi, onda, samo: evo pričanja o Novoj Kasabi, drevnom naselju kraj Vlasenice koje po treći put stiče obličje grada.

Drugo kazivanje:

Veliki moćnik vlasti Kodža Musa-paša dosegao je visoke titule Turske Imperije: bio silahdar sultana Murada Četvrtog, njegov namjesnik u Egiptu, član Divana, tri puta bivao budimski vezir, pa sultanov namjesnik u samom Carigradu i, na kraju, admiral turske mornarice; dalje nije mogao jer je tu bio i njegov kralj; u svojstvu kapudan-paše poginuo je u pomorskoj bici kod Negroponta a dana dvadeset i drugog u januaru godine 1647. Elem, za života, kad su mu se putovi i putevi lične slave susreli pred Bosnom i kad je u nju zašao, prešavši Drinu, prvo što je zatekao na zemlji bosanskoj bila je izgorjela kasaba, ugarci i pepeo nekadašnjeg grada. U nekoj od slabosti (možda i zato što je bio bosanskih gora iver jer je potekao iz okoline Foče), Musa-paša je odlučio da od te pogorjele kasabe na-

čini novu. Tako je, na istom mjestu, i nastala nova kasaba, s baš takvim imenom: Nova Kasaba, zadužbina Musa-pašina. Činila je tri mahalska mesdžida, tekija, osnovna škola, dva trgovačka hana, osamnest zanatlijskih dućana i džamija. Za džamiju je zaneseni pisac putovanja Evlija Čelebija prisegnuo sljedeći zapis: »To je džamija čija su vrata i zidovi, mihrab, minber i svodovi kapija savršeno umjetnički izrađeni, a sve je sagrađeno od mramora zelenog kao smaragd. I, kad sunce u nju udari, iz vrata i zidova zasjaju zelene zrake. U ovoj zemlji nema nigdje takve džamije!«. Svom ushićenom pisanju Čelebija je pridodao isti tavak, zanosan, opis Nove Kasabe: »To je divna i krasna kasaba na jednom dolovitom i močvarnom terenu s baštama i vinogradima«.

Tako je bilo s Novom Kasabom oko njenog drugog nastanka, kad je i sadašnje ime stekla.

Prvo kazivanje:

O pređašnjem, onome što je bilo prije nego je naišao Musa-paša, reporter je sačuvao kazivanje Edhema Hadžića. Taj krepki starac rođen je u Novoj Kasabi, a kasnije dugo živio u Vlasenici. Posjedovao je urođenu sposobnost za besjedništvo, pa je, naravno, pamtio i predanja.

Uglavnom, ranijem naselju je ime Gojkovići na Obali Jadra. Kraj njeg su prolazili važni drumovi, pa se steklo mnogo i svakakvih ljudi. Uz one koji su pošteno sticali hljeb i zaradu od karavana i karavandžija, bilo ih je i koji su nepošteno živjeli od karavana i kara-

vandžija, pa su stari putnici vični pisaniji kalemom ostavili biljeg da je ovdje bilo i mnogo razbojnika.

A kako su pogorjeli Gojkovići na obali Jadra?

»Lahko« — pričao je Edhem Hadžić i dodavao: »Ničija nije do zore gorjela, pa je i siloderno naselje izgorjelo. Gdje sila boga ne moli, kad je bezakonje, mnogo je povoda vatri da se podmetne i da se razgori. Bilo teško vrijeme, građevine bile drvene, pa je požar lahko buknuo«.

Na zgarište je naišao Musa-paša i odlučio da izgradi novi grad, sebi zadužbinu.

To je prva priča o Novoj Kasabi, osim što postoji i legenda (potpuno maglovita) o nekom Konjević-kapetanu koji je ovuda konje trkao, i osim što će i dan-danas svaki Kasablija pokazati gdje su bila nekakva kupatila — rimska ili pitajboga koja — a traga im nema, ni u ostacima ni u iole sigurnijem pomenu porijekla.

Preostala kazivanja:

Kao što je požar uništio one Gojkoviće na Jadru, tako je bilo još vatri, a najviše zaborava. Davno, odavno, Nova Kasaba je izgubila značaj karavanskog svratišta, potom i trgovačkog mjesta uopšte. Jedino što se ophrvavalo vremenu i preostajalo novo u staroj kasabi bio je prefiks iz njenog imena. Tako sve doskoro, da bi sada, u novom vremenu, Nova Kasaba doživjela novi razmah. Ne može se reći da je selo, a obilježja gradskog su prisutna. Nova

Kasaba je živnula unazad desetak godina s asfaltiranjem puta Vlasenica — Zvornik. Sindra je ustuknula pred crvenim krvovoima. U više od dvjesta lijepo ušorenih domova živi oko hiljadu i dvjesta žitelja. Ima ovdje lijepa Osnovna škola »Hasan Brkić«, ambulanta — sa stalnim ljekarom, velika biblioteka, komotne prodavnice, gradska javna rasvjeta, TV-pretvarač za prvi i drugi program, stadion, lijepa pošta, predstavništvo PBS, dvije-tri zgrade sa stanovima u društvenoj svojini, ima i novi vodovod, treba da se gradi dom kulture namjesto ruševnog društvenog doma. Lani je proradio i prvi proizvodni kapacitet — Farma za tov pilića, pa ta moderna kvočka može godišnje uhraniti milion pilića. Pucaju i industrijski vidici jer Rudnici boksita u tekućem petogodištu treba da izgrade neku od fabrika za preradu aluminijuma. Baš su se ove godine stekla i dva lijepa jubileja: desetogodišnjica primjerne aktivnosti Kulturno-umjetničkog društva »Dejan Vučković« i Fudbalskog kluba »Jadar«.

Sticajem okolnosti, odnosno samim svojim imenom, Nova Kasaba je jedina preostala kasaba u Bosni i Hercegovini. I, ako odrednica »kasaba« služi sada kao nekakva simbolika učmalosti, u ovom primjeru zvuči tek ehom starinskog imena i sazvučjem novog, kao i što sam preplet davnašnjeg i sadašnjeg naziva kaže: Nova Kasaba.

Neizvjesno kazivanje:

Taman kad je ovaj tekst dovršen, pa pre-

kucavan, reporter se sreo sa Sejfom Taljićem, predsjednikom Skupštine opštine u Vlasenici; veli prvi građanin vlaseničke opštine:

— Dugoročnim planom razvoja Bosne i Hercegovine predviđeno je da se do 2000. godine izgradi hidrocentrala na rijeci Drinjači s akumulacionim jezerom koje će potopiti cijelu Novu Kasabu. Mi smo stavili primjedbu. Primjedba nam nije usvojena. Bićemo uporni protiv takve perspektive, kakvu bismo — da ne podrazumijeva potapanje Nove Kasabe — s radošću prihvatili! — kaže predsjednik, koji je, inače, elektroinžinjer.

Time i ovo pisanje pada u vodu.

U stvari, tekst dobija, a gubi Nova Kasaba, koja samo nastavlja uporno otimanje i nadjačavanje s vremenom . . .

(1983)

Trajanja trenutka

Prasak u praskozorje

Šekovići su gradić. Najmlađi u Jugoslaviji s nezvanično zvaničnim statusom gradskog naselja. Možda takvo odličje datira od lani, možda i od preklani, ali je tek posjednljih godina značajno upotpunjen izgled ovdašnjih fasada. Redom, a bez pominjanja rijetkih starijih kuća, od ulaza iz pravca Vlasenice: plavilo Fabrike okova i pribora za namještaj, do nje nova benzinska stanica, pa predmeci nov, nova, novo, novi, nove uza sve nanizane objekte — hotel, pošta, bolnica, osnovna škola, obda-

nište, robna kuća, snek-bar, stambene zgradice i zgrade, prodavnica i banka, Fabrika »Mermer«, zgrade društveno-političkih organizacija, pogoni Fabrike »Elastik«, Srednjoškolski centar, stadion, kuće i kuće — podobro više od stotinu dobrih kuća, a na izlasku iz Šekovića: novi asfalt po novom putu ka Zvornicu i Tuzli. Kako je sve novo — i lijepo je.

A Šekovići nekad? Kakvi su bili Šekovići uoči 5. avgusta 1941. godine?

— Nekad — ništa! — jamče Šekovićani. — Ako nešto može biti to što je bilo. Zidane kuće: Manojlova, popa Save, još jedna i kafana s konačištem, dvije-tri šeperušice, brvnara za opštinsku upravu, a najveća — zgrada bivše austrijske kasarne, tadašnja žandarmerija.

Dakle, i: kasarna-žandarmerija.

Podnev, petoavgustovski, nije dočekala ta zgrada. Od zgrade — zgarište; svjedoči fotografija...

Napad je počeo prije zore.

U samo praskozorje oglasio se prasak bombe i odjeknuo kotlinom. Potom je zapucalo iz pušaka, pa pucnji ispunili dolinu rijeke Drinjače i počeli se odbijati od brda do brda, od uha do uha. Brzinom tog zvuka sljegao se narod u kotlinu — da pomogne ustanicima, koji, dolje, u Šekovićima, napadaju na izdatu Jugoslaviju jurišajući na bivšu kasarnu i tadašnju žandarmeriju.

— Baš tako, nagrnuo narod u svoju revoluciju... — veli Cvijan Ševkušić.

Napad je planiran za pet dana kasnije, ali

su ga Vojni štab za tuzlansku oblast i Sreski štab za Birač preinačili zbog prilika: petnaestak viđenih domaćina pohapšeno je i 5. avgusta su ih htjeli transportovati. Trebalo je ljude spasavati! To je značilo: oružanu borbu započeti pet dana prije.

U napad su krenule već organizovane desetine: Šekovićka, Brainačka i Strmička. A, kasarna na brisanom prostoru. Zato je razrađen napad: zdesna — grupa s četiri puške od Sunarićevog dućana, slijeva — grupa s tri puške od opštinske kuće, a na odstojanju — tri zasjede s po dvije puške, i zasjeda prema Vlasenici — s jednom puškom, radi oglašavanja opasnosti iza leđa. Sve u svemu, petnaest prvoboraca s puškama (petnaesta, usput zadobijena od razoružanog šumara) i četrdesetorica bez pušaka; bespuškari — s motkama, s kosama, jedan čiča i sa sabljom još iz austrijske soldačije.

Prvo je bačena bomba. Prije zore. U tri sata iza pola noći. To je taj prasak u praskozorje.

Devet dobro zaklonjenih ustaša i žandara pružilo je višesatni otpor, a kad je zaprijetilo da se ispuca ustanička municija — preostao je juriš. Bilo se razdanilo kad je kasarna pala i taoci oslobođeni. Pohvatana je i ustaško-oružnička posada. Zaplijenjeno osamnaest pušaka, dva sanduka municije i »izvjesna količina druge vojne opreme«. Odmah potom, na licu mjesta, pristupilo se rješavanju iskrslih vojnih pitanja: od naroda — onog što vele da je na-

grnuo u svoju revoluciju — formirane su nove desetine. Napisano je više pisama i poruka i razaslano na razne strane — s pozivom da se narod diže na svoj ustanak. Ali, svjedoče svjedoci i bilježe hroničari: odjek napada na bivšu kasarnu pročuo se brže od dolaska kurira u sela — brđani su prihvatili poziv pucnjave, pa sami krenuli u Šekoviće.

— Dotadašnje desetine nisu bile dovoljne da apsorbuju svu masu ustanika. Ljudi su sa svih strana prosto nagrnuli i sjećam se kako smo sve ove borce, bilo ih je više od 200, postrojili duž ceste i podijelili u desetine... — sjeća se politički komesar Oblasnog vojnog štaba za tuzlansko područje Cvijetin Mijatović, a Majo je tada prvi put otvoreno govorio u ime Komunističke partije, pozivajući ljude na ustanak i izlažući ciljeve borbe...

Istoričari su procijenili da u vojnom smislu napad na kasarnu-žandarmeriju u Šekovićima nije neki poseban poduhvat. Više sličnih i većih napada ustanici su izveli već narednih dana. Ali, prasak bombe u praskozorje 5. avgusta imao je veliku detonaciju. Bio je to početak narodnog ustanka u istočnoj Bosni, a Šekovići se potvrdili kao »vrlo podesna baza, van komunikacija, a ipak blizu njih, opkoljena sa svih strana zelenilom šume i u blizini velikih planina: Konjuha, Javornika, Javora«.

Šekovići su postali jedinstvena oaza u Evropi. Jer, okupacija Šekovića nikad nije izvršena. Ovdje nije uspostavljena neprijateljska vlast, a samo desetak dana u samim Šekovićima

zvanično nisu boravili partizani, ali su i tada neprijateljske snage brzo odbacivane, pa su svi ostali ratni dani i ratne noći Birča — da se upotrijebe riječi heroja Miloša Zekića — označavali slobodnu partizansku teritoriju i na njoj boravilo više od stotinu i četrdeset različitih partizanskih jedinica iz svih krajeva Jugoslavije, stvarane i u Šekovićima...

(1983)

Mladost na Andrićevom mostu

»A li predeo nije mogao da se priljubi uz most, ni most uz predeo. Gledan sa strane, njegov beo i smelo izvijen luk izgledao je uvek izdvojen i sam, i iznenađivao putnika kao neobična misao zalutala i uhvaćena u kršu i divljini.«

Andrićev opis odgovora i kontrasnosti Žepe naspram njenog okruženja. Čak i zimi, kad snijeg ukine sve suprotnosti i zavlada opšte bjelilo, u Žepi ni praške snijega. Župan kraj. Misir. Uokolo vrhovi brda po kojima samo ši-

šarika uspijeva. U Žepi niče sve što se zemlje dotakne. I duhan, i grožđe može, a tek šljiva! Doduše, najbolju među svim šljivama, žepsku, mori neka boljka, kuga li je — guba li je, ali se Žepom ne prestaju dimiti kazani i flaširati čuvena žepska rakija.

Esad Imamović i njegovi vršnjaci Galib Heljić, Juso Hodžić, Senad Pezo, Salih Vatreš jedva da imaju po trideset i koju ili im treba i do tridesete, a rukovodna su snaga sadašnje Žepe. Ima i stogodišnjaka, ali i mnogo, zaista mnogo mlađarije. I, to je ono što ovovremenog namjernika u drevnoj Žepi najviše impresionira — mladost.

Mladost kao jedina šansa opstanka starinskog mjesta i mladost koja već živi tu svoju sudbonosnu šansu, pa se stara Žepa s njome podmlađuje.

Žepa je sva u grotesknim kontrastima.

Po Žepi se i korzira, otprave korzira, asfaltom, a do Žepe (i od Žepe, naravno) makadam; tvrde i gudurave planinske ceste koje slute asfaltnu traku — da bi smanjila vremensku udaljenost kilometraže do ostalog svijeta.

Do Rogatice je četrdesetak. Do Han-Pijeska tridesetak kilometara. Iz oba gradića krenuo asfalt, pa zastao, a Žepa ga požuruje, Žepa ga silno požuruje i sva se na noge digla da se taj asfalt nastavi i sastavi s ono malko katrana na žepskom korzu. I sav mjesni samodoprinos namijenjen je asfaltu. Jeste, vele, to »sav« simbolično je, samo dvadesetak miliona dinara,

ali će pomoći i Rogatica, pomoći će i druga Žepa, sve tri Žepe će pomoći.

Druga Žepa i tri Žepe? Po popisu iz 1971. godine Žepa je imala više od šest hiljada žitelja. Po popisu iz 1981. godine Žepa nije imala ni tri hiljade žitelja. Sada Žepa ima i koju desetinu manje. Ono što je otišlo — izgradili naselje u Rajlovcu kraj Sarajeva i interno ga zovu Žepom. I za dva naselja u Rogatici kaže se da su Žepe. E, sve tri te Žepe trebale bi, računa se, pomoći četvrtoj, ovoj iskonskoj i pravoj da opet bude prva — da se prestane odlaziti a asfalt koristi za vraćanje zavičaju.

Sadašnji dolaznici u Žepu, oni iz teferiča, teferičlije ili turisti, dođu brodićima »Lotikom« i »Omorikom« koji kilometar ispod Žepe, na Slap, gdje počinje Drinsko jezero i gdje su kućice za kampovanje i gdje će se tek osmisliti pravi kamping; da bude kao na maketi. Maketa je, istina, u muzeju, ali je dio budućnosti jer se pretače u stvarnost. U istom muzeju, smještenom na donjem boju žepske Osnovne škole, ima i maketa velegradske četvrti s oblakoderima. Ostaće nejasno — kao za skelet pantera na Kilimandžaru — otkud takva maketa u podnožju planine Žep. Možda da djecu poduči koliko su gradovi ružni i koliko je Žepa lijepa!

Žepa je lijepa i zato što ima taj muzej. Izuzevši dvije makete, ostali eksponati — oko četiri stotine ih je — autentični su i čine zavičajnu zbirku kojoj je kustos nastavnik Mujo Kulovac a donatori su bivši i sadašnji đaci koji su iz magaza i s tavana ali i iz neposredne upo-

trebe ovamo dovukljali svakorazne bardake, ibrike, ćase, bakrače, mengele, salandžake, sinije, tepsije i ostale testije.

U velikoj pušnici, prvom industrijskom kapacitetu Žepe, odavno se ne suše šljive. Tu je otkupni magacin. Ali, ni industrija se nije predala. Samo koji korak ispod obataljene pušnice razbaškarile se novcijate hale prve žepske fabrike. Prozujale šivaće mašine i smijeh šezdeset Žepljanki. Istom počelo kursiranje, ali cure sve tako shvatile da se lomljenje igala s dvadesetak dnevno svelo na standardne tri-četiri, pa ovladale i najtežom radnom operacijom — prišivanjem rajsferšlusa. Šefovi tvrde da će se šestomjesečna obuka znatno prekratiti i da će radnice zasnovati radni odnos četiri mjeseca prije roka. Dakle, na startu je KUĆA DJEČIJE MODE u Žepi, kao pogon rogatičke konfekcije »Jasna«. Može se reći i KUĆA EVROPSKE MODE u Žepi jer će se odavde suknjice i pantalonice nositi u Sloveniji i Austriji; čak 150 hiljada takvih odjevnih predmeta godišnje. U izgledu je uvođenje druge smjene — s još šezdeset zaposlenih Žepljanki. Dalje, kad se ne bude samo šilo i prorade modelarnica i krojačnica, zaposliće se još petnaest.

Suvišno je raspredati priče o bivšim čobanicama dok spremaju miraz i čekaju priliku za udaju izvan Žepe, a sad im miraz radno mjesto i momci mogu da izvole njima na noge.

U bilježnici ostaje i to kako su žepska sela Purtići, Krnjići, Čavčići, Vrelo, Stop, Ljubo-

mišlje, Vrtače, Borovac, Laze, Mandrići, Mislovo, Vratar, Ribijoc, Polje, Slap, Pripečak, Kula i sama Žepa sva elektrificirana i da u svako vodi makadamski put, a većina ima i vodovode. I to da je taj Pripečak zauvijek prestao biti zvanično najzabačenije selo u Jugoslaviji. Nema prostora ni za ovdašnje kulturno-umjetničko društvo i njegovu novouigranu izvornu žepsku svadbu, s kojom će opet pobjeđivati na međurepubličkom takmičenju u Sjenici. Jer, neizostavno treba posjetiti ono po čemu je Žepa najčuvenija — most.

»Vitak i beo, sveden na jedan luk od stene do stene«, i sad je kao u Andrićevoj priči. I sad očima treba »da se priviknu na taj luk smišljenih i tankih linija koji izgleda kao da je u letu samo zapeo za taj oštri mrki krš, pun kukrikovine i paviti, i da će prvom prilikom nastaviti let i iščeznuti«. I sad se čini da su »obe obale izbacile jedna prema drugoj po zapenjen mlaz vode, i ti se mlazevi sudarili, sastavili u luk i ostali tako za jedan trenutak, lebdeći nad ponorom«. Sve je i ostaće kao u Andrića. Samo jedno nije kao u Andrića.

U Andrićevoj priči »ispod luka videlo se, u dnu vidika, parče modre Drine«. Sad se ne vidi. Andrićev MOST NA ŽEPI bio je pri ušću Žepe u Drinu. Sadašnji MOST NA ŽEPI odmaknut je uzvodno prije sedamnaest godina da bi se spasio od Drinskog jezera, pa primaknut lokaciji na kojoj se razvija savremena Žepa.

Što nije učinio drevni graditelj iz Andrićeve priče učinili su moderni neimari: ostavili su natpis da je »ovaj most, spomenik neimarstva 16. vijeka, ugrožen akumulacionim jezerom na Drini, prenesen ovdje sa ušća Žepe 1967. godine da i dalje služi pokoljenjima«.

Tako ostade most s imenom i znakom.

Andrić napisa: »Tako ostade most bez imena i znaka.«

Mostu ime izraslo iz Andrićeve priče a znak mu natpis o selidbi.

Mjesto na kom je počeo vjekovati MOST NA ŽEPI dolikuje staništu njegovog doskorašnjeg vjekovanja . . .

(1985)

Januarski makovi Pjenovca

Otkud makovi zimi na planini...

1.

Najveću zgradu u Han-Pijesku nazivaju Direkcija; u njoj smješteni upravni organi svih privrednih OOUR-a ove male opštine. E, u jednoj od nevelikog broja kancelarija te direkcije ima lijepa slika naivne slikarke iz Hlebina Ružice Šolaje — ulje na staklu koje simbolizuje dešavanje u Ružinoj vodi kod Vlasenice na dan 20. januara 1942. godine: borba kojom su partizani razbili veću formaciju neprijateljske

vojske a to bila i posljednja pobjeda Čiče Romanijskog. Negdje, na nekoj izložbi, vidio sam i sliku Ružice Šolaje »Makovi iz Pjenovca« — ulje na staklu koje simbolizuje događaj koji je takođe vezan za Čiču Romanijskcg a koji se zbio dan kasnije u odnosu na inspiraciju prvopomenute slike. Na ovoj slici nevješto, ali žestinom talenta, naslikana je mala rijeka kroz Pjenovac i po njenim brzacima mnogo makova.

2.

Po tom događaju, zbog kog je slikarka u Stupčanicu — usred januara — bacila bukete crvenih cvjetova, Pjenovac je postao istorija. Do tog 21. januara iz 1942. godine za Pjenovac se nije znalo. Bio je tek puka željeznička stanica na šumskoj pruzi između hanpjesačkih balvana i zavidovićkih testera, a rijetko je ko znao i za tu prugu. Pruge odavno nema i u Pjenovac se stiže asfaltnim putom od Han-Pijeska, i dalje kroz gustu šumu četinara, pa se šuma najednom raskriljuje i u sebi razotkriva neveliku kotlinu koja predstavlja Pjenovac.

3.

Stojim na uzvisini, iznad Škole, kraj samog spomenika, s Hajrudinom Imamovićem. Sagovornik je sredovječan, ali je dugo nastavnikovao u Pjenovcu i mnogo slušao pa đacima pričao o tom događaju od prije četrdeset i dvije godine. Rukom pokazuje svoje riječi: »Eno, s one, s one i s one strane napali su Nijemci s elitnim skijaškim jedinicama nakon što su im četnici prokazali partizane«, »Tamo, gdje je

kotlina, ima otvor — uz staru prugu i jedino se moglo izbjeći iz ovog kotla, ali je napad bio munjevit«, »A, eno, na onom mostiću, baš na tom mjestu, skončan je život Slaviše Vajnera Čiče«.

4.

Prošle godine, 21. januara, a četrdeset i jednu godinu poslije otkako se u Pjenovcu računa od tog datuma, stajao sam na tom mostiću po Stupčanici s profesoricom Slavkom Vajner, koja se sa Slavišom Vajnerom vjenčala 9. 9. 1929. godine; zanavijek. Herojeva supruga je zagledala na sat. Izustila je: »To je bilo u deset sati i trideset minuta«. I ja sam pogledao na sat: Bilo je deset sati i trideset minuta; baš. Vršnjakinja svog muža, osamdesetogodišnja starica, izvadila je rubac i brisala suze iza naočara. Meni pisaljka nije htjela pisati; bila ledena studen u Pjenovcu. Kažu da je one zime bilo gore.

5.

Nekidan, kaže mi Hasan Helja, predsjednik Opštinskog komiteta Saveza komunista u Han-Pijesku, da je Pjenovac najaktivnija hanpjesačka mjesna zajednica. Dvije važne akcije i u tek minuloj godini: ostalo još ni pesto koraka makadama pa da svih dvanaest kilometara pjenovačkog puta bude asfaltirano, a druga — utrnuta i zadnja petrolejka; zaselak Rečica elektrificiran. Helja još priča o akcijama na pravljenju putova i vodovoda za zaseoke, o novom objektu PTT, koji je i tehnikom opremljen, te će se, uskoro, Pjenovac sa svijetom

povezati telefonima. I tako dalje; što se tiče sadašnjih akcija. A i već nekoliko godina ne jenjava aktivnost Pjenovčana, pa im je Republička konferencija SSRNBiH 1979. godine dodijelila Povelju samoupravljanja, a trud dvije i po hiljade Pjenovčana valorizovan je i Devetoavgustovskom nagradom, najvišim priznanjem Han-Pijeska. Među pjenovačkim značajkama svakako je Osnovna škola. Ispred nje biste trojice ovdje poginulih narodnih heroja — Slaviše Vajnera Čiče, Milana Ilića Čiče i Dragančeta Pavlovića. Škola nema ponavljača. Ali, u Pjenovcu ispred svega ističu želju da grade spomen-dom »21. januar 1942. godine«, s muzejom, bibliotekom, kinom i omladinskim klubom. Projektant će biti arhitekta svjetskog glasa Nebojša Vajner, sin profesorice Slavke Vajner i inženjera Slaviše Vajnera. Tim domom bi se čuvala uspomena na datum po kom će se zvati, a društveno-političke organizacije Han-Pijeska i šireg regiona iskazale su podršku gradnji.

6.

Iako je odveć mali, Pjenovcem dominira spomenik s crvenom petokrakom zvijezdom ispod koje su riječi: »U ovom mjestu 21. januara 1942. godine poginula su tri narodna heroja i pedeset i devet proletera Petog šumadijskog bataljona Prve proleterske brigade«. Dakle, i ovdje je — u njedrima Javor-planine i na domaku Romanije, poginuo bataljon cio; kao na Kadinjači, kao na Sutjesci, kao; bataljon Prve proleterske, Šumadijski, a s Šuma-

dincima bili proleteri iz svih krajeva ove zemlje, iz prvog stroja prve u istoriji opštejugoslovenske vojske.

7.

Pjenovac je ovih dana u svom ruhu. Kao nevjesta. Sav u bijelom. Zapao planinski snijeg kakav proljeće ne istopi i koji ostane do ljeta. Cjelac snijeg do iznad pojasa biće i ovog 21. januara proprćen s raznih strana, jer se u Pjenovac sliježu marševske kolone iz Vlasenice, Han-Pijeska, Sokoca, Rogatice, Olova i Šekovića na »Čičin memorijal«. Tako je od prve zime u slobodi, pa je »Čičin memorijal« vječno spominjanje hladnog jutra mećavom zavijanog sela u kom je prosuta krv po snježnoj bjelini, vrlo mnogo krvi i ta krv pretočila svoju boju i onim crvenim makovima na slici Ružice Šolaja.

Otuda makovi nasred planine i usred zime...

(1984)

Ćup iz bajke o Alibabi

Prava mudrost je ući u Fabriku ukrasne keramike premda je u samom centru Bratunca. Teško je pronaći vrata. A i da se ne povjeruje da se u toj, najružnijoj bratunačkoj zgradi izrađuju najpoželjniji keramički ukrasi. Ukoliko kupac i nije upućen u vrednovanje valjan trgovac — na primjer, u Ljubljani — sam će mu se pohvaliti izborom ukrasnih predmeta od keramike izrađenih u Bratuncu. Jednostavno, Bratunac je garancija kvaliteta.

— Vrijednost naše opreme i čitave ove

zgrade nije ni deset miliona... — smješka se direktor Zoran Okanović, ali dodaje da planirana vrijednost ovogodišnje proizvodnje premašuje rečenu brojku za više od pet i po puta, a po tom podatku bratunačka fabrika se ubraja među vodeće u svojoj grupaciji, dok je u Bosni i Hercegovini bez premca; jedina.

U stvari, Fabrika nosi naziv OOUR »Upotrebna i ukrasna keramika«, iako su naizgled, svih stotinu najraznovrsnijih artikala — ukrasi, što oni uistinu i jesu, a prvi dio naziva (»Upotrebna«) više predstavlja zakonsku doskočicu. Jer, prije više godina — a da bi se zaustavila poplava »ukrasne« keramike iz Italije — donijet je propis o uvođenju poreza na promet ove robe u procentu koji je za samo tri odsto manji od udupljavanja prodajne cijene u odnosu na fabričku. U međuvremenu smo bivali plavljeni drukčijim uvoznim kičom, ali je domaćim proizvođačima ukrasne keramike ostalo u nasljeđe zakonsko ograničenje. Naši ljudi su se dosjetili jadu pa su svoje proizvode nazvali ukrasnom keramikom. Niko i ne može poreći da upotrebnu funkciju nemaju bokalčići, bardačići. ćupovi, vaze, pepeljare, zdjele — sve to i šta sve još ne u najrazličitijim kombinacijama, ali — imaju i ukrasnu namjenu. Isto važi i za keramičke elemente na lusterima, zidnim i stonim satovima, lampama; to Bratunčani izrađuju za potrebe velikih proizvođača satova i lustera. Međutim, sve je to, ipak i samo, ukrasna keramika s umjetničkim pečatom, iako poreznici ovakvo svjedočenje ne mo-

gu iskoristiti jer su svi ti ukrasi, eto, upotrebljivi!

Ustranu, najzad, formalne finese. Ljepše je iznijeti bar pokoji dojam iz ove male fabrike, u kojoj se sve odvija ručno, te je svaki proizvod unikatan. Automatizacija nije zastupljena, pa se za samo nekoliko minuta šetnje radionicama natenane pređe dugi put nastanka lijepe vaze, čija je trajnost — ništa manje — pet hiljada godina; zagarantovano!

Osnovna sirovina — ilovača zvana kaolin doprema se iz rudnika udaljenog samo tri kilometra i miješa se s glinom (dopremljenom čak iz Koceljeva), mermernim brašnom, staklenim kršom i staklenom vodom (sve se nabavlja u Jugoslaviji). Smješa se lije u kalupe, prirodno suši, umjetnički boji i, na kraju, ispeče, da bi postigla hidroskopnost stakla ili porculana.

U Bratuncu bi za prethodni pasus kazali: starinska tehnologija, premda je termin »tehnologija« za ove prilike odveć moderan i sve je podređeno spretnosti i smirenosti ruku. Otuda je i svako radno mjesto opipljivo (i u prenesenom, a i stvarnom značenju). Ipak, najosjetljiviji je posao modelara:

— Kalupe stvaram već dvanaestu godinu. S kreativnog crteža u gips pretačem modele, a njih u višedjelne gipsane kalupe — veli majstor Milisav Nenadović, koji je završio srednju keramičku školu zajedno sa Savom Simićem, sadašnjim glavnim kreatorom.

Simić je akademski vajar, ovdje primije-

njeni umjetnik, osvjedočen i time što je bio autor dviju štafeta mladosti — one koja je Titu uručena 1977. godine i one koja je nošena pet godina kasnije. U Bratuncu je izradio stotine i stotine idejnih rješenja za isto toliko ukrasa, ali kategorički kazuje (nakon što mu je natuknut i onaj njemu dobro znani podatak o pedesetvjekovnoj trajnosti ukrasne keramike, time i njegovih kreacija):

— Asortiman je podređen ukusu potrošača, a nosi zlo kiča. Moje je da prokrijumičarim umjetnost. Ostvarićemo i galerijsku vrijednost, ali će ostati bez prođe. To je zakon tržišta, a ovo je fabrika. To sam lako shvatio i teško prihvatio, pa mi je preostalo da iskorjenjujem čisti kič (imitacije i lažna savršenstva), ali i da svjesnom kiču podvaljujem umjetnost!

Zato što je Simić uglavnom ostvario prevagu umjetnosti bratunačka ukrasna keramika je i najtraženija — baš zbog estetske vrijednosti, čemu treba pridodati osvjedočeni mehanički kvalitet, ali i onu (poreznički!) upotrebnu vrijednost. Otuda ova fabrika uopšte nema magacin i proizvodi direktno za pultove velikih robnih kuća, ali je kupuju i iz Prilepa i Kičeva, gdje postoji keramička industrija.

— Imamo 110 radnika, među kojima desetero čini režijsko osoblje, a njima pribrajamo i dva električara i tri bravara. Jeste, dešavalo se i da promašimo, ali stopiramo takvu proizvodnju! — objašnjava tehnički direktor Amir Ljubović ovladanost tržištem, pa se i nije desilo da zapadnu u nevolje kakve prate matič-

nu Radnu organizaciju »Kaolin«, čije su nedaće sa sanitarnim pločicama pregoleme. — Naš mali OOUR je u odnosu na 1981. godinu uduplao proizvodnju, dok je omjer prošle i pretprošle proizvodne godine — 3 : 1.

Neizostavno treba navesti da će proizvodnja u idućoj godini biti čak pet puta veća od ovogodišnjeg plana! Znak čuđenja razjašnjava činjenica da Fabrika treba da se preseli. U novim prostorijama stare radnike (uz sedamdesetak novih) dočekaće automatizacija. Tu će već potpuno adekvatan biti termin »tehnologija«. Proizvodi će se nazivati imenima keramičkog posuđa, šoljicama za kafu i ostalim servisima za ostala pića i ića. Ipak, dio sadašnje idile biće očuvan s dijelom starog-sadašnjeg pogona, u kome se, eto, može vidjeti i ogromni lijepi ćup, kao stvoren za skrivanje Alibabinih hajduka.

— Potpun pogodak! — kažu bratunački velemajstori ukrasne keramike. — Taj ćup je načinjen po mjeri bajke »Alibaba i četrdeset razbojnika« ...

(1984)

Balade limenog pijetla

To je bio zvuk

Čovjek je rekao:

— Pet ćevapčića i rakijicu!

Reporter nije mislio na reportažu.

Nekidan, sedam-osam mjeseci od njenog začetka, učinilo mu se da je priča iznenada ispisana. I, evo je prepisuje.

Počelo je zimus. Ili jesenas. Kiše su lile, pa se nije moglo razabrati koje je godišnje doba. Baš kao što se završilo ovih dana, u kojima su kraj proljeća i početak ljeta bili neraspoznatljivi.

Mjesto pripovijedanja — neka sarajevska kafanica. Jedna od mnogih, tihih, malih kafana Sarajeva, sa pet stolova i još tolikom bašticom. (Te kafanice su izgubljene u sivilu nebodera ili u njihovom betonskom prizemlju. One imaju stalne goste i za njih ostali svijet ne zna i ne posjećuje ih, ali sazna i uđe u njih nepredviđeno — pogotovo kad pljusak natjera čovjeka da potraži utočište).

Baš je pljusnulo nebo. I baš jedno prazno mjesto za stolom u ćošku. (Takvi stolovi imaju samo dvije stolice, od kojih je samo jedna zauzeta i na njoj se neprimijetno smjenjuju nestalni gosti, koji isto tako neprimijetno pojedu pola porcije ćevapčića i ispiju pola deca meke).

Čovjek se vrpoljio, očekujući konobara s narudžbom. Očito mu je falila cigareta, ali ga je kišurina sprečavala da ode do kioska preko puta. Ponuđen »moravom«, čovjek se obradovao pažnji i zapodjenuo priču. Saznavši da su bliski zemljaci — otpoče zapitkivati za neke davne ljude. Nije bio u tom kraju pedesetak godina, a sagovornik se, opet, nije mogao sjetiti zapitanih imena ni iz slušanja o prošlom. Pa, valjda ganut sabesjednikovom mladošću i podstaknut kišom, koja i mori i rasplamsava uspomene, sijedi čičica otpoče pričanje o sebi, sve više — stisnutih očiju — gledajući u duhanski dim, sve manje obraćajući pažnju da li se prati njegovo kazivanje.

Iz bosanske je ravnice. Uz Savu. Ne pamti roditelje. Neki dobri i strogi obućar uzeo ga je za šegrta. Učio je zanat i izučio zanat, ali je

radije pjevao u horu, a i svirao u horskom orkestru. Tamburicu. Malo pomalo, pa je zaboravljao zanat, a vičniji bivao muziciranju. Ono mu postalo i ljubav i posao. Prvo po svadbama, pa terevenkama, po vašarima, pa — i svoj orkestar stvori. Sve delija do delije i svaki u duši osjeća zvuk, titraj u srcu; tako mora biti da bi svirku prihvatio onaj koji je sluša.

On sa primom. Jeca tamburica.

Dogurao je i do kapelnika u čuvenom beogradskom hotelu »Moskva«. Prva tamburica i prvi čovjek orkestra. Ukinđurene gospoje, ukočeni oficiri, uvažena preostala gospoda, raspojasani pjesnici, a svi izgube svoju važnost i svoje obilježje kad njegov prim zatreperi, zacinca, pa orkestar prihvati. I pjesmu zapjevaju svi zajedno, i pjevačica, i orkestar, i gosti. Bećarac, slavu mu njegovu, pa poskočice, čardaš, sevdalinke. Milina. Da se rastopiš. A tek cure za kapelnikom!

On zapikao Mađaricu. Pjevala s njim. Glas joj drukčiji od slavujevog, jer je podsjećao i na cvrčka.

Bi se i oženio. I ona udala. Ali, ne dade njegova sestra.

Došla za njim u Beograd i kraj takvog brata postala značajna. Ljubakala se s oficirima, pa se uštapila, upeglala se, navukla na golu dušu ne znam ti kakve haljinke.

— Jok, braco! — vrisnula mu takva sestra. — Pevaljkom da se ženiš! Mene, vaku, da brukaš! Srami se! Sestru da zastiđuješ! Nikom da kažem ni da te poznam: Šta bi rekli da čuju

da mi se brat ženi pevaljkom! Jok, braco!

Bi po njenom.

Ona pevaljka pobježe od tuge. Šta je i mogla. Nikad se više ne vidješe.

On osta uz prim. Osta tuga. Golema; i zbog sestre i zbog djevojke.

Ni sestru više ne vidje. Baš tada ode negdje, s nekim, za nekog iz priželjkivanih visokokotirajućih krugova.

A on s primom.

Rasturi se orkestar.

I dalje s primom. Po kafanama, sve niže, po vašarima, svadbama, sve niže, do svirke kad se nekom sinčić rodi.

Pad nije ni primjećivao. Bio je i dalje kapelnik; sebi, orkestru jednog prima, koji mu je bio kao nerođeni sinčić, kao Mađarica, kao dobri obućar iz djetinjstva, kao žal za sestrom. Nabavio mu futrolu. Po narudžbi. Sedefasta kutija. Lijepo očisti tamburicu, izmiluje je, stavi pod jastuk, a ona ga uljuljkivala u san.

Nešto penzijice, nešto kane i na prim; zauhar i dovoljno.

Jednom mu zatreba koja parica više. Zbog nekakve takse, bolesti, čega li, ne sjeća se. I — prodade stari prim.

Reče kupcu da mu ga daje samo ako dozvoljava da ponekad navrati i vidi prim. Neće ni svirati, ni milovati ga, samo - maličuk - da ga vidi.

Kupac bi mušterija da otkupi i futrolu, dao bi za nju kao i za prim; ne dade je.

— Taj se čovjek začas nasiti mog prima.

Prodade ga. Ili ga razlupa. Ja futrolu izgubih... — iskrile su starinine oči i usne mu se krivile, pa se naglo diže iza stola.

Ostade pet ohlađenih ćevapčića i čašica nedopijene rakije. Čovjek ode, nekud, po kiši.

Nekidan, kažem, opet zbog kiše, zadesih se u istoj kafanici. Starog primaša ne bi. Ne navraća više, kažu, možda je odselio, možda. Nema ga, a njegova priča treperi u ušima. Kao da je bila samo zvuk.

Ili, jecaj tamburice...

(1976)

Bosanska ljubav engleske ledi

Vlasenička mahala Kruševik, onaj njen predio zvani Lager, bila je prije pedeset i koju godinu svojevrsni Vimbldon i u Vlasenici se igrao tenis!

U iznenadnom i veoma prijatnom susretu sa najstarijim od braće Sušića — Džemalom (koji je, kao i književnik Derviš, profesor doktor Hasan i doktor Huso, rođen u Vlasenici), uz kafu u kafani kod Uzeira, saznao sam niz zaboravljenih detalja, pa i taj o tenisu, a i pojedinost da je Vlaseničanin Mustafa Avdagić

bio čak teniski prvak Bosne i Hercegovine.

— I ja sam čuo da je o tome pisala beogradska štampa 1926. ili 27. godine. Pobijedio sam u singlu na takmičenjima u Zenici, Sarajevu, Banjoj Luci, pobijedio sam, mislim, i Geca i Kalmana... U Vlasenici smo imali tenis-plac uz zgradu stručne škole koju je osnovala gospođa Dikinson. Ona je ovdje donijela i tenis, ping-pong, fuzbalsku loptu, pokrenula organizovano bavljenje planinarstvom — kazuje Mustafa Avdagić, sada 75-godišnjak.

Mustafa Avdagić, u potankom razgovoru, s poštivanjem pominje gospođu Dikinson, govori o njenoj plemenitosti i odricanjima, pa se nije moglo odoljeti i ne zapisati čudnu priču o toj čudnoj ženi.

Mis Dikinson, u stvari, ledi, zbog vremešnosti, bila je velika dama iz visokog engleskog društva. Govorilo se da je u srodstvu sa kraljem Džordžom Trećim, a brat joj je bio lord. Ta bogata i plemenita žena bila je, uz prvi svjetski rat, u ekipi Crvenog krsta, a završetak rata zatekao je u Italiji. Bila je suočena sa strahotama rata i bila su joj poznata i stradanja na našim prostorima, pa je htjela da pripomogne na svoj način. U zapadnosrbijanskoj varošici Ljuboviji okupila je četrdesetero djece, siročadi bez majke i oca, i riješila da ih izvede na put, da im ublaži samoću i nesreću i dadne hljeb u ruke, odnosno da pokrene zanatsku školu koju će ta djeca pohađati. Tragajući za podesnom zgradom, ledi Dikinson je načula da takva postoji u Vlasenici. Tako je i zakupila

austrijsku kasarnu, podignutu na temeljima turske vojne utvrde. Pošto je platila da se kasarna opravi i kad je to učinjeno, ledi Dikinson je dovela majstore i vaspitače i onaj buljuk djece iz Ljubovije. Djeci je sve bilo besplatno: konačište, hrana, odjeća, školske knjige, cjelokupno izučavanje zanata. U slobodnom vremenu igrao se fuzbal, ping-pong, upražnjavalo skautstvo, igrao tenis.

Gospođa Dikinson je željela da pomogne i ovom kraju Bosne, pa je sreskom načelstvu pozajmila hiljadu funti sterlinga u zlatu za izgradnju sanatorijuma kod Han-Pijeska, a od sreskog predstojnika Taneta Krstića tražila četvero ovdašnje djece, dvoje Muslimana i dvoje Srba, da i njih podući zanatu. Krstić je odredio da to budu Mustafa Avdagić, Avdo Imamović, Vlado Ostojić i jedan dječak od Han-Pijeska, čijeg se imena Avdagić više ne sjeća.

Stara dama, bilo joj je šezdesetak godina, organizovala je razne priredbe, a dobit je išla u dobrotvorne svrhe. Inače su njeni štićenici izučavali stolarski zanat, ali je gospođa Dikinson insistirala da se drvo oplemeni bosanskim folklorom, pa je namještaj bio izuzetno lijep, umjetnički bojen, tapeciran narodnim rukotvorinama. Ledi je nabavila mebl-vagon i proizvode i rukotvorine pokazivala na pokretnim izložbama. Bila je iskreno zaljubljena u svoj rad i u ovo podneblje, srećna što njena djeca srećno rastu.

Ali, ovdje se desio obrt, nimalo rijedak u navikama sitnih ljudi, zavidnih i lukavih zbog

onoga što drugi čine, pogotovo ako je tuđin u pitanju. Tako se i našao neki pakosnik koji je podmetnuo požar u žandarmeriji što se nalazila nadomak stručne škole. Sumnja je pala na štićenike engleske dame. Takve paljevine su učestale, sumnja se razbuktala, pa je gospođa Dikinson — prevarena i u tome što nije izgrađen sanatorijum, niti joj je novac vraćen nego proćerdan — poprilično razočarana napustila Vlasenicu.

Svoje đake i svoju školu preselila je u Travnik. I ovdje je nastavila s prosvjetiteljskim radom. Pokrenula je tečajeve engleskog, francuskog i njemačkog jezika, a i dalje je, s namještajem i bosanskim narodnim rukotvorinema, obilazila svjetske metropole, London i Pariz, na primjer, priređivala izložbe ili učestvovala na velikim izložbama i svijetu pokazivala dio iz raskoši ljepote zemlje bosanske.

Jednom prilikom, dok je učestvovala na izložbi u Zagrebu, specijalnim vozom došao joj je u posjetu brat lord Dikinson i uspio je nagovoriti da se u starosti ne lomata po tuđem svijetu.

I — ona je otišla u domovinu; teška srca, ali je napustila Bosnu, najveću ljubav svog života.

— Ja sam položio stručni ispit iz modernog stolarstva iz masivne bukovine po narodnim motivima i završio tečaj njemačkog jezika. Jedno vrijeme sam radio kao nastavnik u školi mis Dikinson u Travniku. Zvali su me i za nastavnika u sirotištu u Sremskoj Kamenici, ali je nostalgi-

ja bila snažnija. Vratio sam se u Vlasenicu 1932. godine. U međuvremenu su svi oni nekadašnji siročići iz Ljubovije odrasli, završili zanat, dobili dobra namještenja. Mis Dikinson više nikad nisam vidio. Ona mi je više puta pisala. Slao sam joj med u teglama. Umrla je u svom Londonu uz drugi svjetski rat — zaokružuje kazivanje Mustafa Avdagić.

Njena Vlasenica i njen Travnik ničim se nisu odužili ledi Ani J. Dikinson...

(1978)

Nešto u betnju

Ispričao mi jednom jedan koji zna pričati čudnu pričicu o svojoj promašenoj ljubavi. Naizgled je to kazivanje obično.

Bio se, taj, i baš u Sarajevu, zagledao s nekom djevojkom. Ona nije bila Sarajka, nego je u Šeher stigla da bi studirala. Ne sjećam se baš da li reče arhitekturu, medicinu ili građevinu; uglavnom, fakultet joj je prema Koševu, pa je, sigurno, jedan od ta tri studija, jer nije studirala stomatologiju. I to su se dobro zagledali. Činilo se da će ljubav biti čvršća od us-

putne studentske. Ali, uzvišenim osjećanjima usprotivila se prosta činjenica što on podugo nije znao njeno pravo ime. Upamtio joj je prezime, u pričanjima mu je ona rekla i imena svojih ukućana, pominjala i komšiluk, ali je nju oslovljavao nadimkom, misleći, valjda, da joj je to jedino ime ili uopšte ne pridajući značaja još i tome kako se djevojka zove. Bar je ime u pravoj zaljubljenosti nevažno. Međutim, bilo je prevažno; presudno.

Slučajno, možda u indeksu, na ličnoj karti, na nečem, uglavnom: ustanovio je njeno ime i ljubav se u njemu rasplinula, prestao je viđati i lijepa veza je prekinuta.

Djevojka se, naime, zvala Habiba, on je bio iz Vlasenice, a to objašnjava sve.

Ovdje je kraj pričaočeve priče i odavde se počinje razjašnjavati prethodna rečenica.

Nijednoj vlaseničkoj učiteljici nijedno dijete ne odaziva se na ime Habiba, niti se tako zove ijedna djevojka u ovom gradu, ni sredovječna žena, tek pokoja dobro starija ili starica, ali i ona čvrsto zaklonjena za muževo ime, po kojem voli da je zovu Muhamedovicom ili Safetovicom, jer — kad je njeno nadjenuto — to Habiba je bilo veoma lijepo ime, a one nisu krive što se kasnije izmetnulo, pa zašto da trpe porugu.

A Habiba i jeste mnogo lijepo ime. I lijepog značenja: odgovara riječima Dragana, Voljena, Mila. Ali, počesto biva da se ime identifikuje s osobom kojoj je nadjenuto, pa, u zavisnosti od osobina te osobe, sudimo, pogrešno, i o ljepoti

i prikladnsti imena. Tako je Habiba postalo nepoželjno i — prešutnim dogovorom — zabranjeno ime, iako u Vlasenici više nema te žene. Ima nekoliko proljeća kako je nema.

Umrla Habiba.

— Našli je u bolnici. U hodniku, na klupi do vrata. Došla da tu prenoći. Smrt je dovela. A nikad kod doktora nije bila. Šta ćeš, de.

Toliko rečeno, i još mnogo puta to i malko drukčije ponavljano je malim gradom. I svi bi poslovi i pričanja stali da se izrekne:

— Umrla Habiba. Da ne povjeruješ da i ona može. A, može, vidiš. Šta ćeš, de.

Na takav način je umirala nekoliko puta. Glas je, dakle, bivao lažan, neko ga u šali izricao, drugi neko primao novo za gotovo, što je — već — bivalo sasvim dovoljno za temu. Pa bi se Habiba iznenada pojavljivala, vraćala se sa svojih besprestanih turneja po susjednim selima i susjednim opštinama, i svojom pojavom dokazivala da je živa, dobro živa.

Priča o Habibi je, u stvari, ona priča o suvišnim i ničijim ljudima svih i svačijih prostora. To je, naravno, onaj lik koga je u našoj literaturi najbolje Ivo Andrić ovjekovječio u Salki Ćorkanu, koji je ničiji i svačiji, o kome niko ne vodi računa i o njemu se svako brine, koga niko ne primjećuje i koji je svima na umu. To su ti ljudi čije je življenje — na neki način ili u nekom trenutku njihovih lomova i prevrijanja — žigosano i koji su osobenjaci i o kojima njihova zajednica u pravo vrijeme nije preduzela pravu brigu, a kasnije činjenim poku-

šajima mnogi su započinjali drukčije življenje, ali su poneki ostali pri upornom nastojanju da odžive onako kako su svikli. Tako i vlasenička opština nije da nije pomagala Habibi, ali bi ona već istog dana skidala nove i oblačila svoje stare haljinke i nastavljala sa skitnjama. Neki od predsjednika opštine dao je da joj se izgradi kućica u mahali Šuljkovići. Izgrađen je kućerak, od čerpića, ali, nekako, lijep. Habiba se odatle iselila već prvog dana. Ili se, nisam siguran, nije ni useljavala. Dobro se sjećam da je navraćala pred svoju kuću u Šuljkovićima kad je u njoj nastanjen posljednji telal Ibran Komita, da bi se svađala s Ibranom što joj je preoteo kuću, iako joj Ibran nije preoteo kuću, ali je Ibran imao jak glas i mogao se dobro svađati, pa se dizala golema galama, što je Habibi pričinjavalo radost.

Kazuje da je u mladosti bila lijepa, čak: ljepotica. Uz to, i iz dobre kuće. Mora da je u njoj, nekad i zbog nečeg, došlo do strašnog sloma, do lomljenja u duši i duše. O tome se tek pomalo znalo i više nagađalo, ali i to samo uzgred, jer su je i stariji zapamtili onakvom kakva je provela najveći dio svog života: stara, povijena, natruljana odjećom i vazda s dva štapa u rukama; i s betnjom na leđima.

Prava namjena njenih štapova bila je u tome da joj ih djeca otimaju, ukrašavaju ih i stvaraju viku od riječi: »Hu-hu«, što je bilo imitiranje piska lokomotive.

I to zadirkivanje s »hu-hu« takođe je bilo čudno jer kroz Vlasenicu nikad nisu prošle

vozne šine, pa ni lokomotiva zahuktala.

Na »hu-hu«, Habiba je stvarala gungulu, tražila štapove i vrištala, mijenjajući psovke i zaboravljene riječi davno učenih molitvi.

Zadirkivanje u Habibu, zvano z a r i j e v a n j e, prošle su generacije i generacije vlaseničke dječurlije. Kad bi djeca poodrasla — bilo ih je stid, pa su prestajala, ali su dorastala nova dječurlija. I tako u nedogled. A bez »hu-hu«, otimanja štapova i galame oko toga — jedino nije mogla baš Habiba. Ako bi je djeca ostavljala na miru, ona bi prolazila kraj njih, prkala im i mamila ih, sve dok se ipak ne bi razleglo njeno: »Pomagaj, oteše mi štap!« i dječurlije: »Hu-hu! Ide voz preko Šuljkovića, vozi Habibu Truljića! Hu-hu, Habiba!«.

Štapovi su Habibi služili za pridržavanje betnja, a betanj bio najveća tajnovitost Habibinog življenja. Veća i od one tajne kad bi stari ljudi potpucavali djecu da zarijevaju Habibu, a Habiba im odgovarala: »A dobra sam vam bila dok ste me jeavali«. To se i moglo dokučiti, šta je to što su je oni, nekad, jer bi uvaženi starci naprečac umukli. Uostalom, svi ti davni ljubavnici su, i svi redom, poumirali, a betanj na leđima ostajao.

Betanj?

Šta li je bilo u Habibinom zavežljaju...

Zlato u betnju? Pare, istruhle od nošenja, u betnju? Vuna, vunu je preprodavala, u betnju? Hrana u betnju? Mađija u betnju?

Ništa od tog, niti od bilo čega drugog.

U jednoj magazi, u mahali Kruševik, naslonjenoj na mahalu Šuljkoviće, Habiba je odla-

gala betnjove. Nije bio samo jedan. To se raščulo. Pola magaze bilo je ispunjeno betnjovima. Dječija radoznalost ih je razvezala U prvom nije bilo ništa. Ni u posljednjem. Svaki betanj bio je samo najobičniji zavežljaj, smotuljak starih krpa. Samo, što bi se reklo, trulje. U svakom betnju bilo je samo — ništa.

Ili, ipak, nije bilo tako. Habiba nije mogla, godinama, prtiti ništa, moralo je biti nešto, premda se to nešto sastojalo samo on toga ništa.

Bilo je, bilo je nešto u tome ništa. Nečeg je moralo biti.

Nešto u betnju!

Stvarno, više nema nikakve sumnje: nema više Habibe. Zaista je nema, otprave umrla i neće biti prevare. Proljeće je opet, bilo, izbeharalo bagremove po Vlasenici i Habiba se nije pojavljivala, zglaisala, a nešto ne znam kolika je bila dženaza, iako se u malom gradu sve zna i raščuje, pogotovo za smrt.

Habibinom smrću, povlačenjem s jedine istinite pozornice, kakvu jedino teatrolozi uvijek ne nazivaju životom, umnogome je odumro i jedan dio bivše Bosne. I dobro je, to, što je, to, tako. Ali, Vlasenica će, ipak, u praznini koju je Habiba ispunjavala tek bez nje osjetiti tu prazninu; bar ili tek — kao ono nešto u betnju . . .

(1978)

Balada o limenom pijetlu

Sljegne se svijet iz deset opština u Vlasenicu.

Sve se ostavi. Zbog jednog dana i noći uoči njega, zbog prodaje stoke i obuvanja i odijevanja čeljadi, zbog poslova svekolikih i korisnih, ali najviše poradi dernečenja i meraka. Dvaput godišnje: s kraja proljeća — kad je trešanja u izobilju i s početka jeseni — kad se ovdje pojave Srbijanci sa grožđem i Semberci sa paprikama za turšiju.

Šta se šargija pazari, koliko puta pjevaljka zanjiše kukovima i tresne njedrima; pa papir-

nate ruže, ringišpili, orašnice, đinđuve, džidže! — koliko bi još slikaru trebalo drečavih boja da dočara vašar! vlasenički, ili neki u šezdesetak opštinskih mjesta u Bosni i Hercegovini koja su za kuću veća ili manja od Vlasenice. A ta bi slika već sada mogla da bude uspomena na jedno vrijeme, na lijepi i davnašnji običaj naše provincije. I mada se bosanskohercegovački gradići teško odriču svojih tradicija, mada ne priznaju njihovu prolaznost, mada je taj vašar mnogima i mnogima u srcu — vašar u malom mjestu je mrtav.

Vrijeme je pregazilo jedan adet s patinom vjekova koji nam je sada kao onaj miris kad nena otvori seharu da pokaže unučici svoje djevojačko ruho, a njega moljci izgrizli i sobu zapahne zadah kakav ima prašina pri rušenju starinske građevine.

Nekidan bi vašar u Vlasenici.

Grmi iz zvučnika: »Hasiba Hadžirina, iz Šadića, pozdravlja majku Hadžiru, sestre Huriju, Hamšu, Hafizadu, Hanku ... sestru Hikmetu u Bratuncu i brata koji se sada nalazi na radu u Deutchlandu i želi im sve najbolje na ovome svijetu i današnjem danu!«. Pa zatrešta: »Mešaj, Ćićo, ovo jedna banka« — grmljavina, pucaju uši. Hasiba i njena familija — bez sestre u Bratuncu i brata u Njemačkoj — stisli se uz ringišpilski zvučnik. Joj, majko, pusti me da vrisnem. Ijuuuu, ju! Živio vašar, ništa bez vašara!

Vašari su minuli. Ovaj vlasenički dostigao

je do devet u njihovom odbrojavanju do nokauta.

... Okupili se šoferi oko one teške kožne kruške, slične bokserskoj, za mjerenje jačine udarca. Pa kad razvali i odalami šoferska ručerda! Tetura se i porće čitav glomazni mehanizam, samo što se ne rasprsne. Zveka stoji. A starac iz bajke prima dvodinarku na malenu ispruženu šaku, namješta krušku i kao da ne primjećuje sve te kamiondžije i gužvu svjetine oko njegovog mehaničkog automata. Starac stoji: kao da je slijep, kao da je nepokretan. A nije. Očitava, eto, snagu pesnice i namješta krušku. Oči mu kao presahle. Stotine i stotine vašarskih žarova ugašeno je u njima i uvijek je preostajalo iskrica za novi pohod, ka novom vašaru, u bilo kom kraju ove zemlje, po vašarskom nesastavljenom kalendaru znanom — odnekud — samo njima vašardžijama. Pobijeljela i izblijedjela kosa niz starčeva ramena, obilježje da je nekad bio ugledniji u vašarskoj hijerarhiji, možda i pehlivan. Sad je starac mnogo ispod razapete žice, sad se ne raduje ni iznenadnom pazaru. Zna da će se ove pijane kamiondžije zasititi i njeg i njegovog automata, pa zasjesti za volane svojih teretnjaka i da će tog dana do njega navratiti još dva-tri seoska momčića, sa naherenom kapom, i to ako opaze da ih curice virkaju ispod oka.

Ni miša bijelog što sreću dijeli, ni ćupova, ni vretena, ni kosišta i belegija, šećerlama, nijedne šatre sa pečenjem i rakijom, ni pazara na stočnoj pijaci. Čak ni djeca ne stvaraju lar-

mu raznim pištaljkama. A nekad se zbog pištaljke u obliku limenog pijetla, kad je vašar, nije išlo na nastavu, pa je stotine tih horoza još danima kukurikalo po školskim hodnicima. Na ovom vašaru niko da puhne ni u plastičnog pijetla — zbog balade o limenom. Ili više nema takvih pištaljki ili one današnje mališane ne interesuju.

Tri puta manje tezgi sa robom nego pretprošlog vašara, dva puta manje nego li prošlog. Sav taj blještavi, lažni, šareni i stvarni raskoš je na izdisaju. Nadjačali su ga asfaltirani sokaci u našim gradovima i u njima — supermarketi, hoteli, mesnice, zabavišta, robne kuće. Dobre ceste između opština i njihovih sela, autobusi krstare i rodbina ne treba čekati vašar da bi se vidjela. Posljednjih godina vašare su pokrenuli veliki gradovi, ali veće i potpuno drukčije, bez treptaja u srcu. Prevelika je šteta što to krčmljenje jeftine robe nazivamo vašarima. Neće nam djeca vjerovati da smo mi imali i jedno srce sa ogledalcem, ono licitarsko.

Vakat kule niz kotare gradi, vakat gradi — vakat razgrađuje. To bi bio rezime i ovog pisanja. Ali, ipak, nema limenog pijetla.

Ni onog na odžaku . . .

(1976)

Posljednji telal

Ali — doboš!

Zvuk! I grub. I sjetan. A drag. I za njim uvijek isti početak: »Narode, čuj i počuj! Daje se na znanje. . .« i za ovim uvijek drukčije riječi od vlasti upućene. Izmjenjivale se države, ratovi i mirovi, vojske češće — one najčešće, a svima je trebalo da narod čuje i počuje.

Ibranu ostalo od mladosti. Nekom nešto, a on bio grlat, pa mu zapalo da se još samo izbirika da u bubanj udara. A i kakva bi kasaba bila bez telala! Njegovo je bilo da bude u vlas-

ti vlâsti. Samo, vlast se, eto, mijenjala i Ibran je ostajao jedina stalna vlast. Ostajalo je da daje na znanje narodu; on je govorio »čujte i počujte«.

Zvuk je titrao u njemu. Pretvarao se u riječi. Znao je šta će svaki dodir izreći; zavisi gdje se udari i koliko se zamahne, ali bio je — govor.

I Švabo dolježe, opet, u Bosnu. Da rat ratuje i ovdje i u Ibranovoj Vlasenici i sa Ibranom.

Vojske su protutnjavale i smjenjivale se u ovoj Vlasenici kao nigdje jer je pedeset i nešto puta mijenjala gospodara i isto toliko dočekivala po svojim sokacima zvon cokula i pjesmu partizansku.

Ibran nije micao. Objavljivao je na znanje i čuvenje od svake vojske. Rat, šta se može. Ali, ne! Ibran je znao šta su ljudi, pa je i on ratovao, možda sitno, ali je rat vodio. Elem, zagubio se šinjel njemačkog komandanta i Ibranu naređeno da razglasi da se šinjel odmah vrati. I, Ibran zatelalio:

— Narode, čuj i počuj! Daje ti se na znanje da je nestao njemački šinjel. Ko ga nađe — nek go dobro sakrije!

A šta mu je još puta zaprijećeno ili je batine izvukao što je, i kad partizani nisu bili u varošici, razglas završavao sa SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU! Nije to mala stvar; fašisti okolo, a ovamo im neki Ibran glasno želi smrt, izvrće objave i uzvikuje pred nosom partizanski pozdrav. I to još u bubanj udara.

Zbog toga je išao uza zid za metak u čelo...

Pa ljudi prestadoše da se gledaju preko puščanih nišana. Rat minu. Još zakratko je Ibran obavljao stari posao, dok novo vrijeme potpuno ne zamete njegov zanat.

Kao da kožica na dobošu ispuca, kao da se palice izlomiše, presahnu telalov avaz. Ugasi se drevno zanimanje, Ibranova so i hljeb i radost i tuga. Ali, život ostade i valjalo ga je odživjeti. A Ibran je bio valjan, čestit i iznad svega vrijedan i radin. Nije mu bilo ravna u tri sreza. Tako se kazivalo o njemu, a brzo se pročuo kao majstor za paljenje kreča. Koju je krečanu on pripremio i potpalio — ta je i valjala.

Ibran je palio kamen...

Kad toga nema, sve bi on: kopao je grobove, tucao kahvu po kafanama, nije uzmicao i sve činio valjano i svijetla obraza.

Bio je beskućnik. Kao da nije želio svoj krov. Opština mu ga davala, a on prepuštao siromašnijima od sebe i spavao po čaršijskim magazama, šupama ili štalama, a znao je često, kad malo popije, zoru dočekati u groblju. Probudi ga, tako, sunce, a na razdrljenim prsima uhvatilo mu se inje i vidi: leži između dva nišana. I sve okolo nišani, bijeli i zeleni; uspravni, nagnuti i oni koje je vakat preturio i izravnao sa zemljom, a koji su nekad strčali pravo i gađali u zenit, najvišu od svih izmišljenih i neizmišljenih visina, pa ih vrijeme naginjalo, jer: i groblja umiru.

Valjalo je Ibranu ustajati i ići u varošicu,

na službu onima čiju rodbinu označavaju ti raznoliki kamenovi.

To što nije želio ni imao kuće ni kućišta, ni roda ni poroda, sav taj pregolemi žal, skupljao se u dva stiha neke davne ili izmišljene pjesme koja mu je iz dana u dan isticala iz gotovo nerazmaknutih usana. Pjevao jê vazda, s očima uprtim u daljinu, sve dok mu se u grlu ne zagrcne i oči mu se ne zakrvave. U ušima je ostajao hrapavi zvuk i činilo se, istovremeno, kao da nema tanahnijeg i osjećajnijeg glasa.

Ibran je pjevao:

Bejturane, bog t ubio grane,

Tvoje grane — mome srcu rane

Samo toliko, i ponovo, i opet, pa je ta pjesma bila kao potpuna i sa završetkom.

A, bejturan?

To je cvijeće, najljepše, starinsko cvijeće. Uzbere se i stavi u budžak, pa sva kuća miriše.

Ta pjesma, taj bejturan bili su umjesto neke davne i Ibranu nikad prežaljene ljubavi.

Tek kad dovde stigoše ovi redovi, sjetih se da ne znam Ibranovo pravo ime, a da za njegovo prezime nikad i nisam čuo. Ili je to dio sudbine starih bosanskih kasaba da imaju ljude bez ičega koji rintaju sve i za svakoga.

On je mnogo volio djecu i sva vlasenička djeca voljela su njega. »Granje vam vaše, granje«, psovao im je i ružio ih kad su nevaljali. I uopšte: djeca su bila velika Ibranova radost. Odmah uz onu koja se javljala kad neko izgradi kuću do krova i počne krov postavljati. To je bio Ibranov praznik! Tada komšije donose

darove majstorima na šljeme i on je opet mogao da klikne, da se njegov glas zaori kao nekad i ispuni čaršiju: »Fala ti domaćine, koji si se pobrino, majstorima dar na šljeme donio. Srećno im šljeme, a ti zdrav i živ bio. Širio, visio, sinove ženio, šćeri udavo...« — izvikivao je Ibran, kao dok je bio telal, iz petnih žila i po mahalama se orilo i snažno odjekivalo u predasima. Pa sve tiše, sve sporije, sve slabije.

Godine ga izdadoše, i zdravlje; pa pristade da stanuje u sobi starog i jedinog hotela koju mu je predsjednik opštine iznajmio.

Ima tome već nekoliko zima.

Sve rjeđe je Ibran vikao na šljemenu. Sve je slabiji bivao glas.

Jednog jutra zatekoše ga u staroj sobi starog hotela: presamićenog preko stola, nepomičnog, a uz njeg je ležala prolivena šiša rakije.

A i bejturan više ne miriše po vlaseničkim avlijama...

(1976)

Čovjek koji popravlja vrijeme

Prizor je pomalo nestvaran. Stari sto i četiri stolice, otpisani iz inventara neke kafane kojoj su služili sve dok su mogli služiti, pa ostavljeni na ovom raskršću putova, kojima se nekad i hodilo, a biće da su bili šumski putovi, pa šuma sasječena i balvanaši se premjestili na druga radilišta između Javor-planine i Birča. Na stolu ustajala prašina i nedojedeni komad hljeba u razmotanom papiru. Naočare naslonjene na okulare. Dvije zamašćene bočice; s tamnom i svjetlijom tekućinom. Razbacane opruge

„Cijeli se svijet boji vremena, ali vrijeme se boji piramida."
(Arapska poslovica)

i zupčanici od kakvih su djeca pravila zvrke. I sijaset sitnih dijelova pokvarenih satnih mehanizama. Na četvrtoj stolici — čovjek. Čovjek je naget nad stolom i ne pomiče se. Star je, istrošen i strahovito nalikuje napuštenom raskršću, odbačenom kafanskom inventaru s prašinom i predmetima razbacanim po stolu. Kao da je sve iz vremena koje nije ni postojalo.

U čovjekovoj desnoj ruci je turpijica, u lijevoj je ono što je nekad bilo ispravan ručni sat. Na jednom oku — sajdžijski monokl.

Iz neposredne blizine čovjek još više odaje utisak onoga koji je mnogo vremena odmjerio i da je u godinama, doobro odmaklim.

Sjedi sijedi starac i, polako, popravlja vrijeme. Kaže da je sajdžija. Već pedeset godina je sajdžija. Od onda kad je kod majstora Pjanića i Adama Abela, lično, izučio i položio za taj zanat. U Bijeljini postao majstor. Raduckao u Rači, zaimao nešto i u Janji, a u Sokocu otvorio vlastitu radnjicu, potom satove popravljao i brđanima u Han-Pijesku. A godine prolaze. On štimao, ispravljao i popravljao vrijeme. A vrijeme tutnjalo. Zdravlje izdavao. I vid oslabio.

— Velike su meni godine, a oči mi slabe, pa još ruke zadrhtale. Nisam više bio u stanju držati i izdržavati radnju. Zato, ima ihi-hi godina, ja ovako. Po selima. Ljudi me znaju, a sat ljudima treba jer ljudi žure i kvare satove i ne mogu se nakaniti da obataljen sat odnesu čaršijskom uraru. Ja im dođem na prag, poku-

pim satove, pa se negdje, ovako, osamim raduckam. Popravljam.

Nije plaćao socijalno, nema penzije, te mu sada, brate dragi, valja raduckati. Zauhar je. Nije na vratu djeci koja su u rashodu, a njemu, ženi i jednom djetetu nekako pristigne.

To što su neka djeca u rashodu, to on hoće da kaže da su se poudala i iženila, da su svoj hljeb i porodice stekli. A njima, još nerashodovanim, on pomalo zaradi. Já, brate; jednog je sina obučio svom zanatu, ali se njemu hoće popiti, a drhtave ruke u mladosti i pri ovakvom poslu — to ne ide.

— Kvarovi su različiti. Kako ko drmne sat — takvu mu grešku načini. Ljudima se i čeprka po satu; diraju osjetljivi mehanizam grubim prstima, pa pokvare još više; samo još da ga bace. Ne bace. Čekaju mene da naiđem kroz njihovo selo. Djeca razglase, pa ko ima sat za mene — taj otvori kućna vrata. Kad ja umrem moje mušterije će kupovati nove satove. Ove što im ja popravljam ne bi im popravljao nijedan gradski majstor. Ja satove znam u duši, ali se, opet, mučim oko jednog po tri-četiri debela sahata; što zbog mojih godina, što zbog toga što ljudi, sami popravljajući, gore obatale. A, opet, kad pogledaš: sat je sat, ništa po veličini, izgubi se u stisnutoj šaci, pa ne možeš neku cijenu zacijeniti.

Nastavi se priča o drugom vremenu, kakvo ne mjere njegovi satovi (a on satove dušom zna). O vremenu koje osjeća organizmom. Priča o nevremenu, o smjenjivanju žege i kiše, nes-

talnosti klime. Gadno je kad se tijelo pokvari i kad se njime osjećaju promjene vremena. Pritisla kostobolja. Astma guši. Pokazuje izlizanu uputu specijalisti. Pokazuje i frišku uputu za operaciju prostate. Kaže: Jebeš mu čas, sve se skupilo. Ali, kaže, nikako da nađe vremena da ode u bolnicu.

Nema vremena za sebe čovjek koji popravlja vrijeme. Nije plaćao to socijalno, a popravka čovjeka na lični trošak dođe kudikamo skuplja od sata; jer: šta je sat po svojoj veličini — ništa, izgubi se u stisnutoj šaci. A, onda i ono dvoje kod kuće, pa i on, još nerashodovani. I na koncu konca, šta je još sela gdje odavno nije bio i u njima zastalih satova šta je. Satovima nije da stoje dok vrijeme prolazi, njihovo je da određuju to prolaženje, a njegovo da posreduje između vremena i satnih mehanizama.

— Pao mi takav grah . . .

(1975)

SADRŽAJ

Isnam Taljić
Čovjek koji popravlja vrijeme

Izdavač
Omladinska zadruga »Mladóst«
Vlasenica

Za izdavača
Dragomir Lalović

Odgovorni urednik
Dževad Karahasan

Likovna oprema
Čedomir Kostović

Tehnički urednik
Mirsad Blažević

Štampa
»Grafam« Brčko

Za štampariju
Inž. Milorad Stanisavljević

Tiraž
2.000 primjeraka

Štampano uz finansijsku pomoć SIZ-a za kulturu i fizičku kulturu u Vlasenici

VLASENICA, 1985. GODINE